

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**Srovnání náboženských motivů v kultu J. V. Stalina
v sovětské a české poezii**

**The Comparison of Religion Motives in the Cult of J. V. Stalin in
Soviet and Czech Poetry**

VYPRACOVALA: Bc. Zdislava Hnízdilová

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Patrik Varga, Ph.D.

2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, dne

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce panu doktoru Patriku Vargovi za jeho odborné vedení, vstřícnost a ochotu pomoci. Rovněž mé díky patří rodině a blízkým přátelům za jejich podporu a slova povzbuzení po celou dobu mého studia.

Podpis

OBSAH

ÚVOD	6
1 KOMUNISMUS JAKO NÁBOŽENSTVÍ	7
2 KULT STALINA V SOVĚTSKÉM SVAZU A V ČESKOSLOVENSKU	15
2.1 Kult osobnosti	15
2.2 Kult osobnosti Josifa Stalina v SSSR	17
2.3 Kult osobnosti Josifa Stalina v ČSR	22
3 KULTICKÁ LITERATURA SOVĚTSKÉHO SVAZU A ČESKOSLOVENSKA	26
3.1 Sovětská kultická literatura	26
3.2 Československá kultická literatura	32
4 SROVNÁNÍ NÁBOŽENSKÝCH MOTIVŮ V KULTU STALINA	38
4.1 Stalinova velikost	38
4.1.1 Mocný	38
4.1.2 Vševědoucí	40
4.1.3 Vševidoucí	42
4.1.4 Všeslyšící	43
4.1.5 Stále bdí	45
4.1.6 Vůdce a jeho řeč	46
4.1.7 Podivuhodnost vůdcova narození a jeho původ	49
4.1.8 Stalinova všudypřítomnost, věčnost, nesmrtelnost a transsubstanciace	52
4.2 Stalin a člověk	56
4.2.1 Stalin a jeho vztah k člověku a Leninu	56
4.2.2 Milující vůdce	61
4.2.3 Stalin jako zachránce a vojevůdce	64
4.2.4 Stalin dává životu smysl	68
4.3 Vývoj kultu Stalina v tvorbě Vítězslava Nezvala	73

ZÁVĚR	79
РЕЗЮМЕ	83
BIBLIOGRAFIE	89

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je srovnání náboženských motivů v Stalinově kultu osobnosti v sovětské a české poezii, právě v tomto literárním druhu se religiózní motivy objevují nejčastěji. Kromě porovnání motivů analyzovaných básní obou zemí se také zabýváme hledáním podobnosti s Biblií, často jsou jednotlivé motivy doplněny přímo citáty z Písma svatého. K vlastní analýze bylo použito 40 sovětských básní a též počet také básní českých, avšak v práci nejsou citovány verše všech rozebíraných básní, objevují se zde vždy takové, kde je daný motiv nejzřetelnější. K rozboru byla vybírána díla od významných básníků, kteří v určité době své tvorby psali kultickou literaturu, dále také od autorů čistě kultické literatury, i od lidí, kteří nebyli povoláním básníci, ale napsali několik básní k vůdcově oslavě.

Práce obsahuje 4 kapitoly, z toho první 3 jsou teoretické, v první z nich se zabýváme problematikou komunismu jako náboženství, zde vycházíme především z prací filozofů Michaila Ryklina, Erica Voegelina, případně i některými myšlenkami Nikolaje Berďajeva, historika Hanse Maiera a dalších, kteří se tímto tématem zabývají. V další kapitole se věnujeme kultu Stalina, nejdříve rozebíráme kult osobnosti jako takový, dále se věnujeme kultu Stalina v SSSR, rozebíráme jeho vývoj a jeho konkrétní projevy, také rozebíráme kult Stalina v ČSR. V poslední teoretické kapitole se věnujeme sovětské a československé kultické literatuře.

Stěžejní pro naši práci je potom 4. kapitola, zde se zaměřujeme na konkrétní rozbor jednotlivých náboženských motivů. Rozdělujeme je do dvou skupin, a to na motivy, které poukazují na Stalinovu velikost, a na motivy, kde je Stalin zobrazován jako laskavý a pozorný k člověku. V práci se objevují konkrétní příklady z básní rusky i česky psaných, konkrétní pasáž ve verších, kde se daným motiv vyskytuje, je potom vyznačena kurzívou. Nechybí ani citáty z Bible odpovídajícího motivu, jenž odkazuje na Boha. Doplnující a zároveň poslední podkapitolou praktické části je pasáž věnovaná vývoji kultu Stalina v tvorbě Vítězslava Nezvala.

Pro tvorbu této diplomové práce jsme čerpali především z prací ruských i českých literárních vědců, historiků věnujících se dvacátému století a také osobnosti Stalina, i z děl filozofů.

1 KOMUNISMUS JAKO NÁBOŽENSTVÍ

Daná diplomová práce se zabývá problematikou náboženských motivů v kultu Josifa Vissarionoviče Stalina. Každý kult osobnosti vykazuje určité znaky nápadně podobné náboženství. Už samotné slovo kult, které znamená obřadní vazbu na posvátný předmět či osobu, spočívající v souboru určitého verbálního i neverbálního chování, ale i ustálených symbolů, jež jsou doplňovány pocity a postoji uctívání, zbožňování či pokory (Vodáková, 2017, online), napovídá, že je zde jistý vztah s náboženstvím. Tato kapitola je tedy zaměřena na motivy, které jsou vlastní náboženství a zároveň také komunismu.

Komunistická strana, která se dostala po Říjnové revoluci v Rusku k moci, byla ateistická a nadto i militantně antireligiózní. Vůdci strany upozorňovali na to, že díky Marxovým idejím rozpoznali třídní podstatu víry a její spojení se zájmy vykořisťovatelských tříd. Náboženství by mělo zaniknout samo od sebe, nebude už totiž potřeba, protože mezilidské vztahy se stanou pochopitelnějšími a zcela vymizí odcizení. Představitelé komunistické ideologie tedy náboženství zavrhovali. Karl Marx nazýval náboženství opiem lidstva. Vladimír Iljič Lenin byl, podle své ženy Naděždy Krupské, „nejpřesvědčenější ateista“ a víru v Boha považoval za neslučitelnou se členstvím ve straně. Také se velmi bránil tomu, že by existovala nějaká spojitost mezi náboženstvím a komunismem. Nebo např. Jemeljan Jaroslavskij, představený Svazu militantních bezbožníků, napsal Bibli pro věřící i nevěřící, kde se kromě jiného vysmívá biblické ideji, že žena rodí své dítě v bolestech následkem prvotního hříchu (Gn 3, 16). Podle Jaroslavského je to z důvodu nedokonalosti jejího těla. Taktéž propaganda této strany byla mimo jiné ostře zaměřena proti církvi. (Рыклин, 2009, s. 1-2)

Už od revoluce r. 1917 byla práva Ruské pravoslavné církve ze strany bolševiků omezována. Církvi byly odebrány všechny vzdělávací instituce, začaly se uznávat jen občanské sňatky atd. 20. ledna 1918 byl vydán dekret o svobodě svědomí a náboženských spolicích, pod touto zástěrkou však měl dekret legalizovat otevřené pronásledování církve. (Zubov, 2014, s. 510) Postupně začalo docházet k vraždám duchovních i laiků, byly bourány kostely a následně se přeměňovaly na světské instituce, stodoly apod., církevní majetek byl rozprodáván či znehodnocen.

Když na začátku 20. let bolševici vyvolali hladomor v zemi, neboť se velmi báli rolnického lidového povstání, hlad využili také jako útok proti církvi. Patriarcha Tichon vyzval věřící,

aby trpícím darovali drahocenné předměty, které ovšem nejsou určeny k bohoslužebným účelům. Církev však byla bolševiky nařčena, že nedovoluje užívat své materiální prostředky na boj proti hladomoru. Výbor na pomoc hladovějícím dobrovolnou pomoc církve odmítl a cenné předměty jí násilně odebral údajně na pomoc obětem hladomoru. V této době byla také vytvořena Antináboženská komise, která měla zaštit'ovat vypracovávání strategií anticírkevní politiky. Věřící se snažili bránit, na některých místech i se zbraní v ruce, proti konfiskaci majetku církve, v reakci na to dal v březnu 1922 Lenin příkaz k hromadným zatýkáním a popravám představitelů církve i laiků. (Zubov, 2014, s. 675-6) V anticírkevní politice se dále také objevil nový element, který souvisel s úmyslem Trockého podnítit rozkol v řadách duchovenstva a upevnit moc těch, které nazýval sněmověchovskými kněžími. Od května r. 1922 byl tedy patriarcha Tichon držen v domácím vězení a byla založena Nejvyšší církevní správa (VCS), později nazvaná jako Synod v čele s biskupem Antoninem, který si nárokoval vedení celé pravoslavné církve v SSSR. Začala také vznikat paralelní církevní hierarchie a samozvaný koncil. Mnoho reforem VCS transformovalo církvev na loutku bolševického režimu, či pozměňovalo řád bohoslužeb a církevního života. Patriarcha Tichon byl neustále nucen plnit další požadavky reformistů. V r. 1925 neočekávaně zemřel. (Zubov, 2014, s. 731-734)

V témže roce stanul v čele pravoslavné církve Tichonův náměstek metropolita Petr. Pro případ svého zatčení jmenoval tři církevní hodnostáře jakožto své zástupce, ovšem již Petr přesně nedefinoval okruh jejich povinností. Jeden ze jmenovaných zástupců metropolita Sergej Stragorodskij hned ohlásil, že se povinností zástupce ujímá. Na jaře 1926 se již těšil podpoře značné části biskupů. V červnu r. 1926 23 biskupů vězněných na Soloveckých ostrovech zaslalo k posouzení metropolitovi Sergejovi návrh dopisu adresovaného státní moci, později nazývaného jako Poselství soloveckých biskupů. V dopise poukazovali na skutečnost, že se církev nemůže ztotožnit se zájmy vlády, pokud se bolševická vláda snaží náboženství vyhladit. Brzy nato vydal metropolita Sergej své vlastní poselství jmenované pod názvem Deklarace, který velmi připomínal dopisy patriarchy Tichona psané pod bolševickým nátlakem. Církev se tak bez vnějšího zásahu sama rozdělila na dva tábory, tedy na ty, kteří nesouhlasili s postojem metropolity Sergeje, a ty, kteří s ním byli zajedno, podbízel se bolševickému režimu a plnili jeho požadavky. Závěrem 20. let až do druhé světové války se církev opět potýkala s masivními vlnami pronásledování. Bolševické moci se tehdy téměř podařilo zničit veškeré podoby církevního života. Svého vrcholu represe dosáhly v letech 1937–1940. (Zubov, 2014, s. 791–4; 859; 862) Vpádem

německých okupačních vojsk na území SSSR se však situace Ruské pravoslavné církve výrazně zlepšila.

Na nacisty okupovaných územích se znovu otevíraly některé chrámy a kláštery, vznikaly církevní školy, pořádaly se katecheze pro dospělé atd. Na popud metropolitů Sergeje (Voskresenského) vznikla pskovská misie, která obnovovala církevní život na celé řadě území. (Zubov, 2015, s. 104; 106) Stalin si v tuto dobu uvědomoval nadšení lidí, kteří se navraceli k církvi na Němci okupovaných územích a bral na zřetel skutečnost, že v britském parlamentu a americkém Kongresu byli mnozí proti navazování spojeneckých vztahů se Sovětským svazem právě kvůli její antináboženské politice. Vedení SSSR této situace využilo a začalo především do zahraničí distribuovat knihu Правда о религии в СССР, zde byly oficiální dokumenty a výpovědi lidí církve, které dokládaly neexistenci závažných problémů v Ruské pravoslavné církvi. I Stalin se v souvislosti s církví snažil ukazovat v nejlepším světle. Ovšem v r. 1948 nastala nová vlna zatýkání duchovních a pokračovala až do r. 1953. (Zubov, 2015, s. 114-5; 228)

I když se tedy představitelé komunistické ideologie bránili jakémukoliv spojování komunismu s náboženstvím, spojitostí můžeme najít velké množství. V r. 1938 spojuje totalitarismus s náboženstvím Eric Voegelin ve své knize Politické náboženství (Voegelin, 2015). Jako první diktatury komunismus, fašismus a nacismus vnímá v univerzálně historických souvislostech. Chápe je jako výsledek sekularizačních procesů příznačných pro „opozděné národy“ v Evropě, jež nejsou uvnitř křesťanské tradice. Politickou celistvost se snaží získat pomocí masově působících ideologií určité skupiny či rasy. Z politického zřízení se zároveň stává jakési náboženství v poněkud zvrácené podobě. (Maier, 1999, s. 25) Toto náboženství se ovšem nesoustředí jen na prostředí chrámů, ale má tendenci i k sakralizaci objektů, lidí, myšlenek. Jednotliví badatelé tento jev vnímají různým způsobem. Např. Raymond Aron komunismus chápe jako světské náboženství, kde je na jedné straně v ideologii odmítáno cokoli nadpozemského, na straně druhé se s transcendentem však úplně nerozchází, ale uskutečňuje jej již na tomto světě. Jedná se o jakýsi paradox, kdy „socialismus je náboženstvím právě proto, že je protináboženský...“. Jiní odborníci tuto ideologii vnímají jako karikaturu náboženství, jako napodobeninu náboženství, hlavně tedy křesťanství. Ve 20. století vlastně vznikla jen nepravá náboženství, která soupeřila s křesťanstvím a snažila se postupně zaujmout jeho místo. (Рыклин, 2009, s. 10)

Tematikou komunismu jako náboženství se zabýval např. Nikolaj Berd'ajev. Jedná se sice o originálního filozofa jasně vyhraněného proti komunismu, jehož díla nejsou striktně vědeckého smyslu slova, nicméně některé jeho myšlenky považujeme pro svoje téma přínosné. V knize Říše ducha a říše císařova tedy Berd'ajev uvádí, že filozofie Karla Marxe je hlavně filozofie dějin, tedy nejdynamičtější částí filozofie, která v sobě nese cosi mesiánského. Smysl dějin je však pochopitelný na základě světla, které přichází z neviditelné budoucnosti. Původce revolučního dynamismu je pak ono mesiánské očekávání. Entuziasmus je vyvolán myšlenkou proletariátu, myšlenkou vysvobození lidstva. Proletariát skýtá všechny znaky Božího vyvoleného národa. (Berd'ajev, 2005, 117-118)

Berd'ajev dokonce dále píše že „příčinou působivosti a dynamiky marxistického komunismu je fakt, že má všechny znaky náboženství.“ Mezi hlavní náboženské znaky marxismu (posléze také komunismu), které Berd'ajev uvádí, tedy patří přísný dogmatický systém; rozdělení na ortodoxii a herezi; zatuhlost filozofie vědy; „posvátné texty“, tedy díla Marxe, Engelse, Lenina i Stalina, která se ovšem nesmí zpochybňovat, jen se mohou interpretovat; společnost, jež je rozdělena na dva světy, na věřící a odpůrce víry; hierarchicky organizovaná komunistická církev, kde množství rozhodnutí pochází od nadřízených; převedení svědomí na nejvyšší instituci komunistické strany, která je chápána jako koncil; totalitarismus, jaký je vlastní jen náboženství; zbavování se heretiků; horlivost až fanatismus některých věřících; nepřijatelnost zesvětšování ve společnosti věřících; uznání prvotního hříchu (v marxismu je to vykořisťování). Jako náboženské můžeme také vnímat učení o skoku ze světa neodvratnosti do světa svobody, nebo rozdělení dějin na úvod do dějin, který je před socialistickou revolucí, a poté teprve následují opravdové dějiny. Dále silný je motiv apokalypsy, který připomíná marxistická teorie Zusammenbruchtheorie. Tato teorie prohlašuje, že postavení pracujících se stále více zhoršuje a ekonomika směřuje k apodiktickým pohromám. Zusammenbruchtheorie vznikala nejen na základě sledování skutečných ekonomických procesů, ale i z eschatologické naladěnosti. (Berd'ajev, 2005, s. 124-125)

Důležitým tématem, kterého se mimo jiné také Nikolaj Berd'ajev v knize Říše ducha a říše císařova dotýká, je téma zbožšťování vládce. Poznává, že se objevuje napříč dějinami, také je přítomno i v komunismu. Autor nejprve upozorňuje na apoteózu římských císařů a uvádí, že toto má přímou souvislost se zbožšťováním diktátorů v moderní historii, tito tyraní jsou zbožšťováni ještě více než králové a císařové. Apoteóza

vládce je pramenem největšího totalitarismu. (Berd'ajev, 2005, s. 66-67) Problematika kultu osobnosti, konkrétně u osoby Josifa Stalina, je dále podrobně rozebírána v dalších kapitolách.

Berd'ajev vidí v socialistické ideologii Karla Marxe světské chápání mesiášské myšlenky, která vytváří Boží království na zemi. Marx byl židovského původu, z hlediska víry byl ovšem ateista. Jeho teorie však obsahuje náboženskou ideu mesianismu, jen chápanou pozemsky. (Берлин, s. 4, online)

Dalším velmi markantním znakem náboženství je stavba chrámů. V r. 1931 komunisté zbourali chrám Krista Spasitele, největší moskevský chrám, a uvolnili tak místo další sakrální stavbě. Téhož roku byla vyhlášena soutěž na projekt Paláce sovětů, které se zúčastnili sovětští i zahraniční architekti. Vítězný návrh měl určovat celou éru. Palác měl být přizpůsoben pro masové sjezdy a schůze a být schopen zajišťovat technický servis pro revoluční slavnosti.

Nakonec byly požadavky na realizaci stavby ještě upřesněny z důvodu nelibosti některých zahraničních soutěžících, kteří si stěžovali na původní výběr vítězných prací. Budova tedy měla být stavěna převážně do výšky a na jejím vrcholu musela být ozdoba. Stavba nesměla obsahovat žádné náboženské motivy. Nakonec zvítězil návrh Borise Iofana, do projektu zasahoval také Stalin, který rozhodl přibrat ještě další dva architekty Vladimira Gelfreicha a Vladimíra Ščuka a sochu proletáře nahradit sochou Lenina. V centru Moskvy měla vyrůst více než 400 metrů vysoká budova se stometrovou sochou Lenina na vrcholu, natahující pravou ruku vpřed. Tato socha měla být tak vysoká, že její vrchol by měl sahat až za mraky. Kvůli množství lidí, které by byla budova schopna pojmout, se mělo dokonce přebudovat celé centrum města. Tato stavba, aniž by byla kdy realizována, se stala symbolem celé stalinské kultury.

Není náhoda, že soutěž na stavbu Paláce sovětů byla vypsána ve zbídačené zemi, která právě prožila občanskou válku a neměla fungující infrastrukturu. Šlo zde o silnou politickou deklaraci a postupně docházelo k politizaci kultury.

V hlavním městě SSSR bylo mnoho míst, kde by mohl Palác sovětů stát, na místě chrámu Krista Spasitele se stavba nedoporučovala, ale konečné rozhodnutí přijal Stalin osobně a základy chrámu se začaly pokládat právě na toto místo. Myšlenka celé stavby Paláce sovětů měla symbolizovat zrod nového světa, světa vysvobození a naděje a měla se tak

odlišit od světa starého. Tato myšlenka má shodné rysy s křesťanskou filozofií dějin. Měla tedy vzniknout nová realita a noví lidé. I zde je velmi nápadná podobnost s Biblií, v listě Korintským sv. Pavel píše: „Kdo je v Kristu, je nové stvoření. Co je staré, pominulo, hle, je tu nové!“ (Ko 5, 17) Právě Palác sovětů měl být kolébkou vzniku nového člověka, úplně nového antropologického typu, už nezatíženého tíhou minulosti. Tento nový člověk měl být součástí kolektivu. Jen tak získá svobodu, nikoliv individualista, individualismus je totiž hlavním nedostatkem starého člověka. V komunismu byla rovnost lidí ukázána už ve 30. letech, kdy v průvodech městem tisíce lidí vytvářely svými těly dokonalé geometrické obrazce. (Veňavkin, 2023a, online) Tato tradice pokračovala dál, geometrické útvary bylo dále možné spatřit např. při spartakiádách. I zde je patrný rys křesťanství, tedy snaha o rovnost všech lidí.

Palác sovětů nakonec nebyl nikdy postaven. Jeho výstavba byla sice zahájena v r. 1941, kovové konstrukce Paláce však byly použity jako protitankové zátarasy a poté také na obnovu zničených mostů. Sen o honosném paláci se tak nikdy neuskutečnil.

Filozofie komunismu předpokládá rozdělený svět na světlo a tmu, dobro a zlo, řád a živly, vše je neustále v rozporu a soupeří proti sobě. Výběrem socialismu se člověk staví na stranu vítězů. (Veňavkin, 2023a, online) Toto učí také křesťanství, i tam je dobro a zlo v neustálém boji a rozhodnutím se pro Krista stojí jedinec na správné straně.

Dalším velmi markantním dokladem podobnosti komunismu a náboženství jsou okolnosti pohřbení a místo pochování těla vůdce komunistické strany Vladimira Iljiče Lenina. Lenin si přál být pohřben vedle své matky, což věděli všichni lidé z jeho nejbližšího okolí, tedy i Stalin. Komunistická strana se však rozhodla k jinému kroku, že se stane nesmrtelným, proto zvolila komisi pro zvěčnění jeho těla, v jejímž čele stáli Stalin, Molotov a Dzeržinskij. Mrtvola vůdce byla uchovávána díky úsilí strany a Stalinovy Čeky (později GPU, poté NKVD) a Dzeržinského. Naděžda Krupská, Lev Trockij a někteří další bolševici se proti takovému uchovávání Leninova těla neodvážili vystoupit. Nejprve bylo tělo uchováno po dobu pěti let a poté na dobu neurčitou. Technika balzamování je tajná. Tělo bylo uloženo do mauzolea na Rudém náměstí v Moskvě.

Komunismus rezolutně odmítá kult ostatků svatých v pravoslavné církvi, přesto právě v komunismu vznikl nový světec. Tento kult vznikl velice rychle, necelý týden po smrti vůdce již tělo spočívalo v dřevěném mauzoleu od architekta Ščuseva. K hrobce byla také postavena čestná stráž. Konečnou podobu získala hrobka v r. 1930 a na její výrobu byl

použit mramor, žula, porfyr a labrador. Když probíhaly slavnosti, u hrobu stávali žijící vůdci v čele se Stalinem. Někteří poutníci vnímali analogii mezi Leninovým hrobem a Svatým hrobem. Nikos Kazantzakis píše, že davy lidí hledí na Ježíše na pozlaceném ikonostasu. I toto je vlastně Ježíš, protože podstata je stejná, je to věčná podstata člověka, je jen změněno jméno, avšak tato podstata byla také stvořena nadějí, ale i strachem. Autor tohoto popisu vnímá Lenina jako věčně živého, jehož tělo je ovšem stále na zemi, zatímco tělo Krista vstoupilo na nebesa.

Americký spisovatel William White po spatření Lenina v mauzoleu uvádí, že na něm nejsou patrné žádné známky smrti, vypadá jako by jen spal. Skutečný význam uložení těla vůdce do rakve nejortodoxněji vyjádřil Stalin v přísaze: „My komunisté jsme zvláštní lidé, jsme stvořeni ze zvláštního materiálu. My, kteří vytváříme armádu velikého proletářského стратега, armádu soudruha Lenina. Není nic vyššího než čest patřit k této armádě, není nic vyššího než titul člena strany, jejímž zakladatelem a vůdcem je soudruh Lenin...“ (překlad vlastní). Tato řeč velmi nápadně připomíná liturgickou dikci, je vlastně krédem nového náboženství. V proslovu je použita metafora vojáka, tedy člověka, který pracuje ve stavu ohrožení a vynakládá obrovské úsilí přetvořit ke svému obrazu ostatní zchátralé lidi. (Рыклин, 2009, s. 5-6)

Tvrzení, že komunismus není jen pouhou ideologií, ale je vírou, kterou lze doložit také na základě pocitů, jež věřící zažívají. Pro mnohé komunisty, kteří nebyli ruské národnosti, přesto pevně věřili v tuto novou víru, byl Sovětský svaz zemí zaslíbenou a Moskva Jeruzalémem či Mekkou, kam putovali. Většina z nich přímo v SSSR žít nechtěla, ale byla určitým způsobem duchovně spojena s tímto svatým místem, a tedy v těchto místech vlastně byla stále přítomna. Ovšem rozdíl mezi křesťanstvím nebo islámem a komunismem je v tom, že křesťané a muslimové mají svatá místa v úctě, protože se tam staly důležité události, kterým věří, zatímco komunisté uctívají místa, kde se teprve něco významného stane. Tato místa jsou tak významná právě proto, že se právě zde rozhoduje o osudu komunismu.

Jak uvádí Ryklin už jen samotné překročení hranice Sovětského svazu bylo pro věřící nové víry silným zážitkem. Rakouský spisovatel Joseph Roth píše, že se nejedná o obyčejnou hranici mezi zeměmi, ale o hranici mezi dvěma světy. Další poutníci píší, že v SSSR i vzduch voní jinak. Německý spisovatel a novinář Max Barthel uvádí, že na ruské hranici prožíval podobné pocity, jako o mnoho století dříve křižáci, kteří líbali zemi, po které

kráčel Spasitel. Dále německá politička Klára Zetkinová vybízela všechny na sovětské hranici, aby si zuli obuv, protože půda, po které budou kráčet, je půda svatá. Podobných patetických výroků bylo možné najít mnoho, ale mnoho bylo také těch, kteří se překročení hranic do sovětského světa velmi báli. Prožívat neutrální pocity nebylo možné.

Silné emoce nezažívali jen lidé na hranicích, ale provázely je i v samotné Mekce komunismu. Řecký spisovatel a dramatik Nikos Kazantzakis vzpomíná, že na oslavě 10. výročí Říjnové revoluce měl takovou radost, že objal čínského generála, oba zároveň obejmul také černocho. Při tomto objetí cítil, že mizí hranice i jména měst, zemí i ras a zažíval obrovský pocit štěstí a solidarity.

Naopak pocity smutku tito lidé pak zažívali po návratu ze SSSR. Německý židovský literární kritik Walter Benjamin uvádí, že si po návratu z Moskvy všímal, jak jsou lidé osamělí. N. Kazantzakis popisuje, že se mu po návratu ze SSSR zdála některá evropská města málo přitažlivá, ba dokonce odpudivá. Evropu vnímal dokonce přímo jako Sodomu a Gomoru. (Рыклин, 2009, s.14-16)

Na základě výše uvedených zdrojů filozofů Michaila Ryklina, Erica Voegelina, případně také Nikolaje Berďajeva, historika Hanse Maiera a mnohých dalších lze komunismus chápat jako náboženství, neboť vykazuje mnoho společných znaků. Komunismus stejně jako ostatní náboženství má svého boha, kterého stoupenci uctívají, stejně tak mají úctu i k předmětům s ideologií spojených. Komunismus stejně jako náboženství je vlastně založen na víře, zde tedy v systém a lepší svět, v ráj na zemi. Komunisté se snažili ze společnosti odstranit opravdové náboženství a odmítali jakoukoliv spojitost s náboženstvím, ale vlastně toto tvrzení nikdy nebyli schopni vyvrátit.

2 KULT STALINA V SOVĚTSKÉM SVAZU A V ČESKOSLOVENSKU

2.1 Kult osobnosti

Kulty osobnosti můžeme spatřovat napříč lidskými dějinami v různých kulturách. Jedná se jedince, kterým jsou v dané společnosti přisuzovány výjimečné vlastnosti a schopnosti, společnost je obdivuje a dostává se jim nejvyšší možné míry pozornosti. S tímto jevem se setkáváme v nejrůznějších podobách, např. politických, náboženských, revolučních. Každá osobnost má svou vlastní podobu kultu, ovšem všechny vykazují určité velmi podobné znaky. (Randák, 2007, s. 6-7)

Původně se slovním spojením kult osobnosti označovalo zbožštění představitelů duchovní, ale i světské moci, ovšem od moderního chápání kultu osobnosti se tento původní příliš nelišil. Svůj původ má kult osobnosti ve starověkých civilizacích, ve starověké Číně vznikl kult císaře, císař se označoval „syn nebes“, ve starověkém Egyptě byl zase faraon synem boha a pozemské matky, ve starověkém Řecku nebyl kult panovníka, ale spíše kult básníků a filozofů. S nejsilnějšími projevy kultu osobnosti se potom setkáváme v první polovině 20. stol. V SSSR kult Stalina, v Německu kult Hitlera, Mao Ce-tunga v Čínské lidové republice a Kim Ir-sena v KLDŘ. Kult Adolfa Hitlera byl založen především na charismatu a schopnosti přesvědčit masy lidí, kult Stalina spočíval zase spíše v tom, že se kolem něj vytvořil obraz neomylného vůdce, Mao Ce-tung byl především představován jako prostý člověk, jeden z lidu. V Severní Koreji je kult osobnosti velmi podobný kultu božstva, vůdce je zde označován za slunce národa. I v současné době se můžeme s kulty osobností setkat, stále přetrvává kult v Severní Koreji, v Turkmenistánu a také v současné Ruské federaci kult Vladimira Putina. (Пихтильков, 2018, online)

Ponořme se nyní hlouběji do problematiky kultu osobnosti a jeho významu i projevů obecně. Kult osobnosti je především kulturní fenomén s religiózními prvky, odpovídá své době i společnosti, která se jím obsluhuje nebo jí byl záměrně nabídnut k uplatnění, zde hovoříme zejména o totalitních režimech. Ty předkládají svým stoupencům vzory, jež jsou zároveň zpětně také nezbytným nástrojem sjednocení společnosti. Osobnosti jsou v určité etapě svého života či posmrtně vyzdvíženy nad všední život, jsou vlastně vyčleněny z každodennosti a navracejí se do ní ve specifickém postavení např. v podobě symbolů. Každá osobnost, která je předmětem kultu osobnosti, má výjimečné vlastnosti, vykonala

mnohé chrabré činy a oplývá nadpozemským charismatem. Kult osobnosti je vlastní vždy konkrétní společnosti, kultuře a době, neboť kult určité osobnosti může mít napříč dějinami jinou podobu, nebo také konkrétní osoba může být v určitém období uctívána a v jiném označována za zločince či zrádce. Jako příklad můžeme zmínit křesťanské světce sv. Petra, sv. Pavla a další nebo např. Julia Fučíka, který byl nacisty popraven, ale v období komunismu byl ikonou.

Pojem kult osobnosti, a především tedy politická podoba tohoto spojení, je nejčastěji chápána v negativním smyslu slova. Když ovšem od jeho negativní konotace odhlédneme, můžeme si povšimnout, že většina politických, náboženských, sociálních, kulturních či jiných seskupení má osobu, ke které mohou vzhlížet. Jsou to lidé, jichž obrazy či fotografie se nacházejí ve veřejném prostoru, visí na úřadech či ve školách. Vlastně oni sami představují určité politické, sociální nebo náboženské normy a jsou to opět oni, kteří dokážou zmobilizovat velké množství lidí, což už je schopnost vlastní pro kult. Existuje velmi tenká hranice mezi pouze významnou osobností a kultem osobnosti. Na první pohled se může stoupencům určité skupiny zdát, že se jedná o přirozené projevy daného uskupení, ovšem uctívání může být už jen důsledkem strategického počínání osobnosti, tedy propaganda, různé oslavy, ceremonie atd. (Randák, 2007, s. 7-9) Specifickou podobou vztahu mezi uctívanou osobou a jejími „ovečkami“ je uznání její ideové vyspělosti. Zřetelným důkazem je literární tvorba dané autority. Nikdo u těchto spisů nepochybuje o jejich naprosté pravdivosti, vždyť sám autor je garantem správnosti všeho, co napíše či jen řekne. Po jejich smrti se texty dále vydávají a čtou, stávají se tak jakýmsi dědictvím pro své věrné pozůstalé. (Randák, 2007, s. 10) Jako příklad těchto textů můžeme uvést Reportáž psanou na oprotce Julia Fučíka. (Macura, 1992, s. 39)

Přítomnost uctívaného jedince se stává nedílnou součástí každodenního života lidí, jeho fotografie či obrazy se nacházejí na veřejných místech. Stávají se tedy tak středem společnosti. Také v knihkupectví se začínají objevovat jejich životopisy, stejně jako o svatých se píšou hagiografie, tak především u moderních kultů osobností vznikají jejich biografie. (Randák, 2007, s. 10) Někdy dokonce mohou osoby svého kultu dosáhnout až po své smrti. Někteří aktéři se do této role hodí více než jiní, jedním z předpokladů dosáhnout posmrtného kultu je mučednická smrt. Mezi takovéto uctívané hrdiny se řadí Jan Palach či plukovník Švec. (Randák, 2007, s. 12–3)

Na závěr tedy můžeme krátce shrnout kult osobnosti do jedné definice Jana Randáka. „Kult osobnosti je především společensko-politickou či obecně kulturní konstrukcí. V rovině politické ... je součástí symbolické politiky. Je prvkem z arzenálu symbolického, ritualizovaného chování, historických i politických mýtů a emblémů, jimiž se obsluhuje určitý stát, národ, společnost, třída, hnutí či některá třeba i úzká skupina a subkultura. Kult osobnosti je součástí adekvátně popisované skutečnosti, té minulé i současné.“ (Randák, 2007, s. 14).

2.2 Kult osobnosti Josifa Stalina v SSSR

Historik ruské kultury a literatury Jevgenij Dobrenko rozděluje stalinismus do tří etap, tedy na raný (1927-1934), vrcholný (1935-1945) a pozdní (1946-1953). Dodává také, že jsou zde patrná přechodná období, konkrétně léta 1924-1927, kdy Stalinovo vedení strany nebylo jisté, i když jeho politická moc sílila. Dále také období 1934-1936, tedy doba od atentátu na Kirova, do doby, než se plně rozpoutala mašinerie Velké čistky. A nakonec léta 1943–1945, kdy vítězný konec 2. světové války utvářel přístupy, které měly po válce převládnout, ale definitivně se prosadily až po vypuknutí studené války v r. 1946. V každé z těchto tří základních fází převládaly jiné cíle, v první fázi to byly cíle ekonomické (kolektivizace, pětiletky), ve 2. fázi politické (Velká čistka) a ve 3. ideologické (udržení politického režimu, studená válka). Samozřejmě však všechny tyto výše uvedené rysy byly v menší míře zastoupeny v každém z období. (Добренко, 2020, s. 12)

Stalinismus má tedy historii delší, než se na první pohled může zdát. Nejvíce jsou s ním spojována 30. léta 20. stol., tedy období Velké čistky a gulagů, pak už se hovoří o období tání od r. 1956, tedy o období rehabilitací obětí Velkého teroru. Bohužel doba války, a hlavně pak poválečné období v souvislosti se stalinismem už tolik připomínány nejsou, ale právě v letech 1945-1953 se stalinismus zformoval a projevil nejvíce. V této době Sovětský svaz získal status světové „supervelmoci“ s ekonomikou zaměřenou převážně na zbrojení, se svojí jasně definovanou ideologií a stálým okruhem nejvyšších představitelů. (Добренко, 2020, s. 22-23)

V SSSR se na počátku 20. let 20. st. začala formovat strana, která měla vládnout celému státu na dobu nezbytnou pro vznik proletariátu. Tato strana se však velmi rychle vyvinula v diktaturu nejprve úzké skupiny vůdců a poté v jediného vůdce. Kult osobnosti byl tedy jedním z hlavních politických mechanismů sovětské moci, toto by však nemohlo fungovat

bez detailně propracovaného systému kultovní produkce. Kultura se tedy proměnila na politiku malířů, spisovatelů, filmových režisérů a stranických ideologů.

Když se dostali bolševici k moci, začali vymycovat náboženský kult, nahradili ho však kultem sovětským. Za vlády Vladimíra Iljiče Lenina vznikaly v mnoha městech SSSR jeho pomníky, Petrohrad byl přejmenován na Leningrad a nakonec, když ve 20. letech zemřel, bylo na Rudém náměstí v Moskvě postaveno mauzoleum, kam bylo položeno Leninovo nabalzamované tělo. Ve 20. letech se obecně mnoho míst pojmenovalo podle komunistických lídrů např. Zinovjevsk, Trock, Stalingrad atd. Když se koncem 20. let Stalin chopil moci, z mapy postupně zmizela jména těchto komunistických představitelů. Stalin se totiž vypořádal se svými stranickými soupeři a rozhodl se pro program násilné transformace. Vznikl první pětiletý plán a začala kolektivizace, která měla dostat pod státní kontrolu veškeré zemědělství v zemi.

Stalin se chopil moci radikálně a straničtí ideologové hned pochopili, že toto potřebuje dodatečnou legitimitu a zahájili kampaň na oslavu Stalina. 21. prosince 1929 Stalin oslavil 50. narozeniny a v sovětském tisku se hned o vůdci začalo objevovat množství článků, na druhý den pak materiály vyšly v samostatné brožuře.

Dále však straničtí ideologové nevěděli, jak vůdcův kult pojmout, a Stalin sám zatím také neurčil, kam se bude jeho kult ubírat. Jasnější kontury jeho kultu se objevily v r. 1934. V deníku Pravda vyšla esej s názvem Зодчий социалистического общества od ideologa Karla Radka. Esej byla napsána formou vymyšlené přednášky, která zazněla na Škole meziplanetární komunikace v r. 1967 při příležitosti 50. výročí Říjnové revoluce. Přednáška pojednávala o historii socialismu a jejímž hlavním hrdinou byl Stalin. Ve vrcholné pasáži eseje stál Stalin a jeho spolupracovníci na mauzoleu obklopeni davem lidí, tato scéna se pak stala prologem 17. sjezdu KSSS. Na tomto sjezdu Stalin oznámil, že byly vybudovány základy socialismu. V tisku se na Stalinovu oslavu hned začaly objevovat texty různé povahy.

Proud Stalinova kultu neustále sílil a zasahoval do všech druhů umění. Vznikaly hrané filmy o revoluci, ve kterých se Stalin jako postava objevoval, stavěly se mu pomníky, vznikala o něm mnohá literární díla atd. Velký význam měly také soutěže a výstavy děl ke Stalinově oslavě, autoři těch nejlepších děl dostávali různá ocenění. (Венявкин, 2023b, online)

Stalin se nesnažil působit dobrým dojmem jen v Sovětském svazu, ale i v zahraničí. Když se o Velkém teroru v SSSR začali dozvídat lidé ze západních států, především levicově orientovaní byli šokováni hrůznými zprávami o popravách předních revolucionářů. Aby se tedy co nejvíce snížil negativní vliv na veřejné mínění, probíhala silná propaganda. Byly zveřejňovány materiály z moskevských procesů, kde se obžalovaní doznávali k přípravě teroristických akcí proti Stalinovi, tyto materiály se překládaly a šířily do západních zemí. Do Moskvy se zvali významní západní intelektuálové, např. spisovatel Lion Feuchtwanger, který pak Sovětský svaz kladně popsal ve své knize. Ovšem čistky, které ve státě probíhaly, se snadno zakrýt nedaly, a spíše vypovídaly o nestabilitě režimu. Západ Stalinovi příliš nevěřil. (Chlevňuk, 2016, s. 188)

1. 9. 1939 nacistické Německo zaútočilo na Polsko, Rudá armáda však na území Polska vstoupila až 17. 9., zřejmě proto aby se Stalin nejevil jako agresor, který se na invazi s Hitlerem domluvil. Poté Rudá armáda obsadila západní Ukrajinu a západní Bělorusko. I v tomto případě se Stalin snažil jevit se v nejlepší možné světlo a oficiální propaganda tedy prohlašovala, že je vše v zájmu lidu a jedná se o sjednocení bratrských národů. (Chlevňuk, 2016, s. 196-197) Od r. 1941 byl Sovětský svaz v druhé světové válce také, 22. 6. byl napaden Německem. V době války byl Stalin v budování kultu také iniciativní, sám dohlížel na plán válečných operací a vydával rozkazy. Když na začátku listopadu 1941 nastal relativní klid na frontě, vůdce nařídil, aby se v Moskvě uskutečnily oslavy k výročí Říjnové revoluce. Stalin totiž věděl, že slavnosti ve stavu, kdy byli nepřátelé blízko hlavního města, budou mít velký propagandistický vliv. Proběhla zde slavnostní manifestace, vrcholem programu byl samozřejmě Stalinův projev. Konala se také vojenská přehlídka, i zde vystoupil vůdce se svým proslovem. Slavnosti v Moskvě, a hlavně pak Stalinovy proslovy se šířily všemi dostupnými informačními prostředky, všechno toto bylo součástí velké propagandistické kampaně. (Chlevňuk, 2016, s. 247-248) Dalším populistickým krokem byla Stalinova návštěva na frontě v r. 1943, místem byl vybrán rževsko – vjazanský výběžek, jednalo se o úsek fronty nejbliže Moskvě. Stalin si tak zachovával pověst angažovaného a soucitného vůdce. Navštívil frontu pouze jednou, ovšem svoji účast na frontě prezentoval jako rutinní záležitost. (Chlevňuk, 2016, s. 257-258) V průběhu prvních pěti měsíců r. 1944 dosáhla Rudá armáda mnohých vítězství na sovětsko-německé frontě, v tuto dobu již dávno nikdo nepochyboval, že Německo válku prohraje. Jednou z nejzásadnějších operací během války byla akce v Bělorusku a znamenala porážku ohromných sil wehrmachtu. Stalin k oslavě svého

vítězství nařídil uspořádat působivou propagační kampaň, kdy centrem Moskvy procházeli němečtí váleční zajatci s důstojníky a generály. Poté byli převezeni do zajateckých táborů. Obdobná akce potom proběhla také v Kyjevě. (Chlevňuk, 2016, s. 260-261)

V květnu r. 1945 skončila druhá světová válka, válka, která změnila celý svět, změnily se však také postoje v sovětské společnosti, které se vyznačovaly sblížením lidu s režimem. Kronikář každodenního života ve 40. letech Georgij Andrejevskij k tomuto píše: „Nyní, po Vítězství, se láska ke Stalinovi změnila z organizované na přirozenou a všeobecnou.“ (překlad vlastní). 21. 6. 1945 pak Stalin získal titul Hrdina Sovětského svazu a o týden později titul generalissimus. Lidé věřili v sílu jeho slov a vůdcovo slovo všemu dodávalo mimořádnou váhu. Životní podmínky byly po válce velmi náročné (dokonce se i zhoršovaly) a nespokojenost s nimi ve společnosti nadále převládala, změnil se však samotným postoj k nim. Toto je hlavní rozdíl od nálad společnosti ve 30. letech. Lidé se sice báli o svůj život, zároveň ale také věřili ve správnost režimu. Navíc projevy nespokojenosti byly chápány jako nezdravé a falešné. Předválečný strach tedy nezmizel, jen se internalizoval. (Добренко, 2020, s. 15)

Po válce byl Stalinův kult již velmi silný a glorifikace vůdce dosahovala kolosálních rozměrů. 21. 12. 1949 slavil vůdce sedmdesáté narozeniny. V novinách se tedy začaly objevovat články na vůdce oslavu např. od Kaganoviče Stalin nás vede k vítězství komunismu nebo od Beriji Velký organizátor a inspirátor vítězství komunismu. Ve Velkém divadle v Moskvě se konaly velkolepé oslavy, bylo zde přítomno mnoho zahraničních hostů, pozvání přijal také Mao Ce-tung. Noviny otiskovaly pocty a přání více než tři roky, až do Stalinova skonu. Na jeho první posmrtné narozeniny se konala výstava darů, které vůdce dostal, bylo k tomu potřeba 52 sálů. Vybrané dary pak byly vystaveny v červenci 1954, až tehdy se vlastně oslavy jeho narozenin dovršily. (Парфенов, online)

Stalin zemřel dne 5. 3. 1953 večer, hned druhý den byli obyvatelé Sovětského svazu o této události informováni prostřednictvím rozhlasu a novin. Tuto zprávu se dozvěděli také v zahraničí. Po celém území Ruska i zemí Sovětského svazu byly vyvěšeny smuteční vlajky. Lidé na celém světě nad smrtí jejich vůdce velmi truchlili. Aby se s ním lidé mohli přijít rozloučit, byla v Sloupové síni Domu odborů v Moskvě vystavena rakev s jeho tělem. Již však dlouho před otevřením přístupu ke Stalinově rakvi v ulicích proudily k tomuto místu masy lidí. V Sloupové síni u rakve stáli vedoucí představitelé Komunistické strany, členové ústředního výboru strany, straničtí představitelé sovětských republik, členové

vůdcovy rodiny a mnozí další. Se Stalinem se přicházeli rozloučit generálové, maršálové, admirálové námořní flotily SSSR, zástupci pracující třídy, studenti, představitelé komunistického svazu mládeže, pionýři, také i prezidenti a zástupci komunistických stran ostatních zemí světa atd. Lidé po dobu tří dní i nocí přicházeli do Domu odborů a kladli k rakvi květiny a věnce, taktéž do Moskvy přicházely tisíce kondolencí. V různých městech Sovětského svazu i dalších zemí světa probíhala smuteční shromáždění, lidé kladli věnce a květiny k sochám Stalina.

9. 3. 1953 se v Moskvě konal pohřeb, kterého se taktéž účastnilo ohromné množství lidí. Smuteční shromáždění zahájil Nikita Chruščov svým proslovem, dále zde také vystoupili další představitelé Komunistické strany SSSR Georgij Malenkov, Lavrentij Berija a další. Vyjadřovali nejen velký smutek nad ztrátou vůdce, ale také naději, protože odkaz jejich vůdce žije dál a strana směřuje k vítězství komunismu na zemi. Poté byla Stalinova rakev přesunuta do mauzolea. Po zaznění dělostřeleckých salv ve 12 hodin ve všech zemích Sovětského svazu, ale i v dalších zemích komunistického režimu nastalo ticho, tímto pietním aktem lidé uctili Stalinovu památku. (Alexandrov et al., 1953, online)

V r. 1956 Nikita Chruščov vystoupil s projevem, ve kterém odhalil kult Stalinovy osobnosti. Poukázal na jeho diktaturu a teror. (Венявкин, 2023b, online) Později se v SSSR kult Stalina příliš nepěstoval, téma stalinismu se stalo kontroverzním, ovšem opět Stalinova osobnost nabývá na popularitě v současné Ruské federaci. Ve městech se začaly stavět jeho busty či pomníky, vznikla jemu věnovaná muzea a také se objevily po něm pojmenované ulice. Dokonce se v r. 2009 ve vestibulu stanice metra Kurskaja v Moskvě objevil citát z hymny Sovětskému svazu: „Stalin nás vychovával k věrnosti národu, k práci a k činům, jimiž nás inspiroval“. (překlad vlastní) (Азар, 2016, online)

V r. 2008 pořádala ruská televizní stanice Rossiya anketu o největšího Rusa, Josif Stalin se zde umístil na třetím místě. Ankety se zúčastnilo více než 50 miliónů respondentů, hlasovat bylo možné po dobu šesti měsíců, mnoho měsíců však Stalin byl na prvním místě, dokud nebyli diváci vyzváni, aby hlasovali i pro někoho jiného. Mnoho lidí si i dnes váží Stalina pro jeho vítězství ve Velké vlastenecké válce. (BBC News, 2008, online) Novější průzkum z r. 2016 uvádí, že popularita Stalina v moderním Rusku dokonce roste, 34 % dotazovaných uvedlo, že si Stalina i přes jeho chyby váží pro vítězství ve válce (v r. 2007 to bylo 28 %). Jen 21 % respondentů bylo s kritickým pohledem na tohoto diktátora, před devíti lety to bylo 29 %. (Delfi EN, 2016, online) V další anketě o největší historickou

osobnost v r. 2017 se dokonce Stalin umístil na prvním místě, jako druhý skončil Putin. Ostatně i Vladimir Putin uvedl, že „Nadměrná demonizace Stalina je jednou z cest, jak útočit na Sovětský svaz, na Rusko...“ Mnoho lidí v dnešním Rusku současnému prezidentu bezmezně věří a přejímají jeho názory, a možná i právě proto se Stalin umisťuje na žebříčcích anket tak vysoko. (Aktuálně – Aktuálně.cz, 2017, online)

2.3 Kult osobnosti Josifa Stalina v ČSR

V Československu nebyl kult osobnosti úplně neznámý, již dříve před kultem Stalina a Gottwalda se u nás můžeme setkat s kulty osobností např. u Tomáše Garrigue Masaryka, případně i u Eduarda Beneše. Jejich kulty byly ovšem od Stalinova kultu velmi odlišné. Nikdy nedosahovaly stalinovských monstrózních rozměrů, ani se celé nezakládaly na lži jako u vůdce SSSR, přesto zde byly přítomné.

Z kultů obou prezidentů byl výraznější Masarykův. U něj se setkáváme s tzv. kultem tvořeným „shora“, tato podoba kultu měla víceméně stálou podobu, ovšem přizpůsobovala se aktuálním situacím, byla tvořena ústředními státními orgány, ale vstupoval do ní i sám prezident. Kult „zdola“ byl utvářen pomocí činností samospráv, spolků či veřejnosti. Probíhaly svátkové a komemorační festivaly, prezident vystupoval na veřejnosti, ale také cestoval do jednotlivých regionů země a zde se setkával s jeho obyvateli. Byly pořádány oslavy Masarykových narozenin, v r. 1920 slavnosti jeho sedmdesátin, v r. 1930 pak oslavy osmdesátin byly ještě velkolepější. Byly dokonce vydávány brožurky, jak prezidentovy narozeniny oslavit, přesně organizované byly taktéž Masarykovy zájezdy. Své místo v prezidentově kultu měly i děti, při návštěvě Brna prezidenta vítaly tisíce dětí, také jeho proslov na Pražském Hradě v předvečer desátého výročí republiky byl mimo jiné směřován k dětem atd. Po Masarykovi byly pojmenovávány budovy, instituce či místní lokace, od r. 1920 byly vydávány známky s jeho portrétem, vznikaly také Masarykovy pomníky apod. (Šedivý, 2022, s. 59-68) Zde si můžeme všimnout, že oproti kultu Stalina si Masaryk kult nebudoval sám z vlastní iniciativy, ale především byl vytvářen lidmi okolo něj či veřejností. Později o něco v menší míře se také můžeme setkat s kultem Eduarda Beneše, i když tento prezident žil více v Masarykově stínu.

Počátky kultu Stalina v ČSR sahají do r. 1936, kdy na VII. sjezdu KSČ strana „kult osobnosti“ Stalina i Gottwalda přijala za své a ten se stal nástrojem její politiky. Sjezd započal četbou poselství Josifu Stalinovi, více se ovšem na sjezdu věnovali prezidentu

Gottwaldovi. Byla vyzdvihována Gottwaldova revoluční bdělost a v projevech se téměř v každé větě objevilo jméno Gottwalda. (Rupnik, 2002, s. 134-135)

Obliba Josifa Stalina velmi vzrostla po 2. světové válce, Stalin se totiž stal osvoboditelem od nacistické nadvlády. V druhé polovině 40. let 20. st. v souladu se zvyšováním moci komunistů rostla samozřejmě zároveň i vůdcova popularita. Plnosti jeho kult dostáhl po říjnové revoluci v r. 1948. Nejvelkolepější slavností jeho osobnosti se stala oslava jeho 70. narozenin v r. 1949. (Hasarová, 2020, s. 336) Už na konci května tohoto roku se Komunistická strana ČSR těšila velké popularitě, čítala téměř dva miliony členů, tedy nejvíce ve své historii. A Stalinovým jubileem získala způsob, jak zapůsobit na obrovské masy lidí. První souhrnný návrh oslav vytvořil Jiří Hendrych, po jeho plánu tedy vznikla vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima J. V. Stalina, tento orgán se do dne oslavy Stalinových narozenin, tedy do 21. 12. sešel třináctkrát. Jednou z aktivit byla podpisová akce, jejímž cílem bylo získat až 9 milionů podpisů na Stalinovu gratulaci. Tato podpisová akce se měla zvládnout do listopadových Dnů československo – sovětského přátelství, konaných v r. 1949 úplně poprvé. Přání podepsali členové vlády, prezident, další funkcionáři podepsali na schůzích, závody a školy dostaly podpisové archy od místního výboru, ... Zároveň byl celý průběh oslav silně medializován. Další z aktivit byla např. dárková akce, probíhala souběžně s podpisovou akcí. Před vlastním odesláním do Moskvy se ve Veletržním paláci v Praze konala výstava darů pro Stalina. Darů bylo velké množství, za zmínku tedy stojí pětisedadlový kabriolet Tatraplan od firmy Tatra Kopřivnice, sportovní dolnoplošník AE 45 od Aero Vysočina, motorka Jawa 250, obrovský sto šedesáti kilogramový salám, dva kladrubští hřebci atd. Po konci výstavy byly dary převezeny do Moskvy. Samotné oslavy se konaly 20. a 21. 12. 1949. Proběhlo slavností zasedání Národního shromáždění i KSČ, největší shromáždění pak proběhlo za přítomnosti prezidenta, členů vlády a diplomatického sboru. (Šindelář, 2010, s. 199-202)

Dalších kulatých narozenin se již Stalin nedožil, r. 1953 zemřel. 9. března, v den, kdy se v Moskvě konal jeho pohřeb, se v Praze, ale i v dalších městech Československa shromáždily davy lidí, aby uctily vůdcovu památku. Největší tryzna proběhla v Praze na Václavském náměstí. Na průčelí Národního muzea se nacházel velký portrét Stalina s černým orámováním, pod ním stál nápis: „Soudruh Stalin bude žít v srdcích lidu Československa.“ Před budovou Muzea byly na stožárech spuštěné vlajky do půl žerdi, stála zde také vojenská hudba, čestné jednotky vojska národní bezpečnosti a jednotka Lidových milicí. Po 8. hod. ranní přijížděli představitelé Komunistické strany a vlády

Československa. Tryzna bylo zahájena smutečním chórem, československou a sovětskou hymnou, poté Antonín Zápotocký přednesl smuteční proslov. Náměstek předsedy vlády Viliam Široký přečetl slib věrnosti vůdcovu odkazu. Potom podobně jako v Moskvě po zaznění Internacionály a dělostřeleckých salv tovární sirény ohlásily, že všude v zemi na chvíli ustane ruch. (Rudé právo, 1953, s. 4)

Když v r. 1956 došlo ke Chruščovovu odhalení kultu osobnosti, začalo se i Československo postupně s kultem vyrovnávat, ovšem u nás kult Stalina ze setrvačnosti přetrvával delší dobu oproti Sovětskému svazu. Tuto skutečnost dokládá např. i fakt, že Stalinův pomník v Praze na Letné byl odstraněn až v r. 1962.

Myšlenka postavit Stalinovi v Praze pomník vznikla krátce po 2 světové válce. Vyslovil ji tehdejší primátor Petr Zenkl na zasedání Ústředního národního výboru, již dříve však o stavbě pomníku rozhodl předchozí primátor města Václav Vacek a Zenkl byl jeho slibem vázán. S výstavbou pomníku se ale začalo až 21. 12. 1949 v den Stalinových narozenin. Dále v r. 1946 Stalinovi k jeho 67. narozeninám Praha udělila čestné občanství. Avšak v této době se o Stalinově pomníku přestalo hovořit. Výstavbu pomníku připomněly až slavnosti vůdcových 70. narozenin, kdy byl jako dárek vůdci postaven pomník v Bratislavě, Liberci a Šumperku, základní kámen svého pomníku položiti také v Olomouci. Praha byla v tomto ohledu pozadu. Zde byla soutěž na památník vyhlášena až v dubnu 1949. Zpoždění způsobila problematika umístění pomníku. Nakonec byl vybrán kraj letenské pláně v blízkosti Hanavského pavilonu. Pomník měl být vysoký 30 metrů i s podstavcem. S výstavbou pomníku se spěchalo, proto umělci měli jen tři čtvrtě roku na vytvoření návrhu pomníku, z 54 projektů byl vybrán návrh Otakara Švece, jenž spolupracoval s výtvarníkem Adolfem Zábranským a architektky Jiřím a Vlastou Štursovými. Stalin měl na pomníku stát s jednou rukou v plášti, v druhé měl držet knihu, za ním měli stát na jedné straně zástupci československého a na druhé straně představitelé sovětského lidu. Mezi těmito dvěma skupinami byl umístěn kamenný kvádr. Základní kámen byl položen při slavnostech sedmdesátých narozenin Stalina, touto akcí oslavy vyvrcholily.

Výbor pro postavení pomníku se na začátku r. 1951 usnesl na umístění nikoliv na předem stanoveném místě, ale v ose Čechova mostu, neboť takto se měl více začlenit do panoramatu Prahy. Socha byla obrovských rozměrů, na její výstavbu se sem přivážela žula z Liberecka, na úpravu prostředí se vozil kámen z celého území republiky i Slovenska.

Stavba pomníku byla započata v únoru 1952. Autor návrhu Otakar Švec mezitím pracoval na mnoha opravách projektu. Mnoho nedostatků Švec opravil, ale všechny se mu odstranit nepodařily. Švec v této době kromě nedostatků svého návrhu zažíval také pochybnosti morálního smyslu, trpěl silnými depresemi, na jeho stavu se taktéž odrazila sebevražda jeho ženy a údajný dozor StB. Necelý měsíc před dohotovením svého rozměrově největšího projektu spáchal sebevraždu.

Stalinův pomník byl odhalen 1. května 1955, ovšem rok nato byl v SSSR odhalen Chruščovem kult osobnosti vůdce. Až v listopadu r. 1961 se ÚV KSČ usnesl pomník zbourat. Vlastní odstranění pomníku bylo zahájeno v srpnu 1962. (Hojda, 1996, s. 205-217)

V ČSR se postupně začalo nahlížet na Stalina a jeho kult více kriticky, ovšem tento pomalu se rozvíjející kritický postoj k vůdci zde byl možný jen do 2. poloviny 60. let. Po nástupu Brežněva k moci v SSSR v době tzv. restalinizace nebyla kritika Stalina dalších 20 let možná. K úplnému vypořádání se s kultem osobnosti došlo vlastně až po r. 1989. (Hlavatý, 2022, online)

3 KULTICKÁ LITERATURA SOVĚTSKÉHO SVAZU A ČESKOSLOVENSKA

3.1 Sovětská kultická literatura

Na počátku 20. stol. docházelo k nárůstu radikalizace společnosti, a především tedy ke zvýšení levicového extremismu. Ve 20. letech 20. stol. se tyto radikální nálady začaly více promítat také do literatury. V této době proto vznikalo množství různých literárních skupin, působili zde však také spisovatelé, kteří se nikam neřadili, např. Platonov. Vedle literárních proudů s určitým programem vznikaly také organizace vytvořené na základně proletariátu. První takovou skupinou byl Proletkult, ten se velmi aktivně podílel na kulturním dění a v oblasti vzdělávání. V literatuře s ním byla spojena patetická lyrika opěvující dělnickou třídu a revoluci, řadila se sem často eklektická poezie nízké kvality. Od této skupiny se vydělily skupiny další: Kovárna (Кузница), Kosmista (Космист), později také Říjen (Октябрь), v této organizaci mohli být přítomni jen členové komunistické strany.

Proletářskou literární politiku poté vykonávala Ruská asociace proletářských spisovatelů (RAPP), tato skupina byla součástí Všeruské asociace proletářských spisovatelů (VAPP), do které byli přijímáni jen ti, kteří měli proletářský původ. RAPP byla ve sporu s dalšími skupinami: Perevalem, LEFem, oberiuty i papučíky, tedy neproletářskými autory, kteří však byli tomuto směru nakloněni. V r. 1932 byly všechny literární skupiny zrušeny, neboť měla vzniknout jednotná skupina řízena stranou – Svaz sovětských spisovatelů. (Zahrádka, 2003, s. 60–63) I. sjezd Svazu sovětských spisovatelů se konal 17. 8. – 1. 9. 1934 v Moskvě. Významnou roli zde hrál Maxim Gorkij, který se stal prvním předsedou Svazu spisovatelů, sjezd zahájil svým úvodním vystoupením. Zde byl také uznán socialistický realismus jako jediný a hlavní literární směr. (Моциэнок, online)

Socialistický realismus nemá jednu přesnou definici, ale je u něj možné určit některé jeho principy a znaky. Sovětský filozof V. Asmus ve svém pojednání O normativní estetice vymezuje dvě normy – metafyzickou a dialektickou. Metafyzická norma určuje umění zákony, kterými se má řídit, vymezuje hranice a normy, jež musí umělec dodržovat. Dialektická norma pak dovoluje umělci svobodně experimentovat. Socialistický realismus se tedy řídí metafyzickou normou, i když nikdy ne úplně. Potřeba socialistické předpojatosti a jakéhosi vědeckého přístupu k literatuře jakožto principu byla většinou

spisovateli přijímána, ovšem již nesouhlasili s tím, že se některé postupy vědeckosti přenesly do spisovatelovy práce, tedy tvůrčí brigády a kolektivní literární činnosti. Řada spisovatelů byla tedy kritizována za tzv. humanistický přístup k realitě, z tohoto důvodu byl např. kritizován Bulgakov za Dny Turbinových či Šolochov za Tichý Don.

Dalším principem tohoto literárního směru byla stranickost a jakékoliv projevy apolitismu byly kritizovány (za toto byl kárán např. Pasternak). Díla tedy byla posuzována podle toho, jak korespondovala s usnesením stranických zasedání a tvrzením Stalina.

Dále byl v dílech socialistického realismu vyžadován optimismus, tedy pozitivní a radostné vnímání situace ve státě a komunismu obecně. Největším problémem bylo množství konkretizací univerzálního charakteru, které byly vnímány a prezentovány jako předurčující, např. J. Oleša řekl, že si přeje vidět pouze to dobré v našem životě. Takovýto optimismus tedy vedl k novému chápání satiry, jež měla odsuzovat nepřátele režimu, ale musel zde být přítomen optimismus.

V této době také vznikaly soupisy povinné a zakázané tematiky. Vysokými náměty byly třídní boj, socialistické budování, kolektiv na pracovišti atd. Naopak nízkými tématy byl individuální život člověka. Existovala také hierarchie literárních žánrů, vůdčími žánry literatury byla románová epopej a poéma, níže postavený byl román či jednotlivá lyrická báseň. (Zahrádka, 2003, s. 103-106) V literatuře se však objevovaly i další náměty.

Častým tématem byly také aktuální či historické události. Ve dvacátých letech řada děl popisovala události občanské války, ve třicátých letech ovšem díla socialistického realismu předkládají lživý obraz události, tendenčně si vybírala hrdiny, často Stalina a osoby, které padly v nemilost, zatajovala. Oblíbeným žánrem byl také historický román. Tematika třídního boje a revoluce příznačná pro dvacátá léta se objevovala méně, ve třicátých letech ji pak nahradila válečná a vlastenecká témata. Často se zde objevovaly postavy vojevůdců i silných ruských carů, jejich nástupcem byl Stalin. (Zahrádka, 2003, s. 117-118)

Další normou bylo, že hlavní hrdina musel být vzorem pro ostatní, musel tedy být kladnou postavou, díla měla zároveň vykazovat moralizující charakter. Mezi další znaky socialistického realismu patří: přijímání jakékoliv symboliky či alegorie a humorně ironický ráz díla; kladl se velký důraz na lidovost a jednoduchost jazyka, „nesrozumitelnost“ jazyka byla kritizována např. u A. Bělého či Lidina. Kritizován byl však také „záměrný primitivismus“ jazyka u A. Platonova. Hlásala se nadpřirozenost

socialistického realismu nad jinými literárními směry, nad západním kritickým realismem či modernismem.

S touto metafyzickou normou socialistického realismu se plně ztotožňují tři typy děl. Do první skupiny se řadí díla, která vznikla jako autorské sebevyjádření, patrně pod vlivem některých norem. Patří sem např. Ostrovského *Jak se kalila ocel*, či Paustovského *Kolchida*. Nejdříve byla tato díla vnímána jen jako řadová, nakonec byla kanonizována a stala se z nich vzorová díla socialistického realismu. Druhou skupinu tvoří díla někdejších literárních experimentátorů, kteří nakonec začali psát v duchu normy, např. dílo Fedivova, J. Oleše. Do třetí skupiny jsou řazena díla ryze schematická, plná jednoduchých pravd a moralizování. (Zahrádka, 2003, s. 107-109)

Socialistický realismu je jediným oficiálním směrem sovětské literatury také v průběhu války i po r. 1945. Tvrdé normy tohoto směru se začaly více uvolňovat až po odhalení kultu osobnosti Stalina v r. 1953, i když jistým uvolňováním a následným utužováním si tento směr prošel již dříve, ovšem hlavní principy zůstaly tehdy neměnné.

Během války se v oblasti literatury mnohé změnilo. Mnoho autorů odešlo na frontu, mnoho z nich během války zemřelo. Nejčastějšími žánry byla publicistická stať, črta a lyrická báseň, později se začaly psát také válečné zápisky a povídky. Postupně roste také žánr pseudoromantická beletrie. Tento žánr se objevoval především ve druhé fázi války, v těchto dílech byl pateticky znázorněn vítězný pochod sovětské armády, či oslava generalissima Stalina.

Po r. 1945 se v literatuře často oslavuje role lidu ve válce a kult Stalina, vznikají ovšem také díla, která válečné události popisovala realisticky. Velký úpadek zažila válečná literatura na konci 40. a zač. 50. let, kdy byly normy socialistického realismu velmi tvrdé, přerostly až do teorie bezkonfliktnosti. (Zahrádka, 2003, s. 118-121)

V mnohých oficiálních dílech socialistického realismu se objevovala postava Josifa Stalina, a právě na tento typ literatury se nyní zaměříme. Obraz Stalina můžeme v ruské literatuře spatřit v prozaických textech, dramatech i básních. Kult Stalina se více rozvíjel od 30. let 20. stol. Jasnější kontury dostal od poloviny 30. let, od této doby začalo o vůdci vznikat mnoho literárních děl. V této době vznikl rituální obraz Stalina. Podobně jako stalinský mýtus také socialistický realismus, a tudíž i texty o Stalinovi, úmyslně přetvářely realitu. Tvorba politických mýtů však vycházela již z politických a kulturních tradic

20. let. Ve 30. letech vznikl mytický obraz o Leninovi a do tohoto obrazu se stylizoval právě Stalin. Sám Stalin některé Leninovy atributy vyzdvihoval, a nakonec si je přivlastnil. Francouzský spisovatel A. Barbuss k této problematice aforisticky napsal: „Stalin je Lenin dneška.“ Tyto teorie rozvinul Maxim Gorkij. Gorkij upozorňoval na Leninovu železnou logiku a schopnost předvídat budoucnost, tyto vlastnosti tvořily základ Stalinova obrazu. Ve 30. letech byl Stalin zmiňován čím dál častěji.

Kult osobnosti Stalina je založen na mytologii. Mýtus obecně je patrný už ve starověkých kulturách, nový význam dostává v souvislosti s uměním, literaturou či politickými ideologiemi. Mytologie je nemyslitelná beze slov, a tedy patří do oblasti literatury.

Základem pro vznik Stalinova mýtu se staly některé epizody ze Stalinova životopisu. (Пападопулу, 2015, s. 74-77) Byl vytvořen celý kanonický soubor událostí z jeho života, které se stanou předmětem umělecké interpretace, tedy vůdcovo dětství v Gruzii, zapojení se do revolučního hnutí na Kavkaze, vězení, slib nad Leninovou rakví atd. Dále byl vytvořen seznam vlastností vůdce a s nimi spojených sémantických řad, např. Stalin byl přirovnán k přírodním jevům, třeba ke slunci, které hřeje, stejně jako hrál Stalinův úsměv a jeho slova. Stalin byl vnímán jako otec národa, někdy byl také vykreslován jako jeden z lidu, zároveň byl nedostižný a nezobrazitelný. (Венякин, 2023b, online)

Stalin se začal objevovat všude: ve filmech, na stránkách knih, v tisku, v politických heslech atd. Šéfredaktor časopisu Nový svět Alexandr Tvardovskij řekl, že každé číslo jejich časopisu od r. 1936 začínalo Stalinovým portrétem, básní či povídkou o něm. Umělecká kritička M. Čegodaeva vydělila pět stálých atributů tohoto vůdce: Stalin je velký revolucionář; je Lenin dneška; velký vůdce a učitel; velký vojevůdce; otec svého národa. Tyto atributy na sebe chronologicky navazují.

Zajímavé je, že obraz vůdce v ruském umění je založen především na folklórních motivech. Folklór dokonce podpořil vznik nových žánrů jako je novina (новина). Vznikají např. lidové písně o Stalinovi, které ovšem vyjadřují úzkou škálu pocitů – radost, vděčnost, štěstí, hrdost aj. Satira a humor ani tragičnost či dramatičnost nemají v literatuře o vůdci místo. Obraz Stalina a jeho folklórní pojetí se postupně začalo objevovat v ostatních sovětských republikách. Důkladné rozvíjení Stalinova obrazu umožnila kromě lidové tvořivosti také sama oblast umění, kultury i politiky. V sovětské literatuře získal obraz Stalina šablonovitý ráz. Lze to např. vysledovat v písních M. Isakovského, S. Michalkova a dalších. Je zde zřetelná jednoduchost a prostá myšlenka.

E. Dobrenko tvrdí, že fikce o vůdcích nevytváří mýty, ale vykresluje hotové příběhy vytvořené historií a politikou. Nejdůležitějším takovým to „metatextem“ bylo dílo *Краткая биография И.В. Сталина* a *Краткий курс истории КПСС*. Teorie v neuměleckých textech vytvářejí politický diskurz, ale umění je rozvíjí. V této době bylo propojené pojetí spisovatele a historika, neboť literatura stejně jako historické práce té doby vykreslovaly vůdcův nereálný život, tvořily falsifikáty, vytvářely vlastně jakousi druhou realitu. Tyto texty o Stalinovi jsou svou narací velmi podobné hagiografické literatuře.

Pro obraz Stalina v literatuře je také velmi typická jednoduchost. A. Tolstoj ve svém článku v časopise *Pravda* v r. 1939 Stalina vykreslil jako kladného hrdinu doby, velkého, ale zároveň i prostého, který se obléká a chová podobně jako obyčejný člověk v Rusku.

Obecně bylo zjištěno, že Stalin není protagonistou prozaických děl o kultu osobnosti. Podobný obraz jako v prozaických dílech je možné najít i v dramatech, i když zde se Stalin vyskytoval jen ojediněle. Obraz Stalina můžeme spatřit v povídce *Хлеб* A. Tolstého či ve hře *Кремлёвская звонкохра* N. Pogodina. Často se v literatuře obraz vůdce vyskytoval nepřímo, prostřednictvím fiktivních literárních postav, které vykazovaly jeho prezentované vlastnosti.

Také mnoho básníků psalo oslavné básně o Stalinovi, mezi ty významné např. patřil B. Pasternak. Za Chruščova a Brežněva však byly jeho básně zamlčovány a nevydávaly se. Pasternak sice také přispěl k vytváření stalinského mýtu, ale jeho složité obrazy se propagandě nehodily. Podobný osud potkal A. Achmatovu či O. Mandelštajna. Propaganda vyžadovala sloganovitost a jednoduchost. Neustále se v propagandistických textech odkazovalo na Stalinovy fyzické atributy, na oči, knír, pružnou chůzi či na kuřáckou dýmku.

Stalin byl v literatuře často vykreslován jako dokonalý vládce. Tento cíl sledovaly historické romány psané především ve 40. letech 20. stol., tedy *Петр Великий* A. Tolstého nebo *Иван Грозный* V. Kostyleva, Jejich hlavní postavy byly vykresleny jako obhájci zájmů lidu, kteří hledí do budoucnosti, vykazují tedy stejné vlastnosti jako Lenin a Stalin. Styl Stalinovy vlády vytvořil specifický obraz carů v literatuře. Petr I. byl v této době velmi idealizován, úkolem této idealizace bylo vytvořit v podvědomí lidí obraz otce lidu, národního cara a ochránce pořádku. (Пападопулу, 2015, s. 77-82)

Nakonec obraz neomylného a vševědoucího vůdce v literatuře postupně vymizel po konci stalinismu. Když Stalin v r. 1953 zemřel, začala se země pomalu vzpamatovávat z tvrdého stalinského režimu. Začala se přezkoumávat činnost členů KGB a připravoval se tak důkazní materiál pro odhalení kultu osobnosti. V létě 1954 se začaly vracet první rehabilitované osoby z táborů. Rehabilitace poté nabrala na síle po 20. sjezdu KSSS. Propouštění mnoha vězňů dodávalo lidem naději na lepší budoucnost. Anna Achmatova dokonce pronesla: „Jsem chruščevka.“ Kultura i ekonomika se postupně začaly orientovat na obyčejného člověka, na jeho potřeby a požadavky. Postupně vznikala nová kulturní zařízení i restaurace, pořádala se také veřejná čtení poezie. V letech 1956-1957 vyšly dva svazky časopisu Literární Moskva, kde byla otištěna díla v stalinismu zakázaných autorů – A. Achmatovy, M. Cvetaevy, M. Zoščenka a dalších. Opět začala vycházet také díla autorů zemřelých v gulazích, opět se začalo hovořit o dříve nežádoucích tématech, nastávalo postupné uvolňování v zemi, a tudíž i v literatuře.

V únoru 1956 byl odhalen kult osobnosti Stalina. Stalinovo jméno se dokonce začalo mazat z některých básní a písní, např. v básni Волховская застольная Pavla Šubina byl verš „Выпьем за родину, выпьем за Сталина“, poté byl rozměněn na „Выпьем за родину нашу привольную“. Postupně také mizel Stalin z fotografií, učebnic, názvů měst atd. (Майофис, online)

Za Chruščova a později ani za Michaila Gorbačova se kultická literatura o Stalinovi netvořila. Od 90. let, tedy od pádu komunistického režimu, nabývá Stalin ve společnosti i v literatuře opět na oblibě. Postoje k tomuto vůdci jsou v současné společnosti protichůdné. V moderní literatuře se ke Stalinovi obrací stále více spisovatelů. Současná tvorba se snaží znovu zhodnotit roli vůdce a zrušit dřívější mýty o něm, které daly vzniknout sovětské literatuře.

Řada současných spisovatelů využívá principu historické analogie a srovnává se Stalinem současného prezidenta Putina. Tato analogie je např. zřejmá v románu V. Sorokina Cukrový Kreml.

Řada lidí vnímá Stalina také velmi rozporuplně, dobrým příkladem je Andrej Zinovjev. Stalinismus ve svém článku označil za vrchol dějin a Stalina za rozeného génia. Poznává však, že stalinismus byl ve vši krutosti obdobím úžasné spravedlnosti.

Mnoho je také těch, kteří ke Stalinovi zauímají ryze nekritický postoj, proto i dnes v Rusku vzniká množství oslavných básní o tomto vůdci. (Kolyada, 2018, s. 46-47)

3.2 Československá kultická literatura

Komunistická strana v Československu byla význačnou politickou silou už po 1. světové válce. V r. 1920 uspořádala generální stávkou a snažila se převzít moc ve státě, byla však poražena. Nicméně i tak byla nadále významná, v r. 1925 získala hned po straně agrární nejvyšší počet hlasů. Již v této době komunismus ovlivňoval mnoho českých spisovatelů. Hlásili se k němu např. buřič S. K. Neumann, sociální demokraté I. Olbracht, J. Hora, M. Majerová, dále pak J. Seifert, V. Vančura, J. Wolker, V. Nezval, F. Halas, K. Biebl a další, s komunismem sympatizoval také Karel Toman. (Lehár, 2008, s. 553)

Počátek 20. let je především pro poezii charakteristický právě vstupem nové generace literátů. Vznikají zde dva nové směry proletářská poezie a poetismus. (Lehár, 2008, s. 567) Proletářská poezie je tendence v literatuře, která neurčuje společné rysy básnického stylu, ale stejné ideje, tedy na svět nahlíží a vnímá ho z pohledu revoluce, která svrhne kapitalismus a nastolí spravedlivý komunismus. Autoři se snažili revoluci připravit skrze burcující slova nebo ukazovat společnosti správnou cestu komunismu. V duchu proletářské poezie tvořili např. z mladé generace básníků Jiří Wolker, Jaroslav Seifert, Konstantin Biebl a jiní. Spisovatelé ze střední generace pronikli přes civilismus a téma práce, zde můžeme vzpomenout Josefa Horu, Jindřicha Hořejšího či Stanislava Kostku Neumanna, který redigoval časopis Proletkult, vytvořený podle sovětského vzoru. (Lehár, 2008, s. 571) Kromě nových směrů v této době vznikají také nová programová sdružení.

Na počátku 20. let tedy vznikla programová sdružení Literární skupina a Devětsil. Literární skupina se hlásila k myšlenkám revoluce, ale kladla důraz nikoli na hrubý revoluční převrat, ale na vnitřní revoluci srdcí. Do Literární skupiny můžeme zařadit např. Josefa Chaloupku, Františka Götze, Lva Blatného, také však J. Wolkeru či K. Biebla. Většina spisovatelů z této skupiny tvořila v duchu expresionismu. Význačnější však byla skupina Devětsil. Sem můžeme zařadit J. Seiferta, V. Nezvala, F. Halase, K. Biebla, dočasně i J. Wolkeru, V. Vančuru a mnoho dalších. Devětsil se původně hlásil k proletářské poezii, avšak pod vedením Karla Teiga zde vznikl nový umělecký směr, poetismus. V jistém smyslu je také tento směr spojen s komunismem. Chtěl se jevit jako jakýsi předobraz šťastného života. Vyznačoval se lyrikou a hravostí. (Lehár, 2008, s. 571-576) Již na přelomu 20. a 30. let se však skupina Devětsil začala s myšlenkami komunistického hnutí

rozcházet. (Lehár, 2008, s. 585) Podobně jako poezie i próza postupně začala hlásat myšlenky komunismu, ve 30. letech vznikl směr socialistický realismus. Autoři tohoto směru často svůj děj zasazovali do města, ústředním tématem byl perspektiva komunismu a život proletariátu. Takto orientovaní spisovatelé se hlásili ke skupině Blok (1935-1938). Sem můžeme zařadit J. Kratochvíla, M. Majerová, M. Pujmanová, I. Olbrachta a další. Socialistický realismus měl spojovat proletářskou literaturu s avantgardou, ovšem socialistický realismus po r. 1948 byl mnohem více schematický a literárně konvenční. (Lehár, 2008, s. 648-649) K velkým změnám v literatuře, ale i v celé kultuře, došlo na konci 30. let. Literatura se tedy rozdělila na „povolenou“ a „zakázanou“. V průběhu 40. až 80. let se však hranice mezi těmito oblastmi proměňovala podle aktuálních poměrů režimu. Po celou dobu kromě mezidobí 1945-1948 byla literatura řízena ze strany státu. Rozdělení literatury vedlo postupně ke vzniku tří okruhů, tedy na domácí veřejnou (oficiální), domácí podzemní (rukopisná a samizdatová díla) a zahraniční (díla psaná v exilu). (Lehár, 2008, s. 715)

Po druhé světové válce sympatizovalo se socialismem mnoho lidí, i prezident Beneš se orientoval na Sovětský svaz. Avšak, když se začaly objevovat informace o kulturních čistkách v Sovětském svazu, byli mnozí rozčarováni, v SSSR byli stíháni např. spisovatelé Zosčenko, Achmatova, skladatel Šostakovič a mnoho dalších. Ideologové komunismu toto schvalovali, jiní řádní komunisté však byli v rozpacích, např. Halas, Chalupecký. Jasně proti režimu však dokázal vystoupit jen málokdo, např. prozaik Valenta či historik J. Slavík. Sílicí moc krajní levice v letech 1945-1948 nejdříve pocítili konzervativní autoři, především katoličtí, např. Deml, Zahradníček, Durych, Čep, byli kritizováni za údajnou spolupráci s fašismem. Navíc na I. sjezdu spisovatelů v r. 1946 katoličtí autoři téměř neměli zastoupení. (Lehár, 2008, s. 725-728) Nástupem komunismu se však situace ve společnosti, a tedy i v literatuře, výrazně změnila.

Po únoru 1948 vznikl systém, který na mnoho let odstranil demokracii, občanská práva a svobodu myšlení. Jedinou a správnou se stala marxistická ideologie, navíc stalinsky deformovaná. Stalinismus, jehož principy převzala komunistická strana u nás od Sovětského svazu, byl chápán jako vrchol dějin. Jakýkoliv nesouhlas či odlišné názory byly tvrdě potírány. Bylo zrušeno mnoho literárních časopisů např. Akord, Kritický měsíčník či Listy. Likvidovala se nepohodlná domácí literatura, potíraly se informace o západní kultuře. Zakazoval se prodej a distribuce západního tisku, kontroloval se také rozhlas či listovní zásilky. Mnoho autorů nesmělo vydávat svá díla, jiní odešli do exilu. Již

v říjnu r. 1948 vznikl první seznam knih, které měly být vyřazeny. Další očista knihoven nastala v r. 1953. Množství knih bylo také zničeno při razích na kláštery.

V dubnu 1948 proběhl Sjezd národní kultury, na kterém především vystupovali ideologové Kopecký, Štoll a Nejedlý. Řada institucí byla zestátněna, tedy tiskárny, nakladatelství atd., stát dohlížel také na nově vzniklý Svaz československých spisovatelů. Do Svazu patřilo jen málo autorů oproti dřívějšímu Syndikátu, byl totiž přísně výběrový. Neřadili se tam tedy Halas, Seifert, Holan ani Zahradníček. Ještě ostřeji než na 1. sjezdu spisovatelů, kde se probírala otázka politického chápání umění, vystoupili Štoll a Taufer na konferenci o poezii v lednu 1950. Z literatury nebyli vyhnáni jen katoličtí autoři a liberální demokrati, ale také mnoho významných levicových spisovatelů. Dokonce za nebezpečná byla považována i díla Nezvala a Biebla, kteří myšlenky poučovacího socialismu sdíleli. Štollův projev z této konference ihned vyšel knižně pod názvem Třicet let bojů za českou socialistickou poezii, toto dílo se stalo směrodatnou normou.

Cenzurní orgány pronikaly do tisku, plakátů, nakladatelství, filmů atd. Toto byla jen předzvěst soudních procesů a pronásledování. Souzeni byli např. katoličtí autoři Zahradníček, Kalista, Renč, ruralisté Křelina, Knap, Prokůpek, dále liberální demokraté Mucha a Valenta atd.

Avšak mnoho autorů psalo v duchu tehdejšího režimu, někteří se k němu připojili ze strachu, jiní z vypočítavosti, ale stále bylo mnoho těch, kteří ve správnost režimu upřímně věřili. Platným směrem v literatuře byl socialistický realismus, který se však značně lišil od předúnorového. Hlavními znaky „nového“ realismu bylo psát v duchu současné ideologie, dále také jasnost a srozumitelnost díla. K častým žánrům tohoto směru patřily budovatelský román, výrobní drama či agitační poezie. (Lehár, 2008, s. 734-739)

A právě poezie se stala nejvhodnější literární oblastí v realizaci ideologie. V Sovětském svazu si vedení strany a literární kritici zvolili lyriku a po jejich vzoru si poezii vybralo také Československo. Původně se u nás uvažovalo o dramatické tvorbě jako o ústřední literární oblasti, ale ta se jí nakonec nestala, podobná situace byla u literatury pro děti a mládež, něčím vyhovovala, ale nakonec převládly zápory. Výrazně se však situace změnila ve spojitosti s protistranickým pamfletem na poezii Vítěslava Nezvala v červnu 1949. Záhy vyšlo najevo, že poezie je vhodným nástrojem politiky komunismu. Dovoluje totiž propojit ideologii s uměleckostí a zároveň navazuje na proletářskou poezii, navíc se naše poezie může opřít o tvorbu Majakovského. Další výhodou básní je rychlost jejich

vzniku a následného vydání, čeští ideologové také pracovali s tím, že v ČSR je relativně silné povědomí o básnictví. (Bauer, 2009, s. 97-99) Proto také literáti osobnost Josifa Vissarionoviče Stalina glorifikovali nejčastěji právě skrze poezii.

O vůdci vznikaly i česky psané prozaické texty, často např. eseje, ale básní bylo mnohem více. Básnická tvorba o Stalinovi v Československu byla psána od 40. let 20. stol. až do r. 1954 a tvořili ji jak autoři významní, jako např. Vítěslav Nezval, František Hrubín, či Vladimír Holan, tak i méně známí autoři. Básně o vůdci tvořili také lidé, kteří se neživilí básnictvím, tedy učitelé, dělníci, ale i žáci a studenti. Někteří básníci byli celou svojí tvorbou prorežimní, např. Michal Sedloň, jiní oslavných básní napsali jen několik a jejich vyrovnávání se s kultem Stalina bylo složitější, jako již zmínění V. Nezval, F. Hrubín a V. Holan. Přímou protikomunistickému režimu byl katolický autor Jan Zahradníček, přesto o Stalinovi napsal báseň Znamení moci, kde srovnává moc Stalina s mocí Kristovou. Často byly básně psány k určitým událostem v životě Stalina, proto vzniklo mnoho básní ke Stalinovým sedmdesátým narozeninám, krátce po jeho smrti byly psány truchlivé básně o Stalinově smrti.

Stalin v básních dostával, stejně jako v ruských kultických básních, mnoho oslavných atributů, jež patří Bohu, Stalin byl vševědoucí, („Vy víte vždycky – v každém okamžiku – čím žije a v co doufá každý z nás“, P. Kohout) vševidoucí, všeslyšící, také dokonce nesmrtelný apod. V 50. letech se toto běžně objevuje také v prozaických dílech. Dalším motivem je, že je vnímán jako jeden z lidí, ale on je nejlidštější z lidí, tedy má jakési zvláštní postavení. Vůdce také často charakterizují určité předměty či skutečnosti, se kterými je často popisován, tedy např. jeho dýmka, Kreml, ve kterém se nikdy nezhasínalo, neboť Stalin bděl nad spánkem všech lidí. („bdí v Kremlu moudrý, usměvavý Stalin“, J. Pilař)

Zajímavým rysem pro kult Stalina v ČSR je, že mnoho emblémů, které byly vůdci přisuzovány, dostával analogicky také tehdejší prezident Československa Klement Gottwald. Např. symbol světla je vlastní jak pro Stalina, tak i pro Gottwalda, fakt, že nikdy nespí, také platí pro oba. Lze tedy říci, že Gottwaldův kult byl jistou modifikací Stalinova kultu, ovšem Gottwald byl na nižším stupni. Jestliže Stalin byl otec národů celého světa („náš drahý otče... miloval jsi všechny pracující, / ať černé, barevné či bílé pleti,“ L. Macek dělnický podnikový ředitel Stalinovi) tak Gottwald byl otec národů pro území České republiky; Stalin byl otec a Gottwald syn apod. Gottwald však není druhým místem

v pořadí nijak shazován, naopak Stalin byl někdo naprosto nedosažitelný, a už jen fakt, že se s ním Gottwald srovnává, potvrzovalo, že i on je nadlidský. (Macura, 1992, s. 46-53) Mnoho dalších symbolů se Stalinovi dostalo po jeho smrti.

Socialismus je říše dokonalého štěstí, smrt v ní nemá místo, smrt byla pro socialistický svět vlastně čímsi nestandardním nebo vlastní jen zrádcům a nepřátelům systému. Ovšem nelze ji ze života zcela odstranit, v tomto případě tedy musí být zbavena tragičnosti. Stalin ve své podstatě nebyl vnímán jako člověk, ale spíše jako transcendentálie, duchovní podstata, („Staline, /jsi slunce, / voda, / vzduch“, M. Lašková) analogicky byl takto chápán také Gottwald. Celým Československem velmi otřáslo, když v březnu 1953 zemřeli oba vůdcové. Vzhledem k tomu, že smrt měla být ze socialismu odstraněna, byla u obou vůdců vnímána jako něco naprosto nemyslitelného. Objevují se zde atributy, že vůdce splýnul se svým národem, a také že je nesmrtelný, neboť žije ve svém lidu. (Hanuš, Mlčoch, 1953) Úmrtí obou státníků tak vyvolalo dvojí reakci, jednak hrůzu z toho, že smrt může potkat i někoho nadpřirozeného, ale docházelo často také k popírání jejich skonu. Na jedné straně je zde tragičnost celé události, na straně druhé však velkolepost sovětského systému, který funguje až za hranice smrti. Vlastně i pohřeb nebyl vnímán jako rozloučení se se zemřelým, ale vlastně spíše zdůrazněním velikosti socialistického systému a ideologie. Vrcholem ceremoniálního boje se smrtí, jenž se v březnu 1953 začal, bylo uložení zemřelého Stalina do mauzolea na Rudém náměstí v Moskvě a Gottwalda do Národního památníku na Vítkově. Mumifikace jejich těl umožnila, že vůdcové s námi budou žít navěky. (Macura, 1992, s. 54-57)

Nedlouho po Stalinově i Gottwaldově smrti 5. až 7. 5. 1953 se konalo plenární zasedání sekce literárních kritiků Svazu československých spisovatelů jako první z podobných událostí po smrti vůdců. Byla zde poprvé po březnu 1953 vyjádřena připravenost nepolevovat v ztotožnění se se stalinismem. Na této schůzi se hovořilo o tehdejších aktuálních problémech, hlavně o označování nepřítel socialismu. Přesto už tehdy byly zřejmé jakési náznaky uvolňování režimu, např. můžeme připomenout, že na této schůzi se dostalo příznivějšího hodnocení tvorby básníkům Františku Halasovi a Jaroslavu Seifertovi, což bylo patrně zapříčiněno potřebou po smrti Stalina a Gottwalda co možná nejvíce posílit „řadu“ spisovatelů. (Bauer, 2009, s. 248-251) K vlastnímu mírnému uvolnění režimu a upozornění na kult osobnosti došlo po r. 1956. Tedy jestliže v politickém světě poukázal na negativní důsledky kultu osobnosti Stalina Nikita Chruščov na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v r. 1956, tak v českém

literárněvědném světě k tomu došlo v lednu 1963 na Mezinárodním sympoziu prozaiků a kritiků v Praze. Na negativní důsledky kultu osobnosti Stalina bylo poukazováno mezi spisovateli už dříve např. v r. 1956 na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů Borisem Polevým (Bauer, 2009, s. 299), ovšem na lednovém sympoziu bylo tomuto tématu věnováno mnohem více prostoru. (Bauer, 2009, s. 350-352)

4 SROVNÁNÍ NÁBOŽENSKÝCH MOTIVŮ V KULTU STALINA

V následující kapitole se budeme zabývat jednotlivými náboženskými motivy Stalinova kultu osobnosti a porovnáme je v sovětské a československé literatuře. K analýze motivů bylo použito 40 sovětských básní a stejný počet českých básní napsaných v ČSR, ať už od uznávaných autorů, kteří v určitém období své tvorby psali kultickou literaturu, od autorů prorežimních, tak od lidí, jež původně nebyli básníky, ale napsali několik básní ke Stalinově oslavě. Ovšem v práci se z těchto analyzovaných básní objevují jen některé, vždy byly totiž vybírány takové ukázky, kde je daný motiv nejzřetelnější. Pro srovnání volíme poezii napsanou v období od 40. let 20. stol. do r. 1954, kdy o vůdci v českém prostředí vznikla většina děl. V Sovětském svazu se však oslavná díla o Stalinovi objevovala již v průběhu 30. let a stále nová díla vznikají i v současnosti. Časové období zvolené pro analýzu motivů kultu Stalina je tedy společné pro literaturu Sovětského svazu a Československa. Práce se zabývá náboženskými motivy, proto je vykreslení Stalina v básních také porovnáváno s náboženstvím, nejčastěji tedy s křesťanstvím. Jednotlivé motivy Stalinova kultu jsou uspořádány do oddílů podle jejich charakteru.

4.1 Stalinova velikost

4.1.1 Mocný

Motiv Stalinovy moci se v kultické literatuře vyskytuje velmi často, v mnohých dílech tato moc přerůstá dokonce ve všemohoucnost. V Bibli je tato vlastnost přiřazována výhradně Bohu a objevuje se zde na mnoha místech, např. zde: „Vždyť Hospodin, váš Bůh, je Bůh bohů a Pán pánů, Bůh veliký, všemocný a vzbuzující bázeň, ...“ (Deut 10, 17). Stalin je popisován také jako největší a nejlepší, v Bibli je ukázána dokonalost Boha např. (Mt 5, 48).

V **sovětských básních** motiv Stalinovy moci můžeme najít např. u Alexeje Surkova v básni *Вождь*: „Его могучий светлый ум/ Пути народа осветил.“ (Сурков, 1945, online) či u Vasilije Lebeděv – Kumače v díle *Праздничная*: „Уверен Вождь с таким народом,/ Могуч народ с таким Вождем!“ (Лебедев-Кумач, 1950, online)

Jevgenij Jevtušenko Stalina v básni *Ночь идет по Москве* popisuje jako mocného, dokonce jako nejmocnějšího, který má celý svět před sebou. Jeho verše „*Весь мир перед ним —/ необъятной ширью!*“ (Евтушенко, 1950, online) se podobají biblickému verši: „Neboť jako prášek na míse vah je před tebou celý svět a jako kapka ranní rosy padající

na zem.“ (Mdr 11, 22). V řadě sovětských básní se také objevuje motiv Stalinovy všemohoucnosti např. u ázerbajdžánského básníka Samedy Vurguna v básni *Тепло его рук*: „Он миллионам на земле/ свободу, жизнь и счастье дал.“ (Вургун, 1953, online) V básni Janky Kupaly *О Сталине мудром я песню слагаю*, původně napsané v běloruštině, je Stalin popisován jako všemohoucí, který dává zákon celému lidstvu. („Он пишет законы векам и народам.“) (Купала, 1949, s. 30-31) V Bibli je zase popsáno, jak Bůh dal lidem desky desatera, tedy zákon, podle kterého mají jednat. (Ex 24, 12).

V **české poezii** motivy Stalinovy moci také můžeme najít např. u Milana Jariše v básni *Stalin je život lidí budoucích*: „Stalin je síla Sovětského svazu.“ (Jariš, 1954, s. 124-125) Podobně jako v sovětské poezii i v české můžeme spatřit motiv, kde Stalinův lid je silný díky jeho moci a síle: „Byť sebestrmější a těžší byl náš cíl,/ my dosáhnem ho. Nám Stalin odkázal:/ „Soudruzí, není pevnosti, již bolševik byl/ nedobyl!“ (Bárt, 1953, s. 6). V básni *Stalin v nás* od Michala Sedloně je Stalin popisován jako dokonalý a zároveň nejmocnější člověk. „Bolest nás prořala přestrojou čepelí:/ zemřel soudruh Stalin./ Nejlepší z nejlepších, největší z největších.“ (Sedloň, 1953, online) Ovšem označení vůdcovy vážnosti a moci slovem největší není v kultické poezii příliš časté. Většina básníků tuto skutečnost vyjadřuje jinými prostředky. Podobně je tomu také v Bibli, i tam se velikost Boha popisuje spíše jinými přídavnými jmény či je vyjádřena jeho činy (označení Boha jako největšího můžeme v Písmu nalézt zde: přídavky k Est 6, 12q), např. označení Boha jako nejvyššího je mnohem častější, např. zde (Gen 14, 19).

V české poezii se můžeme setkat s motivem Stalinovy všemohoucnosti např. u Josefa Rybáka v básni *Stalin*: „Dal vůni růžím a řekám zpěv,/ prameny žiznicím stepím./ Dal sílu uraganu svým bratřím,/ dal orlí křídla svým synům.“ (Rybák, 1953, s. 446)

Motiv Stalinovy moci se objevuje i v básnické skladbě *Znamení moci* od Jana Zahradníčka, ovšem tento autor je představitelem katolické poezie a toto jeho vrcholné dílo není tvorbou kultickou, ale kontrastuje zde moc Kristova s mocí Stalinovou, proto na něj zde také poukážeme.

„Je to On
v tmách hodiny třetí
který byv vyzdvižen táhne všechno k sobě
Málem ho přehlédli, jako ty jej přehlížíš v bližním svém
ale dějiny se otrásají jeho mlčící přítomností

a všechen útěk je útěk před ním, všechna vzpoura je vzpoura proti Kříži
tomuto trůnu jediné opravdové moci
tomuto trůnu jediné opravdové moci nad světem“ (Zahradníček, 1992, s. 281)

Zahradníček tuto básnickou skladbu stihl dokončit krátce před svým uvězněním v r. 1951. Tato báseň dokazuje fakt, že Stalinova moc byla komunisty nadřazována nad moc Ježíše Krista, a tedy že komunismus jako takový byl zaměněn za skutečné náboženství. Báseň mimo jiné reaguje na událost, která se stala 11. prosince 1949 a je známá pod označením číhošťský zázrak. V obci Číhošť nedaleko města Světlá nad Sázavou se v katolickém kostele během kázání kněze Josefa Toufara údajně několikrát pohnul půlmetrový kříž umístěný na hlavním oltáři. Kněz si události sám nevšiml, ale dozvěděl se o ní až několik dní potom od svých farníků. Pohyb kříže vyvolal pozornost nejen mezi věřícími a představiteli církve, ale i Státní bezpečnosti. Událost byla komunisty označena za podvod, jež byl součástí spiknutí katolické církve proti státu, a byla využita jako záminka k útokům na představitele církve. Již samotný název básnické skladby Jana Zahradníčka reaguje na tuto událost, číhošťský zázrak je tedy skutečným znamením moci, moci Boží, i když v době vzniku básně byla výraznější moc Stalinova. (Christnet.eu, 2014, online). Autor básně v ukázce zdůrazňuje, že jedinou moc nad světem má Bůh, nikoliv Stalin.

Protiklad Stalina a Ježíše se objevuje na více místech básně. V níže uvedené ukázce je zřetelně vidět rozdílnost obou postav, ovšem zde není poukázáno na moc. Ježíš je zde označován jako bezbranný žehnající muž a Stalin jako pan Nikdo.

„Jako katedrála a mučírna stojí tu proti sobě
jak ty dva vrchy, mezi nimiž město se rozlévá
Muž s očima dítěte. Nad dějinami. Žehnající a bezbranný
A ten pan Nikdo. Tvář mroží. Tvář zpod dějin“ (Zahradníček, 1992, s. 286)

Motiv Stalinovy velikosti a moci se v sovětských i českých kultických básních objevuje velmi často. V básních obou oblastí se také objevuje motiv moci a síly národů, kterým je Stalin nablízku a díky němuž se mohou cítit silní, a taktéž častým je i motiv Stalinovy všemohoucnosti.

4.1.2 Vševědoucí

Motiv vševědoucnosti Stalina se objevuje méně než motiv moci vůdce, ovšem můžeme jej najít v několika básních sovětských i českých. V Bibli se tento atribut patřící Bohu

vyskytuje poměrně hojně např. („Hospodine, zkoumáš mě a znáš mě. Víš o mně, ať sedím nebo vstanu, zdálky je ti jasné, co chci dělat. Sleduješ mou stezku i místo, kde ležím, všechny moje cesty jsou ti známy. Ještě nemám slovo na jazyku, a ty, Hospodine, víš už všechno.“) (Ž 139, 1-4).

V **sovětské poezii** se často objevuje motiv, že Stalin zná každého člověka a zajímá se o něj, toto můžeme spatřit např. v básni Jevgenije Jevtušenka *Ночь идёт по Москве* „В бессонной ночной тишине/ он думает/ о стране,/ о мире,/ он думает/ обо мне.“ (Евтушенко, 1950, online) Podobně je tento motiv patrný básni *Сталин думает о нас* Sergeje Michalkova: „Сталин знает неизвестных/ Дочерей и сыновей,/ Всех людей прямых и честных,/ Верных Родине своей.“ (Michalkov, 1939, online) Z těchto veršů je zřejmé, že Stalin zná každého, tedy i lidi, kteří nejsou známí, ovšem zná a všímá si lidí čestných. Takto se podobá starozákonnímu Bohu v žalmu (146, 8), jenž miluje spravedlivého. Atribut vůdcovy vševědoucnosti se nachází také na jiném místě v této básni: „За горами, за долами,/ В кишлаке своем родном,/ Мальчик смотрит за стадами —/ Сталин знает и о нем.“ (Michalkov, 1939, online)

Také se v sovětské literatuře můžeme setkat s motivem Stalinovy schopnosti znát budoucnost. Tohoto si můžeme všimnout např. v básni *Первый год* od Michaila Isakovského: „И всё, что Сталин предсказал,/ Сбылось, совершилось“ (Исаковский, 1945, online) V básni M. Isakovského se hovoří o r. 1941, kdy byl Sovětský svaz napaden nacistickým Německem. Stalin jeho lidu pomáhal a vedl je, díky jeho pomoci se země ubránila. Nyní slaví vítězství nad nacismem, a toto vše vůdce předpověděl. Tedy dokáže vidět, vše, co se děje nejen v současnosti, ale i v budoucnosti.

V **české poezii** se s motivem Stalinovy vševědoucnosti setkáváme např. v básni Pavla Kohouta *Slovo k soudruhu Stalinovi*: „Вы vite vždycky – в каждом okamžiku —/ Чём жije а в co doufá každý z нас.“ (Kohout, 1954, s. 16-17) Atributu vševědoucnosti si v této básni všímá také V. Macura v knize *Šťastný věk* Symboly, emblémy a mýty 1948-89. Dodává, že všechny tyto nadpřirozené vlastnosti, které se Stalinovi připisovaly, byly v 50. letech chápány doslovně a můžeme se s nimi setkat i v tehdejší kultické prozaické literatuře. (Macura, 1992, s. 47-48)

Motiv Stalinovy znalosti budoucnosti se v české poezii také vyskytuje, např. v básni *Stalinův úsměv* od Michala Sedloně: „Ty oči jsou z rodu těch, jež vědí.“ (Sedloň, 1949, online)

Jak v sovětské, tak i v české literatuře se motiv všemohoucnosti Stalina vyskytuje, ovšem v literatuře ani jedné z těchto zemí se nevyskytuje tak často jako např. motiv vůdcovy moci a všemohoucnosti. V literaturách obou zemí se zde také nacházejí verše hovořící o Stalinově předpovídání budoucnosti, vůdce věděl vše, tedy věděl i to, co nastane v budoucnosti. Atribut vševědoucnosti vůdce neznačí ani v jedné z literatur jen jeho velikost a moc, ale vyjadřují také jeho blízkost k lidem, tedy on zná každého člověka a zajímá se o něj.

4.1.3 Vševidoucí

V kultické literatuře o Stalinovi se můžeme setkat se skutečností, že vůdce slyší všechno. Dokladem této vlastnosti u Boha je např. tento verš „Oči Hospodinovy jsou na každém místě, pozorně sledují zlé i dobré.“ (Př 15, 3) či „Není tvora, který by se před ním mohl skrýt. Nahé a odhalené je všechno před očima toho, jemuž se budeme ze všeho odpovídat.“ (Žd 4, 13).

Sovětské verše dokládající Stalinovu vševidoucnost můžeme např. nalézt u běloruského básníka Janka Kupaly v básni *О Сталину мудром я песню слагаю*: „Он новую долю бездольным пророчит.../ *Всё видят его соколиные очи.*“ (Купала, 1949, online) Zároveň zde spatřujeme motiv vůdcovy schopnosti předpovídat budoucnost, stejně jako tomu bylo u vševědoucnosti. Tuto skutečnost ve svých dílech zobrazuje řada autorů ruského původu, ale také autorů z dalších zemí Sovětského svazu. Tohoto jevu si můžeme všimnout i u uzbeckého autora Gafura Guljama v *Бессмертие вождя*: „Ведь так же, как Ленин, ты через века прозревал./ *Грядущего мира ты явственно видел черты.*“ (Гулям, 1953, online)

V básni *И Вождь орлиными очами* Anny Achmatova můžeme vidět motiv, že vševidoucí Stalin vidí i do nitra člověka, vidí jeho srdce. I Bůh vidí to, co je očím lidí skryté. V Matoušově evangeliu se píše, že když se člověk postí, neměl by to dávat najevo a svým vzhledem na to jakkoliv poukazovat, tak se chovají pokrytci. Měl by si tedy potřít hlavu olejem a umýt si obličej. Bůh totiž vidí jeho srdce, pozná jeho úmysly i půst a odplatí mu. (Mt 6, 16-18) Také si můžeme všimnout názvu této básně, vůdce tedy „вождь“ v ruštině je psán s velkým písmenem pro zdůraznění jeho velikosti, s velkým počátečním písmenem je toto slovo psáno jen v sovětských a ruských básních, v českém prostředí se tato skutečnost nevyskytuje. Obecně v české kultické literatuře se zřídka setkáme s označením Stalina jako vůdce.

„И Вождь орлиными очами
Увидел с высоты Кремля,
Как пышно залита лучами
Преображённая земля.

И с самой середины века,
Которому он имя дал,
Он видит сердце человека,
Что стало светлым, как кристалл.“ (Ахматова, 1949a, online)

V české poezii se také setkáváme s motivem Stalinovy vševidoucnosti, např. v básni *Stalin* Vítězslava Nezvala.

„Ach, koho by to napadlo,
nebýti lodivoda,
jehož křišťálové zrcadlo
vidí až ke dnu jako horská voda,

*jenž vidí jako drobnohled,
jak hvězdářské dalekohledy,
co chce, kam jde a dojde svět,*
jenž vidí to s přesností vědy,“ (Nezval, 1955, s. 105)

V této básni je vůdce označen jako lodivod, který vede společnost, stylizace Stalina do této role je poměrně častá.

Motiv vševidoucnosti Stalina není v kultické literatuře sovětské ani české příliš častým, ale můžeme se s ním v obou literaturách setkat. Podobně jako atribut vůdcovy vševědoucnosti i on je úzce spojen s jeho jasnovidectvím, znalostí budoucnosti a cílů lidské společnosti.

4.1.4 Všeslyšící

Další motivem kultu vůdce vyskytující se v literatuře je Stalinova schopnost všechno slyšet, i z tohoto je zřejmé, že Stalin je stavěn do role Boha, neboť v Písmu svatém se na mnoha místech píše, že všechno slyší jen Bůh. Bůh lidi v Bibli vybízí, aby ho prosili a volali k němu a dostanou, oč žádají. (J 4, 14) nebo např. (L 11, 9-10) Věřící tomuto

Božímu příslibu věří a obracejí se k němu s prosbami i díky, toto můžeme nalézt např. v (1J 5, 14 – 15) nebo (Ž 118, 1).

V sovětské poezii se s tímto motivem setkáváme např. v novoroční básni *Сталин думает о нас* Sergeje Michalkova.

„Мальчик смотрит за стадами —
Сталин знает и о нем.

*Даже песню Сталин слышит,
Что в стетех настух поет.
Мальчик Сталину напишет —
Из Кремля ответ придет.“* (Михалков, 1939, online)

Podobná skutečnost je zřejmá i z básně *И Вождь орлиными очами* Anny Achmatova.

„И благодарного народа
Вождь слышит голос:
*“Мы пришли
Сказать, — где Сталин, там свобода,
Мир и величие земли!”* (Ахматова, 1949a, online)

V české poezii se s motivem vůdcovy vševidoucnosti setkáváme např. v básni *Stalin* od Jana Pilaře: „Dny byly sečteny. Jen poslední svůj lept/ válka se chystala vypálit v naši kůži./ *V tu noc jste slyšel nás a dal mu svou odpověď,/ Jež mohla vyjít z úst jen největšímu muži.“* (Pilař, 1950, s. 14) Podobný motiv se nachází i na jiných místech v této básni např. ve verších: „Zní to jak stará báj, jak báseň jenom sněná,/ jak vy jste na pomoc vojáky poslal Praze,/ *když jste ji uslyšel za noci v Moskvě sténat,*“ (Pilař, 1950, s. 14) Dále pak: „*Tak s vámi důvěrně vedeme dialog,/ Každý v svém jazyku, v své práci a v svém dílu.“* (Pilař, 1950, s. 16) V posledních zmíněných verších této básně J. Pilař popisuje vlastně jakousi modlitbu ke Stalinovi, ve které ho mohou lidé prosit a děkovat mu a on vše slyší a rozumí jim.

S motivem modlitby se můžeme setkat i v básni *Pražský máj* Františka Hrubína. Celá báseň se odehrává v době květnového povstání 1945 v Praze. Je zde vyobrazen fiktivní svět, ve kterém lyrický subjekt vybízí k boji pro slávu revoluce. Tato myšlenka je velmi apokalyptická, váže se k Janovu zjevení, kdy zemi budou sužovat šelmy (Zj 13, 1-10). Celá

básnická skladba je chápána jako modlitba za ohrožené. Lyrický subjekt se modlí k vůdci těmito verši „Staline, pomoz!“ a „Staline, díky!“ za to, aby byla šelma přemožena, tyto výše uvedené části básně se v díle poměrně často opakují. Stalin je v této básni vnímán jako synekdocha lidu. (Filipi, 2021, s. 106)

Schopnost Stalina slyšet vše se objevuje v sovětské i české literatuře. V obou literaturách je vůdcova schopnost vnímána nejen jako nadpřirozená a zdůrazňující jeho velikost, ale také ukazuje Stalinovu nezměrnou dobrotu a naději pro lid. Vždy se na něj mohou obrátit a on je uslyší. Stalinovi lidé důvěřují a vědí tedy, že je skutečně vyslyší. Vůdce nejen prosí, ale také mu děkují.

4.1.5 Stále bdí

Další nadpřirozená schopnost, se kterou se můžeme setkat v kultické literatuře, ale i v Bibli je, že protagonista nikdy nespí. Tento jev můžeme nalézt i v kultické literatuře psané o Stalinovi. V Bibli se s touto skutečností připisovanou jen Bohu setkáváme např. v knize Žalmů: Pomoc mi přichází od Hospodina, on učinil nebesa i zemi. Nedopustí, aby uklouzla tvá noha, nedříme ten, jenž tě chrání. Ano, nedříme a nespí ten, jenž chrání Izraele. (Ž 121, 2-4)

V **sovětské poezii** se s motivem Stalina, který nikdy nespí setkáváme např. u Lva Ošanina v básni *И будет вечно жить товарищ Сталин*: „Он был без сна и отдыха в Кремле/ С тех пор, как клятву Ленину принес он/ И Лениным остался на земле.“ (Ошанин, 1953, online)

Často se tento motiv objevuje v sovětských kultických básních napsaných v době druhé světové války, Stalin v nich pomáhá vojákům, je jim neustále nablízku, také mnohdy celé dny vymýšlí bojové strategie. Toto můžeme spatřit např. v básni *Вождь* Alexeje Surkova z r. 1945: „Ночным бураном занесен,/ Разведчик знал, припав к земле,/ Что, посев над картой, он/ Бессменно бодрствует в Кремле.“ (Сурков, 1945, online) Dále také v básni *Солдаты Сталина* Alexandra Mežirova: „Он охранял/ наш отдых/ на биваке,“ (Межиров, 1953, online) Zde je popsáno, že Stalin chrání odpočinek vojáků, tedy nikdy nespí.

V **české literatuře** se s tímto motivem také můžeme setkat např. v básni *Moskva* Jana Pilaře: „Když vzlétne jako orel nad Moskvu,/ zří komunismus blížiti se z dáli/ a vidí, jak

nad zítřky jeho snů/ *bdí v Kremlu moudrý, usměvavý Stalin.*“ (Pilař, 1953, s. 41) (Macura, 1992, s. 51)

Motiv stále bdělého Stalina můžeme spatřit také v básních, které reagují na vůdcovu smrt, často se v nich vyskytuje myšlenka, že i když Stalin zemřel je se svým lidem a neustále bdí. např. v básni z r. 1945 *On žije v nás* Jana Pilaře: „Vždyť Stalin žije v nás./ *Ty, noci, zhasínáš,/ On mezi námi chodí.*“ (Pilař, 1953, s. 110) Také báseň *Stalinské strážce* Jaroslava Mouchy, byla napsána po vůdcově smrti: „*Pro nás Stalin žije, k bdělosti nás volá,/ jemu budem v srdci vždycky úcty klást./ Za Stalinem veď nás, strano Gottwaldova,/ střežme v jeho jménu bděle svoji vlast!*“ (Moucha, 1954, s. 44) Autor zde uvádí, že Stalin svůj lid vybízí k bdělosti, má střežit svoji vlast a normy, které vůdce zavedl, neboť jemu se budou jednou zpovídat ze svých skutků. Také Ježíš v Bibli vybízí k duchovní bdělosti, lidé mají být bdělí a prozíraví ve svých skutcích, aby byli připraveni na okamžik, kdy se ocitnou tváří tvář Bohu na onom světě. (Lk 21, 34-6)

Emblematika vůdce jakožto jedince, který nikdy nespí, se vyskytuje v sovětském i českém básnictví. V obou literaturách je vůdce zpodobňován jako ten, který nikdy v Kremlu nespí, ale pracuje pro národ. Byly zde vlastně vyzdvihovány a kladně vnímány vůdcovy jisté „démonické rysy“, jeho posedlost prací v nočních hodinách, již tyranizoval kremelský aparát. (Macura, 1992, s. 51) V oblasti Sovětského svazu se s motivem neustále bdělého Stalina setkáváme velmi často. Na mnoha místech je vyjádřen v souvislosti s druhou světovou válkou, kde vůdce vojákům vždy pomáhal a nikdy nespal, aby při nich mohl neustále stát. Naopak v českém prostředí se tento motiv vyskytuje zřídka, ovšem i u nás je tento motiv patrný. Vyskytuje se také v básních napsaných ve spojitosti se Stalinovou smrtí, neboť i po smrti je stále se svým lidem a nikdy nespí. Vnímání tohoto motivu posmrtně se objevuje jen v našem prostředí. Taktéž se zde vyskytuje motiv, kdy Stalin vybízí svůj lid k bdělosti, ovšem v sovětských básních tento prvek nebyl zaznamenán.

4.1.6 Vůdce a jeho řeč

Mnohdy se v kultické literatuře můžeme setkat se skutečností, že vůdce promlouvá ke svému lidu, či jeho jménem je něco konáno, je tím takto ukazována jeho velikost a všemohoucnost. Také v Bibli je slovo a hlas Boha poměrně často zmiňován, dokonce na začátku Janova evangelia je psáno: „Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh.“ (J 1, 1) Hospodin také pouhými slovy tvořil svět, „I řekl Bůh: „Buď světlo!“ A bylo světlo.“ (Gn 1, 3)

V **sovětské poezii** se s těmito motivy můžeme setkat např. v básni arménského autora Avetika Isahakjana *Великому Сталину*: „Пламенным словом своим ты сумел зажечь/
В сердцах народов священный огонь боевой.“ (Исаакян, 1949, s. 24) Dále také v básni *Великое спасибо от народа* Anatolije Sofronova: „Родной наш Сталин! Сердцем и душою/
Мы внемлем Вашим думам и словам,“ (Софронов, 1949, online)

Motivy Stalinovy řeči jsou zřetelné i v básni Jury Čереpanova *Сталин – победитель*:

„Владельцы полей богатых,
Хранители тучных пастбищ, —
Колхозники-хлеборобы,
Колхозники скотоводы,
Прославленные трудами,
Ревнителы новой жизни,
Числом неизмеримы,
Силой непревзойденны,
Мысля все заедино,
Призыв вождя услышав,
Явились к родным знамёнам,
Готовы идти на подвиг.
...
Все народы Отчизны,
Союза Счастливой Дружбы, —
Союза Советских Республик, —
И малые и большие
Все племена России“ (Черепанов, 1945, online)

V této jakutské poemě je Stalin popisován jako velký a neporazitelný vojevůdce, v úseku básně z ukázky lidé všech krajů i povolání naslouchají vůdci a po jeho výzvě za něj odcházejí bojovat. Pouhý Stalinův hlas je zmobilizoval.

V české poezii se s motivem Stalinovy řeči také setkáváme, např. v básni *Stalinův úsměv* Viléma Závady:

„Města,
tak bezmocná a smutná,

která už vypouštěla duši
ve sklepech nevíry
a kapitulace,

plamenným slovem zrevolucionoval
a elán vyhaslý v nich rozdmýchal,
že znovu pustila se do boje
na slavné frontě života.“ (Závada, 1954, s. 12)

Dále je můžeme spatřit v básni *Když mluvil Stalin* Josefa Kainara:

„Když mluvil Stalin,
mlčel svět.
Mlčel a vnímal,
jako vnímá lán
...
Když mluvil Stalin,
svět byl vposlouchán.“ (Kainar, 1953, s. 60)

V tomto díle autor popisuje, že vůdce mluví k celému světu a ten ho poslouchá. Také Bůh promlouvá ke všem lidem skrze Písmo svaté, Ježíš v Novém zákoně hlásá radostnou zvěst o Božím království celým zástupům a toto evangelium je stále platné pro další generace lidí. V listě Římanům (Ř 1, 16) je psáno: „Nestydím se za evangelium: je to moc Boží ke spasení pro každého, kdo věří, předně pro Žida, ale také pro Řeka.“)

Motivy Stalinovy řeči jsou patrné i v *Pisni o Stalinu* Stanislava Neumanna: „Hrdina hrdinů,
je z pohádkových reků,/ když kráčí, otřásá svým krokem Matku Zemi./ *Má ve svých slovech hrom*. Je z blesku narozený./ Jak hory srdce má a duši jako řeku.“ (Neumann, 1950, s. 12)

V tomto úryvku je vůdce vnímán jako téměř všemohoucí Bůh, jehož hlas je přirovnáván k síle hromu. Také Bůh někdy mluví mocným hlasem, nejčastěji se s touto skutečností setkáváme v Janově zjevení např. zde „Sedmý anděl vylil svou nádobu do ovzduší a z chrámu od trůnu zazněl mocný hlas: „Stalo se!“ (Zj 16, 17)

Motiv Stalina jakožto mocného Boha, který hovoří k celým národům a díky jeho slovům jsou konány velké věci, se objevuje poměrně často v sovětské i české kultické poezii. Jedná

se o další prvek dokreslující vůdcovu velikost a sílu. V souvislosti se Stalinovou řečí jsou nejčastěji popisovány situace, kdy vůdce vyzývá svůj lid k boji či lidu říká své myšlenky, takto je popisován v analyzovaných básních obou literatur.

4.1.7 Podivuhodnost vůdceva narození a jeho původ

V kultické literatuře se nepoukazuje jen na protagonistovo veřejné působení ve společnosti, ale i na výjimečnost jeho narození. Také o Stalinově počátku života autoři kultických textů často píší. Nápadně podobný je taktéž Stalinův a Ježíšův původ.

V **sovětské literatuře** je na Stalinovo narození poukazováno např. v básni Anatolije Sofronova *Великое спасибо от народа: „Мы славим день великого рожденья,/ Мы славим Вашей мудрости полет“* (Софронов, 1949, online)

Dále je na tuto skutečnost poukazováno v kultickém díle gruzínského autora Georga Leonidze *Сталин детство и отрочество*. Jedná se o rozsáhlou básnickou skladbou určenou primárně pro děti.

„Только крикнули соседи:
-В околотке нашем темном
Чудный мальчик появился,
Поздравлять отца пойдём мы!

Яблоки приносят гости,
Виноград, сухие сласти.
Молодая мать встречает,
Присмирившая от счастья.“ (Леонидзе, 1953, s. 31-32)

V těchto verších Leonidze popisuje, že když se narodil podivuhodný chlapec, lidé přišli rodičům poblahopřát a donesli dárky, podobně tomu bylo i s narozením Ježíše (Mt 2, 11). Na jiném místě je v tomto díle popisováno, že Stalin a jeho rodina pocházela z chudých poměrů z gruzínské vesničky Gori. Také zde je podobnost s Ježíšovým původem, ten pocházel z obyčejné rodiny tesaře (Mt 13, 55). Leonidze tedy píše: „Сын у матери единый,/ *Знавший тьму и хлеба крохи.*“ (Леонидзе, 1953, s. 109)

Tento gruzínský autor ve svém díle dále píše verše, kde poukazuje na události z vůdceva dětství:

„Пляшет Сосо всех лучше,

Как на носках он ходит!

...

Не победить его никому,

Крепкий не вырвать пояс,

Словно скала, стоит Сосо,

Опытный мастер боя.“ (Леонидзе, 1953, s. 101; 102)

Soso, což je domácké označení pro jméno Josif, tedy podle G. Leonidze vykazoval některé své neobyčejné vlastnosti již v dětství. Také Ježíš byl již v dětství výjimečným dítětem, jako dvanáctiletý se ztratil svým rodičům a vyučoval učitele Zákona v chrámě. (Lk 2, 46-7)

V **české poezii** je na vůdcovo narození poukazováno např. v básni Jana Nohy *Radostné světlo*: „Se jménem Stalin, se Sovětským svazem/ čas nových dějin vyšel nad věkem,/ *radostné světlo sestoupilo na zem/ a každý z nás se stal zas člověkem!*“ (Noha, 1950, s. 12)

Tyto verše jsou velmi podobné veršům z Bible: „Bylo tu pravé světlo, které osvěcuje každého člověka; to přicházelo do světa.“ (J 1, 9) Případně také verše z Izajášova proroctví, že na svět přijde Mesiáš: „Lid, který chodí v temnotách, uvidí velké světlo; nad těmi, kdo sídlí v zemi šeré smrti, zazáří světlo.“ (Iz 9, 1) Ježíš i Stalin přicházejí do světa, jsou světlem pro lidi a navracejí jim důstojnost.

O Stalinově narození píše také Vítězslav Nezval v díle *Stalin*:

„Tři dny před Štědrým večerem

v sedmdesátém devátém roce,

v roce, v tom roce, ve kterém

spávalo ještě půl světa v stoce,

v roce, kdy dámy v kožíšku,

jež kreslil Manet a jež lákají tě,

byly tak krásné, *dostal k Ježíšku*

svět darem od osudu dítě.“ (Nezval, 1955, s. 87)

V této básnické skladbě je malý Josif vnímán téměř jako spasitel. Svět dostal Stalina v těžké době a on přišel na svět, aby ho zachránil. Ježíš také přišel na svět, aby ho spasil,

v Bibli na Krista odkazuje Izajášovo proroctví: Neboť se nám narodí dítě, bude nám dán syn, na jehož rameni spočine vláda a bude mu dáno jméno: „Divuplný rádce, Božský bohatýr, Otec věčnosti, Vládce pokoje.“ (Iz 9, 5) a také v novém zákoně v Matoušově evangeliu se o malém Ježíši píše takto „Porodí syna a dáš mu jméno Ježíš; neboť on vysvobodí svůj lid z jeho hříchů.“ (Mt 1, 21)

O vůdcově narození píše i Stanislav Neumann v díle *Piseň o Stalinu*: „Hrdina hrdinů, je z pohádkových reků,/ když kráčí, otřásá svým krokem Matku Zemi./ Má ve svých slovech hrom. *Je z blesku narozený./* Jak hory srdce má a duši jako řeku.“ (Neumann, 1950, s. 12) Z těchto veršů je zřejmé, že Stalin není obyčejným člověkem, ale je výjimečný. Uvádí zde, že „je z blesku narozený“, tedy i jeho narození proběhlo podivuhodným způsobem. Neobvyklé okolnosti předcházely také Ježíšovu narození: Maria řekla andělovi: „Jak se to může stát, vždyť nežiji s mužem?“ Anděl jí odpověděl: „Sestoupí na tebe Duch svatý a moc Nejvyššího tě zastíní; proto i tvé dítě bude svaté a bude nazváno Syn Boží.“ (Lk 1, 34-35) Na jiném místě v této básni ovšem Neumann píše, že Stalinovo vlastní narození proběhlo prostě, nenápadně a dítě se narodilo do chudé rodiny. I Ježíš se narodil v chudých podmínkách, jeho matka Maria nemohla ani родit v domě, narozené dítě proto musela položit do jeslí. (Lk 2, 7) V českém poezii stejně jako v sovětské také nacházíme verše poukazující na fakt, že Stalinův otec byl řemeslník, také Ježíš pocházel na první pohled z obyčejné rodiny tesaře. (Mt 13, 55) Komunismus sice velmi vyzdvihoval dělnický původ a z tohoto důvodu zaměstnání vůdcova otce Neumann uvádí, ale podobnost s Bibli můžeme vidět i v tomto. Neumann tady píše:

„Nebylo pádů hvězd a lidé kolem spali.
Nebylo znamení, zjevení velkých mocí.
Tak narodil se jedné zimní noci
v gruzínské vísce Gori soudruh Stalin.

*Otec byl obuvník v továrně ve Tbilisi
a u stolu jim často bída stála.*“ (Neumann, 1950, s. 9-10)

Motiv podivuhodnosti Stalinova narození můžeme v sovětské i české literatuře nalézt poměrně často. Především je tato skutečnost reflektována v rozsáhlejších básních, kde jsou mnohdy popisovány příběhy ze Stalinova života, jež předcházely jeho veřejnému

působení. V obou literaturách je poukazováno na fakt, že vůdcovo narození bylo velkou a radostnou událostí pro celé lidstvo. Často jsou zmiňovány neobvyklost Stalinova narození a jeho podivuhodné vlastnosti už během dětství, dospívání či rané dospělosti. V mnoha básních se také poukazuje na chudé poměry, ze kterých pocházel. Všechny tyto výše uvedené skutečnosti jsou podobné Ježíšovu narození, dětství a dospívání.

4.1.8 Stalinova všudypřítomnost, věčnost, nesmrtelnost a transsubstanciace

Zde se zaměříme na další motivy Stalinova kultu, jimiž jsou všudypřítomnost, věčnost, nesmrtelnost, eucharistie a transsubstanciace¹. Tyto motivy se v textech o Stalinovi často prolínají, proto je uvádíme v jedné podkapitole. Nejčastěji se objevují v souvislosti se smrtí vůdce, ovšem s některými se můžeme setkat již v kultické literatuře psané za Stalinova života. Vůdce byl stavěn na roveň Boha a tyto motivy fakt Stalinovy božskosti dokládají také. V Bibli se uvedené motivy v souvislosti s Bohem vyskytují velmi často. O všudypřítomnosti Boha se píše např. v žalmu 139: „Kam odejdu před tvým duchem, kam uprchnu před tvou tváří? Zamířím-li k nebi, jsi tam, a když si ustelu v podsvětí, také tam budeš. I kdybych vzlétl na křídlech jitřní záře, chtěl přebývat při nejzazším moři, tvoje ruka mě tam doprovodí, tvá pravice se mě chopí.“ (Ž 139, 7-10) Motivы věčnosti můžeme nalézt např. u proroka Izajáše: „Cožpak nevíš? Cožpak jsi neslyšel? Hospodin, Bůh věčný, stvořitel končin země, není zemdlený, není znavený, jeho rozumnost vystihnout nelze.“ (Iz 40, 28) a motivы nesmrtelnosti např. na konci prvního listu Timoteovi: „On jediný je nesmrtelný a přebývá v nepřístupném světle; jeho nikdo z lidí neviděl a nemůže uvidět. Jemu patří čest a věčná moc. Amen.“ (1Tm 6, 16)

S motivy Stalinovy všudypřítomnosti se můžeme setkat v sovětských i českých kultických textech psaných již za vůdcova života. Pro demonstraci uvádíme tyto příklady. První je ze **sovětské** básně Janka Kupaly *О Сталине мудром я песню слагаю* vydané v r. 1949: „В просторах полей и на каждом заводе:/ В колхозные хаты он гостем приходит,/ Он с нами повсюду – в живом хороводе...“ (Купала, 1949, 30) Dále uvádíme ukázkou z **české** literatury, jedná se o *Píseň o Stalinu* S. Neumanna vydanou taktéž v r. 1949: „Tenkrát šlo o život. A každý stal se zbraní./ Tu v bojích nejhorších při každém býval Stalin.“ (Neumann, 1950, s. 25) V obou příkladech není všudypřítomnost jen dokladem

¹ Termínem transsubstanciace neboli předpodstatnění je myšlena změna podstaty chleba a vína v tělo a krev Ježíše Krista. (Mt 26, 26–28).

Stalinovy výjimečnosti, ale také dokladem jeho nezměrné lásky k člověku, protože mu chce být neustále nablízku a pomáhat mu.

Po smrti Stalina vzniká mnoho básní, kde je motiv všudypřítomnosti taktéž velmi zřetelný, navíc se k tomuto motivu přidává ještě motiv nesmrtelnosti. Stalin je i posmrtně všudypřítomný, a tedy také stále živý. Tento motiv nacházíme v **sovětské** básni *Всегда с нами* z r. 1953 od Alexandra Prokofjeva:

„Он — в любви и счастье всенародном,
...
Он — в свершении дел больших и малых.
...
Пусть ведет нас партия стальная!
Сталин всюду с нами!
Вечен он!“ (Прокофьев, 1953, online)

Motiv Stalinovy všudypřítomnosti, a tedy i nesmrtelnosti se prolíná celou touto básní Alexandra Prokofjeva. V posledním verši celé básně, je zřetelný motiv věčnosti.

Zřetelný je motiv nesmrtelnosti také v básni *Бессмертие вождя* Gafura Guljama taktéž z r. 1953:

„Ведь мы его партия! В каждом из нас он живет,
Живет в наших думах, в делах и в биении сердца!
...
Ты выполнил доблестно! Ленин в веках не умрет.
Бессмертен и ты. Мир не верит, что Сталина нет!“ (Гулям, 1953, online)

V této básni je motiv vůdcovy nesmrtelnosti explicitně vyjádřen už v názvu *Бессмертие вождя* (Nesmrtelnost vůdce) a také později v textu. Objevují se zde také motiv všudypřítomnosti, básník zde vyjadřuje myšlenku, že Stalin žije v každém člověku, je tedy téměř eucharisticky rozdělen mezi všechny jeho vyznavače. Tato myšlenka se nápadně podobá verši z listu apoštola Pavla Galatským: Já však, odsouzen zákonem, jsem mrtev pro zákon, abych živ byl pro Boha. Jsem ukřižován spolu s Kristem, nežiji už já, ale žije ve mně Kristus. (Ga 2, 19-20)

V **české** poezii se motiv Stalinovy nesmrtelnosti objevuje, např. v básni *Nad rakví soudruha J. V. Stalina* V. Nezvala z r. 1953:

„Zemřel a živ jest. Je stále s námi,
ač vydechl již naposled.

...

na věky bude s námi, bude náš,
ó země, jež letíš dnes smutná vesmírem!

...

Povýšen nad prostor i čas,
I mrtvý Stalin bude s námi,
povede s Leninem Sovětský svaz,
nadále povede nás dějinami.“ (Nezval, 1953, s. 4)

V této básni V. Nezvala jsou zřetelné motivy všudypřítomnosti (zřejmý ve všech úsecích ukázky), nesmrtelnosti (tento motiv je nejvýraznější v prvních dvou verších ukázky) i věčnosti (v druhém úseku ukázky).

V básni A. Prokofjeva i V. Nezvala se objevuje skutečnost, že Stalin je a bude navěky se svým lidem. Toto se objevuje v mnoha sovětských i českých kultických textech o Stalinovi, velmi se těmto veršům podobá pasáž z Bible z konce Matoušova evangelia: „A hle, já jsem s vámi po všecky dny až do skonání tohoto věku.“ (Mt 28, 20)

Motiv nesmrtelnosti můžeme nalézt i v básni *On žije v nás* Jana Pilaře také z r. 1953:

„Tu noc zhasínáš,
A nový den se rodí/
A nová síla s námi./
Vždyť Stalin žije v nás.“ (Pilař, 1953, s. 110)

Stejně jako v ukázce básně G. Guljama Бессмертие вождя i zde je motiv eucharistie velmi zřetelný.

S motivy transsubstanciace se potom můžeme setkat např. v **sovětské** básni *Ego портрет* z r. 1949 Vasilije Lebedev-Kumače: „Глядишь на портрет – и будто он знает/ Работу

твою и кладет на весы./ Плохо работал – он брови сдвигает,/ А хорош – улыбнется в усы.“ (Лебедев-Кумач, 1949, s. 33)

Celá báseň *Ego noptem* vypráví o Stalinovi, který se objevuje na portrétech v celé zemi, je ve školách, v kinech, v závodních výborech, zkrátka všude. Stalin je na obrazech živý, vše vidí. Portrét vůdce mohl s člověkem hovořit, byl konkrétní realizací mystického „je s námi“. Byl však více než jen náboženský předmět, než jen ikona, ale byl dokonce jeho transsubstanciací. Se Stalinem mohl být každý občan Sovětského svazu a mohl s ním také důvěrně promlouvat. (Macura, 1992, s. 49) S podobnou skutečností se můžeme setkat i v **českých** básních, např. v básni *Stalin* J. Pilaře (1950): „Tak jsme vás viděli v té chvíli před očima./ Z obrázků tajených vystoup jste jako živý./ Zpívali skřivani, jabloně v pavučinách/ a lid, jenž vstupoval do zítřků spravedlivých.“ (Pilař, 1950, s. 14)

Výše analyzované motivy jsou v kultické literatuře o Stalinovi v Sovětském svazu, ale i v Československu velmi silně zastoupeny. Motivы transsubstanciacе se vyskytují především v literatuře psané za vůdceva života, všudypřítomnost Stalina se hojně vyskytuje v básních psaných rovněž za Stalinova života, ale i posmrtně, ostatní motivy se především objevují po smrti vůdce. Kult Stalinovy smrti se silně projevil v obou zemích. Snad každá pátá nalezená báseň o Stalinovi, ať rusky či česky psaná, pojednávala o jeho smrti. Všechny posmrtné básně vyjadřují hluboký smutek nad ztrátou svého milovaného vůdce, některé však také zobrazují naději, že jejich vůdce nezemřel, ale stále žije, je věčný, nesmrtelný. Často se také setkáváme s myšlenkou, že vůdce žije nejen s nimi, ale dokonce v každém člověku, je tedy eucharisticky rozdělen. Takto vnímané motivy můžeme najít v kultických básních sovětských, ale i českých.

Motiv všudypřítomnosti je o něco více zastoupen v literatuře rusky psané, hojněji se objevuje v básních psaných za života vůdce, ale i po jeho smrti. Podobně také motiv věčnosti je v sovětských básních častější. Motivы nesmrtelnosti Stalina se vyskytují v obou literaturách, v rusky psané literatuře je ovšem tento motiv explicitněji vyjádřen, autoři SSSR přímo vyjadřují, že vůdce je nesmrtelný, v česky psaných básních se více objevují formulace typu „neumírá ten, jenž žil pro člověka“ či „je živý a bude živ i dále“ apod. Motiv eucharistie a ideji, že Stalin žije ve svém lidu, je velmi častý a setkáváme se s ním taktéž v obou literaturách. Motivы transsubstanciacе se nevyskytují příliš často v básních Sovětského svazu, ani Československa, ale několik motivů můžeme nalézt v obou literaturách.

4.2 Stalin a člověk

4.2.1 Stalin a jeho vztah k člověku a Leninu

V následující podkapitole se budeme věnovat vnímání vztahu mezi Stalinem a člověkem v kultické literatuře. Již z mnoha jiných motivů ze sovětské i české poezie je zřejmé, že Stalin byl vnímán jako bůh, který je vševědoucí, vševidoucí, či všudypřítomný. Člověk si svoji nedokonalost vůči němu uvědomuje. Tento motiv se v Bibli vyskytuje velmi často, odpovídá mu např. verš žalmu „Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš?“ (Ž 8, 5). Kromě těchto vlastností jeho nedotknutelnosti je ovšem Stalin vnímán také jako laskavý bůh, jenž se snižuje k člověku, zde je podobnost s Bibli velmi nápadná, např. v listu Filipánům: „Způsobem bytí byl roven Bohu, a přece na své rovnosti nelpěl, nýbrž sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob služebníka, stal se jedním z lidí. A v podobě člověka se ponížil, v poslušnosti podstoupil i smrt, a to smrt na kříži.“ (Fp 2, 6-8) A zároveň také každého člověka vnímá naroveň s ostatními lidmi, nikdo není utlačován ani ponižován, v Bibli se s tímto můžeme setkat už ve Starém zákoně např. v knize Job: „Bůh nestrání velmožům, nedá přednost váženému před nuzákem, protože všichni jsou dílem jeho rukou.“ (Jb 34, 19)

Kromě vztahu člověka a Stalina v této podkapitole také rozebíráme postavení Stalina a Lenina a jak byla vnímána hierarchie mezi nimi.

Ukázek Stalinovy dokonalosti v poezii bylo již dříve několik, přesto dodáváme pro úplnost dvě, kde je vůdcova vyvýšenost nad ostatními lidmi velmi zřetelná. Příkladem ze **sovětské poezie** je báseň Michaila Isakovského *Слово к товарищу Сталину*:

„Спасибо ж Вам за подвиг Ваш высокий,
За Ваши многотрудные дела.
...
За Вашу верность матери-отчизне,
За Вашу мудрость и за Вашу честь.
За чистоту и правду Вашей жизни,
За то, что Вы – такой, какой Вы есть.“ (Исаковский, 1949, s. 25)

V této básni je Stalinovi děkováno za to, že země může opět žít v míru. Básník mu mimo jiné také děkuje za neposkvřenost a pravdivost jeho života, tedy poukazuje na fakt, že vůdce je bez hříchu. Také Kristus nikdy nezhřešil (Žid 4, 15).

Z **české poezie** Stalinovu vyvýšenost nad ostatní lidi můžeme vyčíst z básně Jaroslava Mouchy *Stalinské stráže*: „U své knihovničky otevírám dveře./ Řekli: Stalin zemřel - a já nevěřil./ *Stalin není člověk, který zhasne, zemře,/ neumírá ten, kdo pro člověka žil.*“ (Moucha, 1954, s. 44)

V básních není zřejmá jen vůdcova vyvýšenost nad ostatními, ale hlavně především úcta a obdiv lidí k němu. Tento respekt se projevuje také ve vážnosti vnímání Stalinova jména. Jeho jméno je vyslovováno s mnohdy až s nábožnou vážností, stává se jménem svatým. V Bibli se na mnoha místech můžeme setkat s verši zdůrazňujícími svatost Božího jména. Židé dokonce z úcty a také kvůli vyvarování se jeho případného znevážení jméno Boží nevyslovují vůbec (Dt 5, 11).

Míst v Bibli, kde je poukazováno na posvátnost Hospodinova jména, je mnoho, např. zde: „Proto ho Bůh vyvýšil nade vše a dal mu jméno nad každé jméno, aby se před jménem Ježíšovým sklonilo každé koleno – na nebi, na zemi i pod zemí – a k slávě Boha Otce každý jazyk aby vyznával: Ježíš Kristus jest Pán.“ (Fp 2, 9 – 11)

Svatost vůdcova jména je patrná v básni **sovětského** písničkáře Vladimira Vysockého *Моя клятва*: „*Имя Сталин в веках будет жить,/ Будет реять оно над землёй,*“ (Высоцкий, 1953, online) Dále také v díle *Великое спасибо от народа* Anatolije Sofronova: „*Нас осеняет Ленинское знамя/ И Ваше имя к подвигам ведет.*“ (Софронов, 1949, online) V **české poezii** je tato skutečnost patrná v básni *Stalin* Věry Procházkové: „*Маминки учили své ratolestи/ vyslovovat to drahé jméno Stalin/ a říkaly: Už nikdy do rozvalin,/ však k blahobytu povede nás, k štěstí!*“ (Procházková, 1954, s. 46)

V sovětské i české poezii můžeme také najít několik příkladů, které dokládají malost a nedokonalost člověka před vůdcem. V **sovětské poezii** je tento fakt např. patrný v básni Samedy Vurguna *Тепло его рук*: „*Те руки для простых людей/ миллионы очагов зажгли.*“ (Вургун, 1953, online) Zřetelněji jej však můžeme spatřit v **české** básni *Stalin* V. Nezvala:

„pak naše v slunci narozené děti
budou Vám žehnat, Staline,
a všem nám trochu záviděti,

že směli jsme Vás zblízka znát,

že narodili jsme se časně,
že, maličtí, jsme směli psát
na Vás a Vaši počest básně.“ (Nezval, 1955, s. 111)

V kultické literatuře je vůdce také popisován jako ten, který je svému lidu vždy nablízku a k člověku se snižuje na jeho roveň. Na rozdíl od Ježíše se však Stalin snižuje jen na úroveň obyčejného člověka, Ježíš se ale snižuje na úroveň toho nejponiženějšího z lidí, tedy otroka, služebníka. A dobrovolně podstoupil potupnou smrt na kříži (Flp 2, 6-8)

V **sovětské poezii** Stalinovo snížení se naroveň lidí můžeme najít v kultickém díle *Любимый Сталин* Sergeje Alyмова: „*Но простой из всех героев и родной нам всем — один.*“ (АЛЫМОВ, 1949, online) Tento fakt také dokládá báseň *Слово вождя* Anatolije Sofronova, kde je psáno, že se Stalin k lidem chová tak, jako by vůdce byl jeden z nich: „*Он к нам обращался, он верил нам очень, / Крестьянам, солдатам, поэтам, рабочим, ... / И мы отвечали тем самым ему.*“ (Софронов, 1945, online)

Blízkost Stalina ostatním lidem je v sovětských básních často vyjadřována označením vůdce jakožto „přítele“. Také Ježíš nazývá všechny lidi, kteří v něj věří, přáteli. (J 15, 15). V české kultické literatuře se tato skutečnost nevyskytuje. Jako příklad této skutečnosti uvádíme ukázkou z básně *Ночь идёт по Москве* Jevgenije Jevtušenka:

„Я знаю:
грядущее видя вокруг,
склоняется
этой ночью
самый мой лучший на свете друг“ (Евтушенко, 1950, online)

V **české kultické literatuře** Stalin téměř není stavěn na stejnou rovinu s člověkem, vždy je zde vnímán jako nedosažitelný a dokonalý, ale také jako milující a laskavý vůdce. Jediný náznak Stalinova snížení se na úroveň obyčejných lidí, v námi rozebíraných básních, je v básni *Хлеб с оцели* Fr. Hrubína: „*о jméno jasné, prosté / se opřeli, / o jméno, v kterém roste / chléb s ocelí.*“ (Hrubín, s. 84)

V kultické literatuře je vůdce také označován jako „otec“, tedy v tomto slově je obsažena blízkost k člověku, ale zároveň také vůdcova nadřazenost vůči němu. I Bůh je na mnoha místech v Bibli jmenován otcem, např. v Matoušově evangeliu (Mt 6, 9). Příkladem této skutečnosti v **sovětské literatuře** může být báseň *Кремль, Сталину* Nikolaje Gribačeva:

„Кремль, *Сталину – отцу*. Свое сдержали слово,/ бесстрашные в труде и верой в Вас крепки,/ рабочие Москвы... рабочие Ростова.../ колхозники с Днепра...с Амура и Оки...“ (Грибачев, 1949, s. 9) V **české poezii** vůdce jakožto „otce“ označuje např. Ladislav Macek v básni *Stalinovi*:

„Ty slzy, které stíráme si s lící,
nás budou pálit, *otče*, celý věk,
náš velký otče
a miloval jsi všechny pracující,

ať černé, barevné či bílé pleti,

...

jak k mámě chodili jsme my, Tvé děti.“ (Macek, 1954, s. 32)

L. Macek Stalina vnímá jako otce všech, dokonce je otcem lidí různých národů a pletí. I Bible vyzývá, aby lidé všech národů velebili Hospodina (Ž 47, 1-2). Bůh je také zde označován jako Bůh zástupů (Ž 46, 12). Lid je pak nazýván jako „děti“. V tomto označení je patrný fakt rovnosti všech lidí, všichni jsou před Stalinem nazváni dětmi a on je jejich otec, avšak rovnost všech je motivem celého komunismu, nejen literatury o Stalinovi. I zde tedy nacházíme podobnost s Biblí, např. v Janově evangeliu: „Těm pak, kteří ho přijali a věří v jeho jméno, dal moc stát se Božími dětmi.“ (J 1, 12)

Často se také lidé milující svého vůdce v kultické literatuře sovětské i české nazývají syny a dcerami. Toto je patrné v **sovětské** básni Anatolije Sofronova *Великое спасибо от народа*: „Мы верные наследники, питомцы,/ Мы Сталина, мы *партии сыны!*“ (Софронов, 1949, online) Jako příklad z **české** poezie můžeme uvést verš básně *V nás srdce Stalinovo bije dál* Ilji Barta: „*vždyť my jsme synové a dcery Stalinovi.*“ (Bárt, 1953, s. 6)

Kromě pojmenování otec je vůdce označován také jako učitel. Zde je podobnost s křesťanstvím taktéž velmi nápadná, Ježíš Kristus je nazýván učitelem, (Mt 23, 10) V **sovětské poezii** jej takto nazývá např. Anna Achmatova v díle *21 Декабря 1949 года*: „*В день новолетия учителя и друга/ Песнь светлой благодарности поют, —/ Пускай вокруг неистовствует вьюга/ Или фиалки горные цветут.*“ (Ахматова, 1949b, online) V **české poezii** např. Stanislav Neumann v díle *Пісень о Сталину*: „*A proto láska, láska učiteli./ Za radost láska, kterou lidé tvoří.*“ (Neumann, 1950, s. 31)

Rovněž zajímavé je postavení Stalina a Lenina. Lenin je často vnímán oproti Stalinovi jako výše postavený, mnohdy je vnímán jako Stalinův otec nebo učitel, avšak také se uvádí, že vůdcové jsou jaksi spojeni, je mezi nimi určitá jednota. Ovšem v mnoha básních je ale Stalin označován jako nejvyšší a nejdokonalejší bytost, tedy není nikoho dalšího, kdo by byl tak velký, mocný a dokonalý jako on, tedy je rovný bohu Leninovi. Podobně je tomu i s Bohem Otcem a Bohem Synem. Ježíš je v Bibli často označován jako Syn Boží (např. Mk 15, 39), tedy může se zdát, že je níže postavený než Bůh Otec, ale v Bibli je připomínáno, že oba jsou jedno. Jedná se jen o osoby téhož trojjediného Boha. V Písmu je psáno: Moje ovce slyší můj hlas, já je znám, jdou za mnou a já jim dávám věčný život: nezhynou navěky a nikdo je z mé ruky nevyrvu. Můj Otec, který mi je dal, je větší nade všechny, a nikdo je nemůže vyrvat z Otcovy ruky. Já a Otec jsme jedno.“ (J 10, 27-30) A na jiném místě pak: „Způsobem bytí byl roven Bohu, a přece na své rovnosti nelpěl, nýbrž sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob služebníka, stal se jedním z lidí.“ (Flp 2, 6-7)

Vztah Lenina a Stalina je možné ukázat např. v **sovětské** básni *В час прощанья* básničky Věry Inber: „Будут здесь войска итти парадом./ Говор зазвучит разноязыкий.../ Мирно сти, великий Сталин,/ рядом Со своим учителем великим.“ (Инбер, 1953, online) Dále také u Alexeje Surkova v básni *Вождю народов*:

„Ведь всем своим величием и славой
Народ обязан Ленину и Вам.

Бессмертного заветы год от года
Вы воплощали в славные дела.
И в слове КОММУНИЗМ любовь народа
Два ваших светлых имени слила.“ (Сурков, 1949, s. 65)

V **české poezii** je tento jev také patrný, vztah Lenina a Stalina můžeme vyčíst z básně *Stalin* Josefa Rybáka: „*Leninův syn a sám vlastně nový Lenin.*/ Jako on, vyrostlý z lidu./ Jako on, lodivod komunismu.“ (Rybák, 1953, s. 446) A také z *Písně o Stalinu* S. Neumanna:

„*žák s učitelem svým, s Leninem soudruh Stalin.*/
Ruce si tiskli. Hovořili chvíli./

Potom se rozešli a neviděli léta./

A ač byl každý v jiném konci světa,/

byl Stalin s Leninem. *A oba jedno byli.*“ (Neumann, 1950, s. 13)

Vztah Stalina a člověka v sovětské literatuře je v lecčem odlišný od vnímání v literatuře české, ovšem i zde můžeme najít společné znaky. V obou literaturách je zřetelná vyvýšenost vůdce nad společnost a také zřetelná úcta lidí k němu. Uvědomění jeho svatosti se projevuje v obou literaturách také tím, že je v mnoha básních zdůrazňována svatost Stalinova jména. Dalším motivem objevujícím se v obou literaturách je také uvědomění si lidské nepatrnosti před nedotknutelným Stalinem, ovšem v poezii české je tento motiv výraznější. Motiv Stalinova člověčenství nacházíme naopak výrazněji zastoupen v poezii sovětské. Také se zde častěji vyskytuje nazvání vůdce jakožto otce a učitele. Označení Stalina jako přítele lidí je zastoupeno dokonce jen v literatuře Sovětského svazu. Vnímání rovnosti lidí před vůdcem je zřejmé z literatur obou zemí, ovšem tento motiv není ryze stalinský, ale spíše obecně komunistický. Dále jsme se zabývali postavením vůdců komunismu, tedy Stalina a Lenina. To je v literaturách obou zemí vnímáno podobně.

4.2.2 Milující vůdce

Stalin je v kultické literatuře vnímán nejen jako mocný a neomylný bůh, ale také jako velmi laskavý a milující. Také Bůh, především novozákonní, je motivisticky vnímán jako ten, který člověka nadevšechno miluje, je to Bůh laskavý a v Bibli je toto zmiňováno na mnoha místech, např. u Jana: „Neboť Bůh tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný“ (J 3, 16) Dokonce Bůh je ztělesněním lásky: „Kdo nemiluje, nepoznal Boha, protože Bůh je láska.“ (1J 4, 8) Dalším motivem vůdce, jenž se často objevuje v kultické literatuře, je skutečnost, že vůdce činí člověka šťastným, taktéž ho utěšuje v situacích, kdy prožívá těžkosti. V Bibli je toto zmiňováno rovněž mnohokrát, vždyť samo slovo evangelium znamená radostná zvěst. Častokrát se v Bibli také objevuje, že trpícím se dostane opravdového štěstí např. v horském kázání, kdy Ježíš charakterizuje vlastnosti člověka, který náleží Božímu království: „Blaze těm, kdo pláčou, neboť oni budou potěšeni.“ (Mt 5, 4)

Nejprve se zaměříme na verše básní kultické literatury, kde se objevuje láska Stalina k člověku. V **sovětské** poezii můžeme uvést báseň *Привет вождю* Samedy Vurguna: „Слагает историю каждый твой слог,/ Но к детям склонен, матерински, не строг,/ Ты сердце живую любовью зажег,“ (Вургун, 1949, s. 7) V **české** poezii je motiv Stalinovy

lásky k lidem patrný z těchto veršů z básně *Píseň o Stalinu* S. Neumanna: „Hrdina hrdinů, je z pohádkových reků,/ když kráčí, otřásá svým krokem Matku Zemi./ Má ve svých slovech hrom./ *Jak hory srdce má a duši jako řeku.*“ (Neumann, 1950, s. 12) Dále také z básně *K úmrtí J. V. Stalina* Josefa Oktábce: „*Stalin je láska připravená k boji.*“ (Oktábec, 1954, s. 25) Vyjádření, že vůdce je láska, jako je tomu v této básni, je velmi ojedinělé. Často ovšem můžeme v kultické sovětské i české poezii najít formulaci, že Stalin je např. život, či voda, vzduch atd., těmto motivům se budeme v práci věnovat níže.

Skutečnost, že Stalin miluje člověka, není tak častým motivem, mnohem více se v kultické literatuře sovětské i české vyskytuje fakt, že lidé milují svého vůdce. Ze **sovětské** literatury můžeme uvést báseň *Всегда с нами* Alexandra Prokofjeva: „*Горячо любимый и родной./ Он на стягах, на знаменах алых,/ Поднятых высоко над страной!*“ (Прокофьев, 1953, online) V **české** literatuře toto můžeme nalézt např. v básni *Stalin* Věry Procházkové: „*Člověk, jehož jsme nejvíc milovali,/ náš Josef Vissarionovič Stalin,*“ (Procházková, 1954, s. 47)

Poměrně často se v kultické literatuře **sovětské i české** objevuje Stalin jako ten, který přináší na svět radost. Toto tvrzení můžeme doložit verši z básně *Спасибо, великий учитель!* Lva Ošanina: „*Спасибо, великий садовник,/ За счастье родимой земли!*“ (Ошанин, 1948, online) V některých básních je Stalin označen dokonce jako tvůrce štěstí a pokoje. Odpovídá tedy biblickému Spasiteli, který přijde na svět, a bude Vládce pokoje (Iz 9, 5) Tento motiv můžeme např. nalézt v básni *Счастье* moldavského autora Emiliana Bukova: „*Вот вступил в родные сени/ Счастья нашего творец./ И к столу зовет в смущенье/ Гостя славного отец...*“ (Буков, 1949, s. 5) Nacházíme jej i v *Písni o Stalinu* S. Neumanna: „*Tak narodil se člověk – tvůrce štěstí.*“ (Neumann, 1950, s. 9)

Nyní se zaměříme na motivy kultu Stalina jako utěšitele. Tento fakt můžeme doložit veršem z básně *О Сталине мудром я песню слагаю* **sovětského** autora Janky Kupaly: „*Он вытер нам слезы, он счастье упрочил*“ (Купала, 1949, 30) Stejně jako vůdce i Bůh bude člověku utírat slzy z očí na onom světě. Komunisté budují dokonalý svět, nebe na zemi, a vůdce tedy už zde utírá slzy plačícím. „*A slyšel jsem veliký hlas od trůnu: „Hle, přibyték Boží uprostřed lidí, Bůh bude přebývat mezi nimi a oni budou jeho lid; on sám, jejich Bůh, bude s nimi, a setře jim každou slzu z očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo, pominulo.*“ (Zj 21, 3-4) Motiv Stalina, který utěšuje svůj lid, můžeme nalézt i v **české** literatuře, např. v básni *Stalinovi* Ladislava Macka: „*když chodili*

si k Tobě pro útěchu/ jak k větru, jenž má vždycky dosti dechu“. (Macek, 1954, s. 32)
V Bibli je také psáno, že sám Bůh člověka utěšuje v každém trápení, „Pochválen buď Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista, Otec milosrdenství a Bůh veškeré útěchy! On nás potěšuje v každém soužení, abychom i my mohli těšit ty, kteří jsou v jakékoli tísní, tou útěchou, jaké se nám samým dostává od Boha.“ (2Kor 3-4)

Stalin přichází, aby zachránil chudé, aby pomohl chudší pracující třídě a vysvobodil ji. Ježíš si v Bibli také často všimá chudých. Na rozdíly mezi chudými a bohatými a skutečnost, že Boží království je pro nuzné, poukazuje především evangelista Lukáš. (Klášková, 2023, online) V tomto evangeliu tedy Lukáš píše: „Ježíš pohlédl na učedníky a řekl: „Blaze vám, chudí, neboť vaše je království Boží. (Lk 6, 20) Ovšem Ježíš přichází nikoliv jen pro chudé jako Stalin, ale především pro hříšníky a ty se snaží vysvobodit. „Ale farizeové a jejich zákoníci reptali a řekli jeho učedníkům: „Jak to, že jíte s celníky a hříšníky?“ Ježíš jim odpověděl: „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní. Nepřišel jsem volat k pokání spravedlivé, ale hříšníky.“ (Lk 5, 30 – 32) Motiv Stalina jako boha, který je tu pro chudé, nacházíme v **sovětské** básni *Счастье* Emiliana Bukova, chudé prostředí je vyjádřeno výrazem „хаты“, tedy vesnické roubenky či chaty: „Ждет страна, от ясных далее/ Не отводит зорких глаз./ ...В наши хаты входит Сталин,/ Одаряя правдой нас.“ (Буков, 1949, s. 5) V české poezii je tento motiv patrný v básni *Stalin* básníka Jana Pilaře: „Se jménem Stalina, které zní jako lyra,/ vstávají každý den na celém světě chudí,“ (Pilař, 1950, s. 15)

Láska je v kultické literatuře sovětské i české zmiňována velmi často, ovšem nejčastěji ji vyjadřují lidé skrze básně ke Stalinovi. Skutečnost, kdy je zdůrazňováno, že vůdce miluje člověka, se pochopitelně objevuje méně, avšak nacházíme ji v básních obou zemí. Taktéž v obou literaturách nacházíme, poměrně hojně, verše poukazující na fakt, že Stalin vnáší do životů štěstí a pokoj a také těší zarmoucené. Dále také je v básních poměrně často uváděno, že Stalin přichází pro pracující, pro dělnickou třídu, toto nám může být zřejmé už z výše uvedených veršů jiných podkapitol, kdy je vyjadřován dělnický původ vůdce a jeho rodiny apod. Avšak toto není vyzdvihováno jen u Stalina, ale obecně komunismus jako takový je náboženstvím pro pracující. Ovšem vyjádření skutečnosti, že vůdce přichází pro chudé, nebývá tak časté, pravděpodobně toto vychází ze skutečnosti, že v komunismu mají všichni dostatek a chudoba je ze života odstraněna, proto ani Stalin příliš často k chudým nepřichází. Verše popisující Stalina, který přichází k chudým, však nacházíme v obou literaturách, autoři textů tak zdůrazňují, že Stalin si všimá i těch nejutiskovanějších.

4.2.3 Stalin jako zachránce a vojevůdce

Hojně zastoupeným motivem Stalinova kultu v sovětské i české poezii je jeho stylizace do role zachránce a pomocníka člověka. Také napříč celými dějinami spásy je člověku ukazováno, že ho Bůh zachraňuje a za všech okolností mu pomáhá, jestliže člověk o jeho pomoc stojí.

V této podkapitole se taktéž věnujeme zobrazení Stalina jako vojevůdce, neboť na mnoha místech je jeho pomoc spojena právě s válečnictvím. Vůdce svému lidu pomáhá vyhrát válku proti nacistickému Německu a sám mu také v boji velí. I v Bibli, především tedy ve Starém zákoně, Hospodin vede svůj lid a pomáhá mu zvítězit nad nepřáteli, např. v knize Soudců: „Izrael v čele se soudcem Gedeonem s pomocí Hospodina vítězí nad Midjánci, Izraelitů bylo jen 300 mužů“ (Sd 7, 1-22) V novém zákoně v Janově zjevení je pak Kristus zobrazen jako bojovník, který vítězí nad Antikristem (Zj 19, 11-21).

Nejdříve se zaměříme na příklady, jež zobrazují Stalina jako zachránce a pomocníka v **sovětské** literatuře. Jako příklad můžeme uvést verše z básně *21 Декабря 1949 года* Anny Achmatova: „Легенда говорит о мудром человеке,/ Что каждого из нас от страшной смерти спас.“ (Ахматова, 1949b, online) Další ukázka je z básně *Бессмертие вождя* Gafura Guljama: „Ты силу нам дал, и от нас не отнимут ее.“ (Гулям, 1953, online) Poslední ukázkou ze sovětské poezie je báseň *Имя – знамя* Alexeje Surkova:

„Сталин —

это не быть войне!

Сталин —

это свободно жить!

Сталин —

это социализм творить!“ (Сурков, 1951, online)

V této básni je Stalin dokonce vnímán jako samotné ztělesnění svobodného žití. Také je však synonymem pro tvoření socialismu a nebytí ve válce. Obecně se v socialistické kultické literatuře ze Sovětského svazu i Československa objevují verše typu „Stalin je...“ velmi často. Z našeho prostředí můžeme jako příklad uvést báseň Marie Laškové 5. března 1953: „Staline, jsi slunce, voda, vzduch, vším čím se žije,/ dokud na této planetě jsou lidé...“ (Macura, 1992, s. 53)

Motivy Stalina, který pomáhá a zachraňuje, nacházíme také v těchto **českých** básních. Jako první příklad uvádíme verše z Písně o Stalinu Stanislava Neumanna: „A proto láska, láska veliteli,/ *jenž ochránil s ní lidstva příští léta.*“ (Neumann, 1950, 31) Stejně jako Stalin v těchto verších i v Bibli Bůh člověka ochraňuje, tato skutečnost se objevuje např. v Žalmu 121: „Hospodin tě chrání ode všeho zlého, on chrání tvůj život.“ (Ž 121, 7) Dalším příkladem motivu Stalina jako pomocníka uvádíme verše básně *Na rozloučenou a na shledanou* Pavla Kohouta: „Vysoko nad špalírem spících modřínů a kalin,/ Vytkán a vysněn z mramoru a hvězd,/ V úsměvu našem usměje se *Stalin –/ Bezpečný strážce našich dlouhých cest.*“ (Kohout, 1952, s. 114) Vůdce je tedy v této ukázce vnímán jako ochranitel cest člověka, i v Písmu můžeme na více míst najít, že Bůh střeží cesty lidí, např. zde „Hle, já jsem s tebou. Budu tě střežit všude, kam půjdeš, a zase tě přivedu do této země. Nikdy tě neopustím, ale učiním, co jsem ti slíbil.“ (Gn 28, 15) nebo „Pro přímé má pohotovou pomoc, je štítem těm, kdo žijí bezúhonně, chrání stezky práva a střeží cestu svých věrných.“ (Př 2, 7-8) V české literatuře se také objevuje skutečnost, že Stalin sytí hladové, také Hospodin dává hladovějícím najíst např. u Matouše je popsáno zázračné nasycení pěti tisíc mužů. (Mt 14, 13-21) Tento motiv nacházíme v básni *Slovo k soudruhu Stalinovi* Pavla Kohouta: „*To Vaše ruce vlaky naložily,/ Když český člověk neměl pšenici.*“ (Kohout, 1954, s. 17) V *Básni k sedmému listopadu* od Vítězslava Nezvala je psáno, že Stalin dává svobodu. V Bibli se objevuje, že nás osvobozuje Ježíš: „Tu svobodu nám vydobyl Kristus. Stůjte proto pevně a nedejte si na sebe znovu vložit otrocké jho.“ (Gal 5, 1). Nezval v této básni tedy píše:

„Rok co rok vracíš se tam v duchu zpět,
je tomu právě pětatřicet let,
co zvítězil po Leninově boku
a strhal s galejníků řetězy
muž, který každým krokem vítězí.“ (Nezval, 1955, s. 139)

V době stalinismu bylo velmi často připomínáno, že Stalin přemohl Hitlera a uchránil tak Sovětský svaz. V Československu byl vůdce vyzdvihován za osvobození od nacistické nadvlády, proto se v kultické literatuře těchto obou zemí objevuje množství básní, které zmiňují vůdcovu pomoc v boji s nepřítelem.

Pomoc v boji tedy můžeme najít v **sovětské** básni *Слово к товарищу Сталину* Michaila Isakovského: „*Спасибо Вам, что в горы испытаний/ Вы помогли нам устоять*

в борьбе./ Мы так Вам верили, товарищ Сталин,/ Как, может быть, не верили себе.“ (Исаковский, 1949, s. 25) Příkladem z české poezie můžeme uvést verše z básně *Slovo k soudruhu Stalinovi* Pavla Kohouta: „*I poslal Stalin prudké ledoborce,/ I poslal Stalin smělé piloty/ s příkazem rozbít vzteklé kry, jež horce/ drtily krásné lidské životy.*“ (Kohout, 1954, s. 17)

Nyní se zaměříme na obraz Stalina jako vojevůdce. Tato Stalinova role je zřetelná v díle *К победе путь был Сталиным указан... советского* autora Anatolije Sofronova: „*Водитель славы, маршал и солдат/ Увенчан нынче высшей из наград!*“ (Софронов, 1945, online) Další ukázky odpovídající Stalinovi válečníkovi jsou z jakutské poemy *Сталин – победитель* Jury Čерепанова. Celá tato básnická poema vypráví o vítězství Stalina nad Hitlerem. Nacistický vůdce je zde zobrazován jako ďábel západu či černý šaman, vůdce SSSR naopak jako hrdina, který svrhl tohoto nepřítel. Jejich boj připomíná boj Beránka proti Antikristu v Janově zjevení (Zj 19, 11-21).

„Черный шаман поднялся
В сумрак пустынь воздушных,
Но громовым ударом
На землю был опрокинут.
...
*Вождь — Победитель Мрака,
Сталин несокрушимый,
Будь нам отцом и другом,
Солнцем твоей Победы!*“ (Черепанов, 1945, online)

Ještě před touto výše uvedenou částí poemy se v díle objevují tyto verše: „... Преемник Великого Ленина —/ Великий Батырь Сталин —/ Могучих своих соратников/ Поднял к священной битве ...“ (Черепанов, 1945, online) V sovětské kultické literatuře je obecně Stalin často titulován jako „полководец“ či „маршал“ apod. Zde jej autor nazývá „батырь“, což znamená vynikající válečník nebo vojevůdce, tento termín je používán u turkických a mongolských národů. (Словари и энциклопедии на Академике, online)

Stalina jako válečníka zobrazuje také Michail Isakovskij v básni *Первый тост*: „Кто вёл нас в бой — в огне, в дыму,/ Кто всюду побеждает./ И пожелаем мы ему, Чего он сам желает.“ (Исаковский, 1945a, online)

V české literatuře je tato Stalinova role zobrazena např. v díle *Stalin* V. Nezvala: „Druh lidí, vůdce, tamada/ je milován a vážen všemi./ *S ním v čele Rudá armáda/ zachránila i moji rodnou zemi.*“ (Nezval, 1955, s. 114)

V analyzované poezii obou zemí můžeme nalézt verše ukazující Stalina, který ničí nepřátele, podobá se tak starozákonnímu Bohu, jenž pomáhal izraelskému národu zvítězit nad jejich protivníky, např. v knize Exodus 23, 20-33. Hospodin ujišťuje svůj lid, že jej na cestě do zaslíbené země i v zemi samotné ochrání, jestliže budou poslušni všech jeho příkazů. Posílá jim svého posla a slibuje lidu také, že zničí jeho nepřátele (Ex 23, 22-23: „Když jej však budeš opravdu poslouchat a činit všechno, co mluvím, stanu se nepřítelem tvých nepřátel a protivníkem tvých protivníků. Můj posel půjde před tebou a uvede tě k Emorejcům, Chetejcům a Perizejcům, ke Kenaancům, Chivejcům a Jebúsejcům, a já je zničím.“)

V **sovětské** poezii je Stalin, který ničí nepřátele svého lidu, zobrazován např. v básni *К победе путь был Сталиным указан...* Anatolije Sofronova:

„Послушные всегда его приказам,
Мы знали все, что будет враг разбит.
К победе путь был Сталиным указан, —
История все это сохранит,
Дела и книги, мрамор и гранит.“ (Софронов, 1945, online)

Dále také v básni *Спасибо, Великий Учитель!* Lva Ošanina:

„С великою верой в победу
За Сталиным или мы на бой.
Свободны родимые земли,
И враг беспощадно сметен.
Спасибо, герой-полководец,
За славу победных знамен!“ (Ошанин, 1948, online)

V české poezii se ovšem neobjevuje mnoho vhodných příkladů, kdy Stalin ničí své protivníky, proto žádný neuvádíme.

Obrazy Stalina jako zachránce, pomocníka a válečníka jsou v sovětské i české literatuře velmi časté a motivy s těmito obrazy spojené jsou nejzastoupenějšími náboženskými

motivy Stalinova kultu vůbec. Ovšem vnímání Stalina jako pomocníka a zachránce je zřetelnější v české poezii. Vůdce je zde spíše vnímán jako ochránce, ten, kdo dává svobodu, sytí hladové apod. Dokonce motiv vůdce, který dává jíst hladovějícím, nebylo v námi analyzovaných sovětských básních nalezeno vůbec, ovšem předpokládáme, že se takovéto motivy v sovětské literatuře objevují, jen nejsou tak časté jako v literatuře české. V české poezii je tedy Stalin vnímán jako Bůh, který pomáhá svému lidu a ochraňuje ho, takto je Hospodin v Písmu velmi často vykreslován.

V sovětské literatuře je Stalin mnohem více vnímán jako vojevůdce a zachránce před nacistickou hrozbou. Dokonce i dnes lidé v Ruské federaci Stalina oslavují právě pro jeho vítězství ve Velké vlastenecké válce. V sovětské literatuře se tedy velmi často objevuje titulování Stalina jako „полководец“, „маршал“ apod. V českých básních se takovéto označení objevuje velmi zřídka. Jako „maršál od východu“ je sice Stalin nazýván v básni Historický obraz od V. Nezvala, ovšem v této básni je vnímán spíše jako sv. Václav než Bůh. (Vnímání a proměny kultu Stalina u Vítěslava Nezvala se budeme věnovat níže). V sovětské poezii je Stalin často vnímán jako Bůh, který vede v boji svůj vyvolený lid, jindy jako Kristus, jenž vítězí nad Antikristem z knihy Zjevení. Často také Stalin ničí své nepřátele, i tato skutečnost je častěji zobrazována v básních SSSR než v českých.

4.2.4 Stalin dává životu smysl

V kultické literatuře se často setkáváme se skutečností, že Stalin podobně jako Bůh dává lidskému životu smysl. Je jistotou, pevným bodem v chaotickém světě. Kromě toho dokonce vůdce tvoří lepší nový svět, do kterého právě člověka přivádí. I zde je očividná podobnost s Biblií. V poezii tedy nacházíme mnoho veršů, které na tyto skutečnosti poukazují.

Prvním z těchto motivů je Stalin, který ukazuje správnou cestu a vede po ní celé národy. Také Bůh člověku dává poznat správnou cestu a taktéž ho po ní vede. Na tento fakt odkazuje např. žalm 16: „Stežku života mi dávaš poznat; vrcholem radosti je být s tebou, ve tvé pravici je neskonale blaho.“ (Ž 16, 11) V Nové zákoně o sobě Ježíš dokonce prohlašuje, že sám je cesta: „Ježíš mu odpověděl: „Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne.“ (J 14, 6) Ovšem přímo s vyjádřením, že „Stalin je cesta“ se v kultické poezii sovětské ani české nesetkáváme.

S motivem Stalina vedoucího svůj lid se v kultické literatuře české i sovětské setkáváme, v **sovětské** literatuře je tento motiv přítomný např. v básni *Бессмертие вождя* Gafura Guljama: „Грядущего мира ты явственно видел черты./ Ты вел нас в грядущее. Каждое утро вставал“. (Гулям, 1953, online) Dále tento motiv nacházíme i v díle *Великому Сталину* Avetika Isahakjana: „Ты вел народы, сплотив их в единый народ./ Туда, где сияет свободы и правды заря,“ (Исаакян, 1949, s. 24)

Z české literatury můžeme jako příklad uvést verše z básně *Stalin* Jana Pilaře: „už dávno vešel jste do básni všehomíra,/ *dávaje odpověď jako kompas kam a kudy*.“ (Pilař, 1950, s. 15) V této básni je Stalin přirovnáván ke kompasu, v jiných textech je nazýván také majákem, lodivodem či kormidelníkem. (Macura, 1992, s. 52)

Dále se setkáváme se skutečností, že Stalin je světlem či sluncem. Tedy v temném světě je právě vůdce tím světlým bodem, který lidem ukazuje směr a dává smysl. Nutně se však tento motiv nemusí objevovat s tímto záměrem, obecně se světlo v souvislosti se Stalinem vyskytuje jako jeden z jeho atributů, ovšem často bývá vnímáno bez hlubšího záměru. Se svitem není spojován jen Stalin, ale také vše okolo něho: okna Kremlu, vůdcova dcera Světlana apod.

Také v Písmu se setkáváme se skutečností, že světlem světa, jež vždy svítí v temnotě a dává lidskému životu význam, je Ježíš Kristus. „Ježíš k nim opět promluvil a řekl: „Já jsem světlo světa; kdo mě následuje, nebude chodit ve tmě, ale bude mít světlo života.“ (J 8, 12)

S motivem Stalina, který je světlo či slunce, se můžeme setkat v **sovětské** literatuře např. v básni Lva Ošanina *Спасибо, великий учитель!*: „И всюду гремит на планете,/ Живой разливаясь волной:/ «Да здравствует солнечный Сталин,/ да здравствует Сталин родной!»“ (Ошанин, 1948, online) Dále také v básni *Счастье* Emiliana Bukova: „Кверху тянется холмами/ Вся молдавская земля,/ Чтоб за дальними полями/ Увидать лучи Кремля.“ (Буков, 1949, s. 5)

V **české** literatuře tento motiv nacházíme např. v básni *Stalinovo srdce* Zorky Sedlánové: „Na druhé misce děla jsou,/ *však zář Stalinova srdce/ roztaví děla lehce*.“ (Sedláková, 1954, s. 48) Dále také v díle *Дик Советскому svazu* Vladimíra Holana: „když zbylé temno prchlo samo/ *перед Světlankou, která, jak známo,/ je světlou dcerkou Stalina!*“ (Holan, 1945, s. 19)

Stalin neukazuje jen cestu, ale také zjevuje pravdu, někdy je on sám tou pravdou. Také Ježíš hlásá pravdu o světě a Božím království. V Bibli se píše: „Pilát mu řekl: „Jsi tedy přece král?“ Ježíš odpověděl: „Ty sám říkáš, že jsem král. Já jsem se proto narodil a proto jsem přišel na svět, abych vydal svědectví pravdě. Každý, kdo je z pravdy, slyší můj hlas.“. (J 18, 37) I Kristus o sobě říká, že sám je pravda (J 14, 6).

Motiv vůdce, který zjevuje skutečnou pravdu, nacházíme např. v **sovětské** básni *Счастье* Emiliana Bukova: „Ждет страна, от ясных далей/ Не отводит зорких глаз. .../ В наши хаты входит Сталин,/ Одаряя правдой нас.“ (Буков, 1949, s. 5) Dále jej nacházíme v básni Michaila Isakovského *Наши первый депутат*: „Он – правда наша, наш оплот и сила,/ он – совесть наша, разум и закон...“ (Исаковский, 1946, online)

Z české poezie můžeme jako příklad uvést část díla V. Nezvala *Báseň k sedmému listopadu*:

„Vítězí silou lidské myšlenky,
která se šíří jako hlahol zvonů
rychlostí blesku, světla jitřenky,
vítězí silou lidské myšlenky,
v které je pravda milionů,
proto je v jeho očích úsměv, klid...“ (Nezval, 1955, s. 140)

Stalin ukazuje člověku správnou cestu a bezpečně ho vede k cíli, ovšem dokonce má moc přeměnit člověka, aby se stal lepším. V Bibli je však psáno, že jen Bůh dokáže očistit a přeměnit smýšlení člověka „A dám vám nové srdce a do nitra vám vložím nového ducha. Odstráním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa.“ (Ez 36, 26)

Tento motiv tedy můžeme najít v **sovětské** literatuře např. v díle Anny Achmatova *И Вождь орлиными очами*: „Как пышно залита лучами/ Преображённая земля. ... /Он видит сердце человека,/ Что стало светлым, как кристалл.“ (Ахматова, 1949a, online) Příkladem z **české** literatury uvádíme Píseň o Stalinu S. Neumanna: „Ne vězeň: učitel. Z cel dělal semináře/ a lidi přetvářel jak kovář ocel žhavou.“ (Neumann, 1950, s. 14)

Stalin neukazuje jen správnou cestu, ale on sám je nadějí na důstojný život, dokonce je ztělesněním života jako takového. Vůdce však není jen zosobněním života, ale je entitou pro všechno, motivy odpovídající této skutečnosti nacházíme v literatuře sovětské i české. (Tuto problematiku více rozebíráme v podkapitole Stalin jako zachránce a vojevůdce

u příkladu 3), kde se zabýváme motivy Stalina jako zachránce). Také zde je podobnost s Biblií velmi nápadná, Ježíš sám o sobě říká, že je život. Toto tvrzení můžeme najít u evangelisty Jana (J 14, 6) či na jiném místě v tomto evangeliu: „Ježíš jí řekl: „Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby umřel, bude žít. A každý, kdo žije a věří ve mne, neumře navěky.“ (J 11, 25-26)

Motiv vůdce, který dává život nebo přímo je životem, nacházíme v **sovětské** literatuře např. v básni *Тепло его рук* Samedy Vurguna: „Он миллионам на земле/ свободу, жизнь и счастье дал.“ (Вургун, 1953, online) Další příklad uvádíme z básně *Солдатское прощание* Alexeje Surkova: „Для них вся жизнь вмещалась в слово — СТАЛИН“ (Сурков, 1953, online)

V **české** literatuře tento motiv nacházíme již v názvu jedné z analyzovaných básní *Stalin je život lidí budoucích* Milana Jariše, podle této básně je dokonce pojmenován celý sborník poezie o Stalinovi (Buriánek et. al, 1954). Dále motiv spatřujeme v díle *Stalin V.* Nezvala:

„V zemi čtyř ročních dob,
v zemi, kde zítra již znamená včera,
žil člověk jak vředy posetý Job.
Ten člověk vstal z mrtvých jak Lazar
a Jajrova dcera.

A jeho ruce, kdysi plné ran,
se zhojily a zavoněly pižmem“ (Nezval, 1955, s. 113)

V těchto verších je Stalin ke Kristu přirovnáván dokonce přímo. V Písmu je psáno, že Ježíš vzkřísil z mrtvých Lazara i Jairovu dceru, zde Stalin vzkřísil k životu člověka, který zemřel stejně jako postavy z Bible. A Stalin stejně jako Ježíš také člověka uzdravuje. „Ježíš chodil po celé Galileji, učil v jejich synagógách, kázal evangelium království Božího a uzdravoval každou nemoc a každou chorobu v lidu.“ (Mt 4, 23)

Stalin člověku ukazuje cestu a nabízí mu nový život, tento svůj život může svobodně žít v nové světě, který pro něj vůdce vytvořil. Obecně komunismus jako takový hlásá, že vytváří něco nového, že tvoří ráj na zemi, v době stalinismu je tento úkon vztahován ke Stalinovi. Nový svět tvoří Bůh, v knize Zjevení je psáno: Ten, který seděl na trůnu, řekl: „Hle, všechno tvořím nové.“ A řekl: „Napiš: Tato slova jsou věrná a pravá.“ (Zj 21, 5)

Jako příklad tohoto motivu ze **sovětské** poezie můžeme uvést úryvku z básně *Привет вождю* Samedu Vurguna: „Привет тебе, лучшему большевику!// Ты, в явь превративший предвестия строк,/... Ты, нового мира приблизивший срок;“ (Вургун, 1949, s. 7) V básni se tedy píše, že Stalin přiblížil nový lepší svět, ráj na zemi. Také Kristus hlásá, že se s jeho příchodem přiblížilo Boží království, tedy nebe. „Když byl Jan uvězněn, přišel Ježíš do Galileje a kázal Boží evangelium: „Naplnil se čas a přiblížilo se království Boží. Čiňte pokání a věřte evangeliu.“ (Mk 1, 14-15)

Dále se v básni objevují tyto verše:

„В напевах вечерних лепечущих вод,
В счастливых словах материнских забот
Есть нового смысла высокий восход;
И горы теряют угрюмый налет,
И —воском—с полей растопляется лед,
И труд набухает из завязи в плод,
И затхлой мечети развеян дурман,
И женщин распрямлен согнувшийся стан,
Им больше не страшен ни джин, ни шайтан,
Ни плеть, ни мулла, ни кулак и ни хан,“ (Вургун, 1949, s. 7-8)

V tomto úryvku básník S. Vurgun dále rozvíjí myšlenku nového světa, který spolu se Stalinem přichází. Je zde také psáno, že lidé už se nemusí bát džinů ani šajtanů, jedná se tedy o nadpřirozené bytosti islámu. A autor tedy v této básni přirovnává Stalina k Alláhovi. Přímé srovnání s Alláhem v básních Sovětského svazu často ovšem nebývá tak zřetelné ani jednoznačné, většina motivů odkazuje na vlastnosti náležející Bohu obecně, proto také další části této básně citujeme i u jiných motivů a zařazujeme a srovnáváme s Biblií, nikoliv s Koránem.

V české poezii se tento motiv také nachází, např. v *Písni o Stalinu* S. Neumanna: „proto láska, láska stvořiteli/ té země, k níž dnes hledí oči světa.“ (Neumann, 1950, s. 31)

Stalin je v sovětské i české poezii často vnímán jako ten, který ukazuje člověku správný směr a dává lidskému životu smysl. Motivy, které odkazují ke skutečnosti, že Stalin vede člověka či celé národy, jsou velmi časté v analyzovaných básních obou literatur. Stejně tak

se hojně vyskytuje spojení vůdce se světlem nebo sluncem. Atributy světla se také objevují i u dalších předmětů či lidí náležejících k vůdci.

Dalším analyzovaným motivem v básních bylo spojení Stalina s pravdou, či přímé označování, že vůdce je pravda. Tato skutečnost se však v literaturách obou zemí vyskytuje spíše zřídka, ovšem nacházíme tento motiv v sovětské i v české literatuře. Také méně často se objevuje fakt, kdy vůdce očišťuje lidské srdce a přeměňuje jeho smýšlení.

Stalin jakožto dárce důstojného života a svobody se v obou literaturách vyskytuje nepříliš často, ovšem nacházíme ho častěji než spojení Stalina s pravdou. V české literatuře je vůdce mnohdy ztotožňován se životem jako takovým, setkáváme se tedy s vyjádřením „Stalin je život“, v sovětské literatuře je tato skutečnost vyjadřována spíše jinými prostředky např. „жизнь вмещалась в слово Сталин“.

Stalin je také vnímán jako tvůrce nového světa. S touto skutečností se setkáváme také v obou literaturách a vyskytuje se zde poměrně často. Ovšem tento motiv se objevuje v pojetí komunismu jako takového, který hlásá, že tvoří nového člověka a celý nový svět. V období stalinismu je tento fakt pochopitelně vztahován ke Stalinovi.

4.3 Vývoj kultu Stalina v tvorbě Vítězslava Nezvala

Vítěslav Nezval byl jedním z nejvýznamnějších českých spisovatelů, esejistů a dramatiků. V tvorbě jej nejvíce ovlivnilo dílo Karla Hlaváčka, Otokara Březiny, Jakuba Demla, Jeana Arthura Rimbauda, Guillaumea Apollinaira, Čapkovy překlady francouzské poezie a mnohých dalších. Velmi se přátelil s Karlem Teigem a Jiřím Wolkerem, s nimiž spolupůsobil v uměleckém svazu Devětsil. Nezval poměrně často cestoval, i toto se odrazilo v jeho tvorbě, např. jeho básnická sbírka Sbohem a šáteček je inspirována cestou do Francie, Monaka a Itálie, prózu Neviditelná Moskva podnítila jeho účast na všesvazovém kongresu spisovatelů v Moskvě, sbírky Veliký orloj a Nedokončená byly inspirovány jeho poválečnými cestami do Sovětského svazu. Významná byla především jeho návštěva Francie v r. 1933, kde se setkal s André Bretonem a dalšími surrealisty, toto setkání ho podnítilo k založení podobné skupiny i u nás v r. 1934. Většina členů této skupiny se ovšem neztotožňovala s názory Sovětského svazu, proto byla v r. 1938 Nezvalem rozpuštěna.

Tvorbu Vítězslava Nezvala můžeme rozdělit do tří tvůrčích období. První bylo od 20. let do poloviny 30. let, kdy tvořil v duchu poetismu, poté byla jeho tvorba více surrealistická

a po druhé světové válce se nesla ve znamení socialistického realismu. (Pešat, 2007, online) Jeho poplatná prorežimní tvorba byla oproti jeho předchozí poetistické a surrealistické tvorbě značně úpadková, zda komunistickému režimu skutečně věřil, je sporné. Literární kritik Václav Černý o něm ve svých Pamětech napsal: „Nezval zůstal do smrti (1958) přímo infantilně věren kultu svého chleboďarce Kopeckému, zůstal oficiálním básníkem režimu a systému, při každé příležitosti a nad každým význačným nebožtíkem dovedl se zastudena rozohnit do nejvyšších obrátek banálního a tlachavého nadšení! A přece, tvrdím tento sybarita, tento obžera pozemských rozkoší byl zároveň člověk neschopný úkladu a podrazu, ta spravedlnost mu budiž vzdána...“ (Černý, Paměti 3: 1945–1972, s. 463–464)

V řadě jeho děl z poválečné doby se poměrně často objevuje postava Josifa Stalina. Již v básnickém pásmu *Historický obraz* z let 1939–1945 se s postavou vůdce setkáváme. Autor zde vykresluje zpočátku zoufalou situaci Československa, jež je okupované nacistickou armádou, na pomoc mu však přichází soudruh Stalin, který zemi zachrání. Pásmo končí osvobozením země v r. 1945.

Boj mezi Stalinem a Hitlerem je popisován také v poemě jakutského básníka Jury Čerepanovova, zde je jejich boj popisován takřka eschatologicky a nápadně připomíná zápas Krista s Antikristem. U Nezvala ovšem není boj apokalyptický, Stalin není stylizován do osoby Ježíše Krista, ale svatého Václava. „Věřili jsme, že se slepý hrobař světa zhrouť, / Že se zhrouť, že se zhrouť na své bludné pouti, / že nám Maršál od východu nedá zahynouti.“ (Nezval, 1955, s. 46) Maršálem od východu je v básni míněn Stalin, který české zemi přišel na pomoc. Tento verš se však nápadně podobá verši Svatováclavského chorálu: „Nedej zahynouti nám i budoucím, svatý Václave!“ Ovšem v tomto církevním chorálu je vyjádřena prosba, aby se světec za národ přimlouval u Boha a zajistil mu spásu. Nezval zde míní pomoc v boji proti Hitlerovi. Další verše odkazující na sv. Václava v tomto pásmu jsou: „Ač náš národ nemohl se s vámi střetnut v poli, / *nebudem vám odváděti historické voly,* / když nám dojde střelivo, my budem bít se holí.“ (Nezval, 1955, s. 60) Tyto verše odkazují ke skutečnosti, že sv. Václav platil Svaté říši římské daň za mír, odváděl stříbro a voly, o kterých je zmínka v této básni. V básni je vyjádřeno, že tentokrát národ nebude Německu platit za mír, ale postaví se mu a nový Václav Stalin národ zachrání.

Již na začátku básně je do Stalina vkládána důvěra a on zde představuje naději pro lid. Je označován jako „světlo“, ovšem v této básni nepředstavuje světlo Kristovo, jako je zřejmé z jiných textech kultické literatury, ale naději, kterou může dát maršál a zachránce.

„Velký Maršál od východu přijal výzvu v boj,
Aviony letí k nebi jako vosí roj.
Vzhůru, dokud nevypoví nepřátelský stroj!

Miliony bojovníků k úderu se střetlo

Na platinách na východě, odkud vzejde světlo;“ (Nezval, 1955, s. 45-46)

Další dílo, kde se se Stalinem setkáváme, je básnická skladba *Stalin* z r. 1949, která byla napsána k vůdcovým 70. narozeninám. Sám Nezval o této skladbě říká, že zde chtěl zpracovat celou epochu, což éra Stalina bezpochyby je, napsat báseň o vůdci je svým podáním pro autora vyznáním víry. (Hertl, 2013, online)

Básnická skladba je složena ze sedmi zpěvů. V prvním zpěvu básník poukazuje na nešťastnou zemi, ve které lidé živořili až do příchodu Lenina a Stalina. V dalších zpěvech je popisován život Stalina, jeho mládí, seznámení se s komunistickou ideologií a jeho následné přiklonění se k ní, dále je zde popsána Velká říjnová revoluce a občanská válka v Rusku a doba po převratu, také nechybí záchrana ve Velké vlastenecké válce. Sedmý zpěv uzavírající skladbu se opět vrací k trpícím lidem ze začátku skladby, ti jsou nyní díky Stalinovi uzdraveni.

V této skladbě je Stalin také popisován jako naděje pro člověka. V předchozí básni byl nadějí pro československý národ, nyní je vnímán jako naděje pro celé lidstvo. Zde stejně jako v dalších autorových textech je už vůdce vnímán jako bůh. V těchto verších je nazýván „Jiskrou“ a „světloňošem“. „*Celý svět vzplane od Jiskry,/ ten svět, jenž se podobal kopacímu míči.*“ (Nezval, 1955, s. 92) nebo na jiném místě v textu: „*Cesta přes trny a kamení,/ toť jediná cesta světloňoše,*“ (Nezval, 1955, s. 93)

V této skladbě je Stalin také často vnímán jako spasitel a dárce života. Tomu odpovídají např. tyto verše: „*Už nebude hladu, moru, povodní,/ už nebude hladu, moru, válek!*“. Dále v skladbě pak: „*Muž, o němž lidstvo zpívá kantáty/ za to, že převedl je pouští,/ přes Hitlera a přes atentáty,/ přes vaši kletbu, otče Pie!*“ (Nezval, 1955, s. 114) Také poslední verše celé

básnické skladby odkazují k Stalinovu spasitelství, protože je jejich životní nadějí: „*v té zemi není, nebude, není, / nebude, nebude, není a nebude smrti!*“ (Nezval, 1955, s. 117)

Další vlastností, se kterou se v této básni setkáváme je Stalinova vševidoucnost a vševědoucnost, tedy jedná se opět o schopnosti náležející jen Bohu. V těchto verších Nezval vyjadřuje, že vůdce ví, kam svět směřuje, vidí do budoucnosti celého lidstva. Stalin je zde navíc označován jako lodivod, tato jeho role je symbolická, vede celé lidstvo ke správnému životnímu cíli.

„Ach, koho by to napadlo,
nebýti lodivoda,
jehož křišťálové zrcadlo
vidí až ke dnu jako horská voda,

jenž vidí jako drobnohled,
jak hvězdářské dalekohledy,
co chce, kam jde a dojde svět,
jenž vidí to s přesností vědy“ (Nezval, 1955, s. 105)

Další autorovy básně z konce 40. a začátku 50. let se nesou v podobném duchu, Stalina vykresluje jako dokonalého a božského. V jeho básni *Pražské jaro 1950* se o Stalinovi autor zmiňuje sice jen ve dvou verších, přesto poukazuje na vůdcovu velikost, ale zároveň také blízkost lidem. „*Z tvých věží, Praho, zvoní staletí/ a sirény továren hlásají novou víru./ Z tvých plakátů se směje na děti/ náš přítel, veliký generalissimus míru*“ (Nezval, 1952, s. 17)

Krátce se o vůdci Nezval zmiňuje i ve svém dalším díle *Zpěv míru* z r. 1950. Městem měst je v této poemě nazývána Praha, kterou Stalin zachránil. Opět je zde vůdce jako ten, který má zájem nejen o svůj sovětský lid, ale i o nás. V pozdější sloce autor píše, že lidu ukazuje správnou cestu a vede jej k lepší budoucnosti.

„*Chci zpívat o městě měst,*
z něhož by byla bez Stalina
jen historická rozvalina
pod věncem Libušiných hvězd,
zpívám zpěv míru.“ (Nezval, 1950, s. 66)

...
„Zpívám zpěv míru. Před námi
tvář jeho generalissima,
tak klidná, moudrá, lidská,
a ozářená hvězdami,
vede vás k míru.“ (Nezval, 1950, s. 85)

Více se postava Stalina objevuje v dalším Nezvalově díle *Básni k sedmému listopadu* napsaného pravděpodobně v r. 1952. 7. listopadu proběhla Velká říjnová socialistická revoluce, lyrický subjekt na ni vzpomíná každý rok a dále říká: „je tomu právě pětatřicet let,/ co zvítězil po Leninově boku/ *a strhal s galejníků řetězy/ muž, který každým krokem vítězí.*“ (Nezval, 1955, s. 139) I zde je Stalin popisován jako laskavý Bůh, který zajišťuje utiskovaným svobodu, zároveň je také vnímán jako veliký. V této básni se objevují i jeho další vlastnosti, které dokazují Stalinovo božství a byly zřetelné i v jiných básních kultické literatury. Konkrétně v této básni se tedy dále setkáváme s motivy Stalinova kultu, že je nadějí pro lidstvo a září nad Prahou, také že vede svůj národ a mění svět k lepšímu.

V r. 1953 v reakci na vůdcovu smrt napsal Nezval báseň *Nad rakví soudruha J. V. Stalina*. I toto dílo taktéž psané v duchu socialistického realismu se nijak neliší od jiných typicky kultických textů o Stalinově smrti. Na začátku básně je vyjádřen hluboký smutek nad ztrátou vůdce. „Dnes smutná jsi, země, matko nás všech,/ od zenitu až k nadiru./ Dnes smutné jsi, lidstvo, dnes truchlí každý Čech,/ dnes smutná letíš středem vesmíru.“ (Nezval, 1953, s. 4)

Opět podobně jako v jiných kultických básních se objevuje vyjádření Stalinovy laskavosti a dobroty, ale také jeho velikosti a síly. Tyto jeho vlastnosti jsou i zde vlastnostmi Boha. „Hrdinské srdce přestalo býti/ a ústa vyřkla poslední lidské slovo,/ *srdce, jež bilo za všecken lid,/ srdce Stalinovo.*“ (Nezval, 1953, s. 4) Dále se objevuje: „Dny smutku s mraky odlétnou/ vysoko k hvězdám, k mléčné dráze,/ *On, vítěz vztyčen nad Letnou,/ Na věky bude pomáhati Praze.*“ (Nezval, 1953, s. 4)

Nezval v básni také vyjadřuje naději, protože ten, kdo leží v rakvi, nezemřel, ale bude s nimi stále, je zde vlastně vyjádřeno jeho zmrtvýchvstání, jeho nesmrtelnost, věčnost i všudypřítomnost.

*„Zemřel a živ jest. Je stále s námi,
ač vydechl již naposled
Zas půjde v čele před karavanami
v míru i v boji věčně vpřed.“*

...

*„Na věky bude státi stráž
nad štěstím lidstva, nad mírem,
na věky bude s námi, bude náš,*

ó země, jež letíš dnes smutná vesmírem!“ (Nezval, 1953, s. 4)

Kult Stalina v Nezvalově tvorbě má poměrně krátký vývoj, přesto jej můžeme zaznamenat. Asi první básni, kde se Stalin u Nezvala objevuje, je *Historický obraz*. Stalin je zde chápán jako zachránce a osvoboditel od nacistické nadvlády, ale není bůh, je vnímán spíše jako svatý Václav, který chrání český národ. Ovšem v další Nezvalově tvorbě je již vůdce bohem, který převyšuje svojí mocí a silou všechny a všechno, zároveň však je laskavý a milující. Když Stalin zemřel, objevují se u něj jeho další božské vlastnosti, tedy všudypřítomnost, nesmrtelnost a věčnost. Vlastnosti vyskytující se v Nezvalově tvorbě odpovídají vlastnostem, které se objevují u většiny autorů kultické literatury o Stalinovi v ČSR.

ZÁVĚR

Tématem předkládané diplomové práce je srovnání náboženských motivů Stalinova kultu osobnosti v sovětské a české poezii. Nejdříve vycházíme z teoretického rámce. V první kapitole se zabýváme problematikou komunismu jako náboženství. Komunistická ideologie jako taková totiž vykazuje mnoho znaků nápadně podobných náboženství. Často tedy přejímá myšlenkové konstrukty náboženství např. ideu ráje, komunismus se snaží vytvořit ráj na zemi, atributy božství a svatosti především tedy u hlavních představitelů komunistické strany apod. Dále se v teoretické části zabýváme kultem osobnosti Stalina v Sovětském svazu a v Československu, také nechybí ani kapitola věnovaná kultické literatuře v obou zemích.

V praktické části se věnujeme vlastní komparaci. K analýze bylo vybráno 40 básní sovětských a 40 československých, od ryze kultických autorů a autorů, kteří se neživilí poezií, ale napsali několik básní oslavujících vůdce, ale i od významných básníků, jež v určité době své tvorby psali díla o Stalinovi. Motivy vždy také dokládáme úryvky z Bible, kde odkazují na Boha. Motivy jsou rozděleny na dvě skupiny, motivy poukazující na Stalinovu velikost a motivy, jež jsou zaměřeny na Stalina a jeho lásku a pomoc člověku.

Prvním analyzovaným motivem byla vůdcova moc. Setkáváme se s ním v sovětské i české poezii velmi často, na mnoha místech jeho moc přerůstá dokonce ve všemohoucnost. Všemohoucnost je vlastnost náležející výhradně Bohu, v Písmu ji nacházíme na řadě míst např. Deut 10, 17. Kromě moci a síly Stalina se v kultické literatuře obou zemí objevuje tvrzení, že lid je silný díky svému vůdci.

Dalším motivem objevujícím se v literatuře sovětské i české byla Stalinova vševědoucnost, hojně se zde také můžeme setkat se Stalinovou schopností předpovídat budoucnost. Bibli motiv vševědoucnosti nacházíme poměrně často a patří jen Bohu, např. Ž 139, 1-4.

Motiv vševidoucnosti se vyskytuje také v literaturách obou zemí a také se v souvislosti s ním objevují motivy vůdcova jasnovidectví. Bible o Boží vševidoucnosti hovoří např. zde Př 15, 3.

V kultických textech obou zemí je Stalin vnímán také jako všeslyšící, tento motiv neukazuje jen vůdcovu velikost, ale i lásku k člověku, neboť mu naslouchá a vždy rozumí. Také Bůh člověka vždy slyší.

Další analyzovaným motivem je Stalinova schopnost stále bdít. Můžeme se s ním setkat v básních obou zemí, ovšem v básních sovětských se spíše objevuje v souvislosti s 2. světovou válkou, kde byl vojákům nablízku, nespal a vždy jim pomáhal. V české tvorbě se tento motiv často objevuje při příležitosti vůdcovy smrti, tedy že Stalin zemřel, ale je stále s nimi a nikdy nespí. V Bibli se tento motiv objevuje také a náleží Bohu. (Ž 121, 2-4)

V další podkapitole se věnujeme vůdcově řeči, v kultické literatuře sovětské i české se můžeme setkat se skutečností, že Stalinovým jménem je něco konáno či že promlouvá ke svému lidu apod., tedy je jednou z vlastností zdůrazňující vůdce velikost a moc. Takto popisovaná řeč odpovídá řeči Boží v Bibli, pouhými slovy stvořil Bůh svět (např. Gn 1, 3) a také ke svému lidu Bůh promlouvá.

V literaturách obou zemí se také nachází motiv podivuhodnosti vůdcova příchodu na svět, je to vnímáno jako radostná událost, naděje pro celé lidstvo. Stalinovo narození je popisováno především v rozsáhlejších básních. Také se zde zmiňují jeho podivuhodné vlastnosti v době jeho dětství a dospívání. Dále se můžeme setkat se skutečností, že Stalin pocházel z chudších poměrů.

Posledními analyzovanými motivy dokazujícími Stalinovu velikost jsou všudypřítomnost, věčnost, nesmrtelnost a transsubstanciace. S těmito motivy se setkáváme také v Bibli, všudypřítomnost Boha se objevuje např. zde Ž 139, 7-10, věčnost se objevuje např. v knize Izajáš (Iz 40, 28) a motiv nesmrtelnosti zde 1Tm 6, 16.

V kultické literatuře sovětské a české se s těmito motivy setkáváme velmi často. Motivy transsubstanciace a všudypřítomnosti se objevují v básních psaných za vůdcova života, druhý zmiňovaný motiv je ovšem užíván i v básních psaných po Stalinově smrti, další analyzované motivy se objevují spíše posmrtně. Texty reagující na Stalinovu smrt se v sovětské i české poezii vyskytují velmi často. Dále se také hojně objevuje skutečnost, že vůdce je i po smrti vždy se svým lidem, je přítomný v každém člověku, mezi všechny je téměř eucharisticky rozdělen. Ještě častějšími jsou potom motivy všudypřítomnosti a věčnosti. Motiv nesmrtelnosti se také objevuje v literaturách obou zemí, ovšem v ruských psaných básních je explicitněji vyjádřen než v poezii české. Hojně se vyskytuje i motiv eucharistie a myšlenky, že vůdce je přítomný ve svém lidu, naopak motiv transsubstanciace se objevuje poměrně zřídka.

V další části 4. kapitoly se zaměřujeme na motivy, které ukazují Stalinovu blízkost k člověku a lásku k němu. Nejdříve se zabýváme vztahem Stalina k člověku a Leninovi. V literatuře Sovětského svazu, ale i Československa, se setkáváme se Stalinovou nadřazeností nad člověka. Jeho svatost se projevuje také tím, že je poukazováno na svatost Stalinova jména. Také v Bibli se setkáváme se skutečností, že Boží jméno je svaté (např. Fp 2, 9-11). Člověk si naopak uvědomuje svoji nedostatečnost a nepatrnost před Stalinem, tento motiv je však více zastoupen v literatuře české. V sovětské poezii se zase více objevuje motiv Stalinova člověčenství. Stalin je také nazýván učitelem a otcem, stejně jako Bůh. V poezii SSSR je dokonce osloven jako přítel. Dále byl rozebírán také vztah Stalina a Lenina, bylo zjištěno, že tento vztah se podobá vztahu Boha Otce a Boha Syna. Lenin je často vnímán jako učitel Stalina, tedy výše postavený, ovšem mezi oběma vůdci existuje jednota a nikdo z nich není nadřazenější oproti druhému.

Dále se v práci zabýváme skutečností, že Stalin je v kultické literatuře vnímán jako milující a laskavý. Tuto problematiku podrobně rozebíráme v podkapitole s názvem „Milující vůdce“. V kultické literatuře SSSR i ČSR je ovšem mnohem častěji psáno, že lidé milují Stalina, ovšem i skutečnost, že vůdce miluje svůj lid se v poezii obou zemí vyskytuje. Naopak v Bibli je častěji zdůrazňováno, že Bůh miluje člověka, např. 1J 4, 8. Častým motivem je potom skutečnost, že vůdce těší zarmoucené, také Bůh těší smutné, např. Mt 5, 4. Stalin je často vnímán také jako bůh pracujících, toto je však spíše motiv nikoliv vlastní jen Stalinovi, ale celému komunismu, ono je totiž náboženstvím pracujících. Méně často se pak setkáváme se skutečností, že Stalin přišel na svět pro chudé, v komunismu již totiž není chudoba.

Dále se zabýváme problematikou Stalina jako vojevůdce a zachránce, jedná se o motivy nejvíce zastoupené v obou literaturách. V české literatuře se ovšem více vyskytuje Stalin jako pomocník a zachránce, v literatuře sovětské naopak spíše nacházíme motiv Stalina vojevůdce, který vede svůj lid proti nacistické armádě, často také bojuje proti Hitlerovi jako Kristus proti Antikristovi. V české poezii Stalin tedy člověku především pomáhá a ochraňuje ho.

Posledními analyzovaným motivem je skutečnost, že Stalin dává smysl životu. Vůdce je v obou literaturách vnímán jako ten, který vede svůj lid a ukazuje správný směr. Často je spojován také s atributy světla a slunce. Také Ježíš ukazuje lidem správný směr, a dokonce o sobě říká, že je cesta (J 14, 6), jinde pak, že je světlo světa (J 8, 12). Také se v obou

literaturách objevuje spojení Stalina s pravdou, avšak je málo častě. O něco častěji se setkáváme s motivem, že Stalin je dárce života. Také se v sovětské i české literatuře setkáváme se skutečností, že vůdce je tvůrcem nového světa, ovšem tento motiv není vlastní jen Stalinovi, ale jedná se o motiv typický pro celou komunistickou ideologii. Ovšem i tento motiv nacházíme v Bibli, Bůh v Janově zjevení říká, že vytváří všechno nové. (Zj 21, 5)

Doplňující podkapitolou diplomové práce je podkapitola s názvem Vývoj kultu Stalina v tvorbě Vítězslava Nezvala. Zde bylo zjištěno, že v autorově prvním díle Historický obraz je Stalin popisován jako světec, konkrétně svatý Václav, který stejně jako vůdce zachrání lid před hrozbou Německa. Ovšem v ostatním pozdějších dílech je vnímán jako Bůh.

Stalin skutečně je v kultických básních sovětských i českých vnímán jako bůh, tuto skutečnost dokazují četné úryvky z Bible, kde je vyjádřen daný motiv odkazující na křesťanského Boha. V kultické literatuře obou zemí se setkáváme jak s obrazem starozákonního, tedy trestajícího Boha, tak s obrazem novozákonního, tedy milujícího a laskavého Boha. Toto rozdělení není teologicky plně korektní, jedná se jen o zjednodušený obraz Boha, ovšem právě takto byl komunisty Bůh a potažmo také Stalin v religiózním smyslu slova vnímán. Dále bylo zjištěno, že mezi oběma literaturami nejsou výrazné rozdíly ve vykreslení obrazu Stalina jako boha, asi nejvýraznějším rozdílem je motiv Stalina jako vojevůdce, ten je častější v sovětské literatuře, zatímco motiv Stalina jako zachránce a pomocníka je hojněji nacházen v literatuře české.

РЕЗЮМЕ

Данная дипломная работа сравнивает религиозные мотивы культа И. В. Сталина в советской и чешской поэзии. Каждый культ личности показывает черты, которые весьма похожи на религию, предполагается, что культ Сталина будет нести мотивы прежде похожие на христианство. Для анализа было использовано сорок советских стихотворений и столько же чешских, либо признанными авторами, писавшими культовую литературу в определенный период своего творчества, либо прорежимными авторами, либо людьми, которые изначально не были поэтами, но написали несколько стихотворений в честь Сталина. Однако не все стихотворения потом в работе анализированы, появляются здесь такие, где конкретный мотив более яркий. Для сравнения автор выбирает стихотворения периода с 1940-х по 1954 год, когда в чешской среде было написано большинство произведений воспевающих культ вождя. В Советском Союзе торжественные произведения о Сталине появлялись уже с 1930-х. Стоит заметить, что и в современное время возникают произведения, воспевающие культ Сталина.

Данная работа разделена на четыре главы. В первой главе автор сосредоточится на проблематику коммунизма как религии. Коммунистическая партия, пришедшая к власти после Октябрьской революции, являлась атеистической, и более того воинственно антирелигиозной. Во время своего правления она сильно преследовала Русскую православную церковь и убивала её представителей. Коммунисты пытались полностью искоренить церковь из общества. Вопреки тому коммунистическая идеология проказывает черты очень похожие на христианство, на что указывают многие мыслители и философы. Автор дипломной работы анализирует эту проблематику прежде всего методом компиляции и пытается показать религиозные мотивы, которые присущи и коммунистам. К данной проблематике были использованы работы таких философов как: Михаила Рыклина, Эрика Фёгелина, также и своеобразного философа Николая Бердяева, несмотря на то, что его работы не являются строго научными, они содержат идеи. Признано (кем – автором?), что коммунизм несёт много общих черт с религией, напр. в коммунизме есть бог, лидер партии, сторонники верят в данную систему и в лучший мир, почитание предметам, связанных с наукой и т. п.

В второй главе автор разбирает феномен культа личности Сталина в Советском Союзе и Чехословакии. В начале автор разбирает/наводит проблематику культа личности в общем. Чем является культ личности как понятие, какие присущи характерные черты данному феномену, какие культы существовали и существуют помимо культа Сталину. И при общем изучении проблематики просматриваются черты почтения, даже обожествления данного человека, вокруг которого культ создан, факт характерен для религии.

Далее в этой главе автор изучает развитием культа Сталина в Советском Союзе. Автор изучает одиночные этапы сталинизма, а именно: как они выглядели, что для них было характерно, и как культ видоизменялся на протяжении своего существования. После разоблачения политики культа личности Сталина Хрущёвым, культ Сталина более не развивался. Однако в настоящее время можно отчетливо видеть использование и своего рода реинкарнацию культа Сталина в России.

Исследования происходящие в современной России, показывают, что диктатор Сталин является очень популярным среди россиян. Часто его любят из-за его победы во Второй мировой войне..

Последней частью данной главы является проблематика культа личности Сталина в Чехословакии. Автор здесь также разбирает, что культ характеризует в одиночных периодах в чешской среде и как он видоизменяется на протяжении времени. В чешской среде уже раньше появлялся культ личности президента Томаша Гаррига Масарика и позже последующего президента Эдуарда Бенеша, но эти культы разумеется не достигли таких масштабов и не были почти полностью основаны на лжи. После существования этих маленьких культов, появился культ Сталина, который являлся очень сильным. В Чехословакии он появился позже чем в СССР и очень сильно проявился в нашей стране, но его отголоски были заметны и позже, после разоблачения культа в СССР, чем в советской среде. Наглядным примером, насколько влиятельным был культ Сталина в нашей стране является скульптурный комплекс Иосифа Сталина в Праге (в пражском районе) в районе Летна. Комплекс начали демонтировать только в 1962 году, тогда этот факт также подтверждает то, что культ Сталина в нашей стране просуществовал после разоблачения дольше, чем в СССР. Но культ личности Сталина начал постепенно

исчезать. С культом полностью поправились после падения коммунизма в 1998 году, и сегодня культ Сталина больше не проявляется вообще.

В третьей и последней теоретической главе дипломной работы обсуждается проблематика левой и культовой литературы. В первой части анализируется советская литература. В начале главы описывается рост радикализации литературы и возникновение левых литературных групп. Далее автор рассуждает о социалистическом реализме как о единственном разрешенном в то время направлении. В ней описываются характерные черты и жанры этого литературного направления. Социалистический реализм был единственным официальным движением во время и после Второй мировой войны, однако литература за это время изменилась. Многие писатели ушли на фронт, и многие из них не выжили. Война стала главной темой большинства авторов. Здесь же обсуждается вопрос о культовой литературе о Сталине, встречающейся в прозе, поэзии и драматургии. В ней описывается, как выглядел и как развивался образ Сталина в литературе, а также какие темы из жизни вождя чаще всего появляются в произведениях.

Далее, что не менее важно, в главе обсуждаются жанры культовой литературы, конкретные произведения и их авторы. Здесь также обсуждается, какой была литература после смерти Сталина. Страна постепенно начала оправляться от жестокого сталинского режима, многие из преследуемых авторов вернулись из ГУЛАГов. Наступило мирное послабление режима, и это было заметно также в литературной среде. Завершая этот раздел главы о советской литературе, автор обсуждает культовую литературу в современной России, где она также пишет о появлении произведений, критикующих Сталина.

Во второй части этой главы автор рассматривает вопрос левой и культовой литературы в Чехословакии. Здесь автор сначала обсуждает два литературных направления - пролетарскую литературу и поэтизм, а также рассматривает основные программные объединения «Литерарную группу» и «Деветсил». И, в последнюю очередь, автор также обсуждает авторов того периода. После Второй мировой войны в нашей стране было много сочувствующих коммунистическому режиму, но были и противники, но очень мало людей публично выступали против режима.

После 1948 года коммунизм взял верх, он являлся в этот период ещё сталински деформированный. Здесь автор описывает, какой была литературная сцена в этот

период. Многие авторы подвергались гонениям, многие литературные журналы, которые писались не в духе режима, были закрыты и т.д. Цензура проникла во все отрасли литературы. И здесь социалистический реализм был единственным правильным направлением. Идеологическое мышление и культ Сталина были наиболее очевидны в поэзии Чехословакии. Автор также рассказывает о том, какая литература была написана о Сталине и какие писатели её создавали. Автор также слегка затрагивает тему культовых мотивов в произведениях о вожде. Помимо культа Сталина, в литературе того времени присутствует культовая литература о президенте Клементе Готвальде, поэтому описываются общие черты этих двух лидеров и различия между ними в литературе. После смерти обоих лидеров в 1956 году культ постепенно исчез из литературы.

Наиболее ключевой является четвертая глава, посвященная собственно анализу религиозных мотивов в культе Сталина. Каждый мотив подкрепляется примерами из советской и чешской поэзии, и всегда есть цитата из Библии, соответствующая мотиву и относящаяся к Богу. Мотивы разделены на две части. В первой - мотивы, выражающие величие Сталина.

Первый мотив, анализируемый в работе, а именно власть Сталина, который часто перерастает в мотив всемогущества вождя. Автор находит мотив власти и всемогущества Сталина в обеих литературах, и также часто сталкиваемся с тем, что нация чувствует себя могущественной благодаря присутствию Сталина.

Второй мотив, анализируемый в работе - это мотив всеведения Сталина, встречающийся в обеих литературах, и это качество часто связано со способностью лидера предсказывать будущее. Аналогичные результаты были получены и для другого мотива - всезнания вождя.

Далее мы сталкиваемся с мотивом способности лидера все слышать. Этот мотив также встречается в советской и чешской литературе; он используется для выражения не только величия лидера, но и его безмерной доброты и заботы о людях.

В обеих литературах автор находит следующий мотив - мотив способности лидера быть всегда бдительным. В литературе Советского Союза этот мотив часто связан с его постоянной помощью солдатам на войне, с тем, что Сталин постоянно находился рядом с солдатами. В литературе Чехословакии он чаще появляется

в стихах, написанных в связи со смертью Сталина, когда вождь не спит и остается со своим народом даже после смерти.

Также присутствует мотив речи Сталина. Это также встречается в обеих литературах. Часто описывается, что вождь говорит мощным голосом и его словами совершаются великие дела.

Другим мотивом является чудо рождения Сталина, который встречается в основном в более крупных культовых произведениях о вожде. Часто описывается великая радость в связи с рождением Сталина для всего человечества, а также его удивительное поведение в детстве. Мы также встречаем стихи, в которых говорится о бедной среде, из которой, как и Иисус, происходил Сталин.

В последней части мотивы, указывающие на величие Сталина, - это мотивы вездесущности, вечности, бессмертия и транссубстанции вождя. Мотивы вездесущности и вечности более многочисленны в советской литературе. Мотив бессмертия Сталина часто встречается в обеих литературах, но в советской литературе он выражен более явно. Мотив Евхаристии и постоянного присутствия Сталина в своем народе часто встречается в обеих литературах, в то время как мотив транссубстанции не очень часто встречается в литературе как СССР, так и Чехословакии.

Вторая часть мотивов называется «Сталин и человек». Первый мотив этой части - восприятие отношения Сталина к человеку и Ленину. Превосходство Сталина над остальными людьми встречается в обеих литературах, этот мотив также иллюстрирует факт святости имени Сталина, это присутствует в обеих литературах. Мотив осознания ничтожности человека по сравнению с величием Сталина более очевиден в чешской литературе, но опять же встречается в обеих поэзиях. Мотив человечности Сталина, напротив, более очевиден в советской литературе. Другой заметный мотив - отношение Сталина к человеку, также присутствующий в обоих стихотворениях. Кроме того, были рассмотрены отношения между Сталиным и Лениным.

Далее автор обсуждает мотив любви Сталина к человеку. Чаще, чем выражение его любви к людям, выражается любовь людей к нему в культурной литературе, это заметно в обеих литературах. Забота Сталина о скорбящих и страдающих также

встречается в поэзии обеих стран. Менее частым мотивом в обеих культовых литературах является выражение, что Сталин помогает бедным, потому что коммунизм как таковой ликвидировал бедность.

Наиболее частым мотивом в светской и чешской культовой литературе является восприятие Сталина как спасителя и полководца. В советской литературе Сталин воспринимается скорее как воин и боец, спаситель от нацистской угрозы, но в чешской литературе он воспринимается скорее как помощник.

Последние анализированные мотивы данной дипломной работы показывают Сталина как того, кто даст смысл жизни. Часто изображается мотив вождя, указывающего людям верное направление их жизненного пути, и часто он также ведёт за собой свой народ. Также в обеих литературах часто встречается ассоциация Сталина со светом. Реже встречаются мотивы способности вождя очищать человеческое сердце и связи Сталина с истиной. Очень часто фигурирует тот факт, что Сталин - это жизнь. В обеих литературах Сталин также рассматривается как создатель нового мира.

Практическая часть дипломной работы также включает развитие культа Сталина в работах Витезслава Незвала. В первом стихотворении Незвала о Сталине - "Исторический образ". Здесь Сталин воспринимается не как бог, а как святой, в частности, святой Вацлав. Однако в ряде других произведений Незвала, также культовых, Сталин воспринимается уже как бог.

Дипломная работа также включает в себя заключение. Здесь приведены частичные результаты сравнения мотивов в советской и чешской литературе, а также общего восприятия вождя в советской и чешской поэзии. Было доказано, что многие из проанализированных мотивов встречаются в обеих литературах в основном с незначительными различиями в обеих поэзиях. Также была доказана правильность гипотезы о том, что в культовой литературе Сталин воспринимается как бог, его личность несет в себе ряд религиозных мотивов; об этом свидетельствует количество библейских цитат, которые появляются почти у каждого отдельного мотива, иногда даже для отдельных стихов, в которых автор видит прямое сходство с Библией.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

BÁRT, Ilja. V nás srdce Stalinovo bije dál. *Literární noviny*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953. č. 11. ISSN 0459-5203.

BURIÁNEK, František, ed., JEŽEK, Otto, ed. a PETRMICHL, Jan, ed. *Stalin je život lidí budoucích: sborník poesie*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954. 129, [4] s.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání. Praha: Česká biskupská společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4.

HANUŠ, Pavel, ed. a MLČOCH, Karel, ed. *Žijí v nás: sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J.V. Stalina a Klementa Gottwalda*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 105 s., [4] s. obr. příl. Knihovna souborů lidové tvořivosti.

HRUBÍN, František. *Zpíváno z dálky* [online]. 1944 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://ceskaknihovna.files.wordpress.com/2013/02/hrubin-zpivano-z-dalky.pdf>

HOLAN, Vladimír. *Děk Sovětskému svazu: báseň*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1945. 21 s.

JARIŠ, Milan. Stalin je život lidí budoucích. In: BURIÁNEK, František, ed., JEŽEK, Otto, ed. a PETRMICHL, Jan, ed. *Stalin je život lidí budoucích: sborník poesie*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954. 129, [4] s.

KAINAR, Josef. *Český sen*. Vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 1953. 75 stran. České básně; svazek 127.

KOHOUT, Pavel. *Čas lásky a boje: Verše a písně z let 1952-1954*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. 112, [3] s. Boje; Sv. 35.

KOHOUT, Pavel. *Verše a písně z let 1945-1952*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1952. 132, [4] s. Boje; Sv. 24.

MACEK, Ladislav. Stalinovi. In: HANUŠ, Pavel, ed. a MLČOCH, Karel, ed. *Žijí v nás: sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J.V. Stalina a Klementa Gottwalda*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 105 s., [4] s. obr. příl. Knihovna souborů lidové tvořivosti.

MOUCHA, Jaroslav. Stalinské strážce. In: HANUŠ, Pavel, ed. a MLČOCH, Karel, ed. *Žijí v nás: sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J.V. Stalina a Klementa Gottwalda*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 105 s., [4] s. obr. příl. Knihovna souborů lidové tvořivosti.

NEUMANN, Stanislav. *Píseň o Stalimu*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1950. Boj

NEZVAL, Vítězslav. *Historický obraz*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1955. 181 s. Dílo / Vítězslav Nezval; 9.

NEZVAL, Vítězslav. *Křídla: Básně z let 1949-1952*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1952. 128, [4] s. České básně; Sv. 113.

NEZVAL, Vítězslav. Nad rakví soudruha J. V. Stalina. In: Rudá právo. 8. 3. 1953. Dostupné z: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1953/3/8/4.png>

NEZVAL, Vítězslav. *Zpěv míru: básně*. 1. vyd. V Praze: Československý spisovatel, 1950. 35 s. České básně; sv. 100.

NOHA, Jan. *Světlo*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950. 78 s. České básně; sv. 97.

OKTÁBEC, Josef. K úmrtí J. V. Stalina. In: HANUŠ, Pavel, ed. a MLČOCH, Karel, ed. *Žijí v nás: sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J.V. Stalina a Klementa Gottwalda*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 105 s., [4] s. obr. příl. Knihovna souborů lidové tvořivosti.

PILAŘ, Jan. *Hvězda života: verše z let 1950-1953*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. 113 s. České básně; sv. 121

PILAŘ, Jan. *Radost na zemi*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950. 80, [2] s. České básně; Sv. 98

RYBÁK, Josef. Stalin. In: *Nový život* 5, 1953, č. 3–5.

SEDLÁKOVÁ, Zorka. Stalinovo srdce. In: HANUŠ, Pavel, ed. a MLČOCH, Karel, ed. *Žijí v nás: sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J.V. Stalina a Klementa Gottwalda*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 105 s., [4] s. obr. příl. Knihovna souborů lidové tvořivosti.

SEDLONĚ, Michal. Stalin v nás. *Budovatel* [online]. 1953 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: http://budovatel.cz/poezie.phtml/stalin_v_nas

SEDLONĚ, Michal. Stalinův úsměv. *Budovatel* [online]. 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: http://budovatel.cz/poezie.phtml/stalinuv_usmev

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pod bičem milostným a jiné práce*. 1. vyd. souboru. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. Dílo; 2. ISBN 80-202-0390-7.

ZÁVADA, Vilém. Stalinův úsměv. In: JARIŠ, Milan. Stalin je život lidí budoucích. In: BURIÁNEK, František, ed., JEŽEK, Otto, ed. a PETRMICHL, Jan, ed. *Stalin je život lidí budoucích: sborník poesie*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954. 129, [4] s.

АЛЫМОВ, Сергей. Любимый Сталин. *Lit-Ra.su* [online]. 1949 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://lit-ra.su/sergey-alymov/lyubimyy-stalin/>

АХМАТОВА, Анна. И Вождь орлиными очами. 1949a. In: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Вертинский и другие — стихи о Сталине. *Наша молодежь | Социальный проект, предназначенный для диалога и совместного взаимодействия молодежи, власти, бизнеса и социума* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://nasha-molodezh.ru/blogs/petr-aleshkin/tekst/ahmatova-pasternak-mandelsham-vertinskiy-i-drugie-stihi-o-staline.html>

АХМАТОВА, Анна. 21 Декабря 1949 года. 1949b. In: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Вертинский и другие — стихи о Сталине. *Наша молодежь | Социальный проект, предназначенный для диалога и совместного взаимодействия молодежи, власти, бизнеса и социума* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://nasha-molodezh.ru/blogs/petr-aleshkin/tekst/ahmatova-pasternak-mandelsham-vertinskiy-i-drugie-stihi-o-staline.html>

БУКОВ, Емилиан. Счастье. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

ВЛАДИМИР, Высоцкий. Владимир Высоцкий — Моя клятва (Первый стих): Стих. *Rustih.ru* [online]. 1953 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://rustih.ru/vladimir-vysockij-moya-klyatva-pervyj-stix/>

ВУРГУН, Самед. Тепло его рук. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests*. [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

ГРИБАЧЕВ, Николай. Кремль Сталину. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

ГУЛЯМ, Гафур. Бессмертие вождя. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests*. [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

ЕВТУШЕНКО, Евгений. Ночь идёт по Москве. 1950. In: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Вертинский и другие — стихи о Сталине. *Наша молодежь | Социальный проект, предназначенный для диалога и совместного взаимодействия молодёжи, власти, бизнеса и социума* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://nasha-molodezh.ru/blogs/petr-aleshkin/tekst/ahmatova-pasternak-mandelsham-vertinskiy-i-drugie-stihi-o-staline.html>

ИНБЕР, Вера. В час прощания. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests*. [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

ИСААКЯН, Аветик. Великому Сталину. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

ИСАКОВСКИЙ, Михаил. Первый тост. 1945a In: Стихи о Сталине и Великой Отечественной войне. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/341902.html>

ИСАКОВСКИЙ, Михаил. К победе путь был Сталиным указан... 1945b. In: Стихи о Сталине и Великой Отечественной войне. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/341902.html>

ИСАКОВСКИЙ, Михаил. Наш первый депутат. 1946. In: ТАКОЙ ИОСИФ СТАЛИН №2. *Дзен* [online]. 2020 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://dzen.ru/media/id/5bcf96a6ba083000aa051e16/takoi-iosif-stalin-2-5f7c8bd6398ab5384bf1ed9f>

ИСАКОВСКИЙ, Михаил. Слово к товарищу Сталину. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

КУПАЛА, Янка. О Сталине мудром я песню слагаю. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

ЛЕБЕДЕВ-КУМАЧ, Василий. Праздничная. 1950. In: Стихи современников Сталина. *Сталин: время, люди, Империя* [online]. 2006 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://stalinism.ru/stikhi-i-pesni-o-staline/stihi-sovremennikov-stalina.html>

ЛЕОНИДЗЕ, Георги. *Сталин: детство и отрочество: эпопея: Кн. I*. Москва: Государственное Издательство Детской Литературы министерства просвещения РСФСР, 1953. 158 с

МЕЖИРОВ, Александр. Солдаты Сталина. 1953. In: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Вертинский и другие — стихи о Сталине. *Наша молодежь | Социальный проект, предназначенный для диалога и совместного взаимодействия молодёжи, власти, бизнеса и социума* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://nasha-molodezh.ru/blogs/petr-aleshkin/tekst/ahmatova-pasternak-mandelsham-vertinskiy-i-drugie-stihi-o-staline.html>

МИХАЛКОВ, Сергей. Сталин думает о нас. *SovMusic.ru - Советская музыка* [online]. 1939 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <http://www.sovmusic.ru/text.php?fname=stalindu>

ОШАНИН, Лев. И будет вечно жить товарищ Сталин. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests*. [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

ОШАНИН, Лев. Спасибо, Великий Учитель. 1948. *SovMusic.ru - Советская музыка* [online]. [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <http://www.sovmusic.ru/text.php?fname=stalin2>

ПРОКОФЬЕВ, Александр. Всегда с нами. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests.* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

СОФРОНОВ, Анатолий. Великое спасибо от народа. 1949. In: Товарищу Сталину — великому вождю и учителю, продолжателю бессмертного дела Ленина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests.* [online]. [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/7403173.html?>

СОФРОНОВ, Анатолий. Слово вождя. 1945. In: Стихи о Сталине и Великой Отечественной войне. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/341902.html>

СУРКОВ, Алексей. Вождю народов. In: *Стихи о вожде* [online]. Москва: Правда, 1949 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://imwerden.de/pdf/stikhi_o_vozhde_1949_text.pdf

СУРКОВ, Алексей. Вождь. 1945. In: Стихи о Сталине и Великой Отечественной войне. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/341902.html>

СУРКОВ, Алексей. Имя-знамя. 1951. *SovMusic.ru - Советская музыка* [online]. [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <http://www.sovmusic.ru/text.php?fname=stalin2>

СУРКОВ, Алексей. Солдатское прощание. 1953. In: Стихи на смерть Сталина. *LiveJournal: Discover global communities of bloggers who share your unique passions and interests.* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://0gnev.livejournal.com/637023.html>

ЧЕРЕПАНОВ, Юра. Текст:Сталин-победитель. «Традиция», свободная русская энциклопеди [online]. 1945 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://1url.cz/hrmu4>

Sekundární literatura

Putin je až druhý. Rusové vybírali největší historickou osobnost, vyhrál Stalin. *Aktuálně - Aktuálně.cz* [online]. 2017 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://6b.cz/QWzq>

BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: (kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. 601 s. ISBN 978-80-86903-97-2.

Stalin voted third-best Russian. *BBC News* [online]. 2008 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7802485.stm>

BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Říše ducha a říše císařova*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2005. ISBN 80-86818-16-0.

ČERNÝ, Václav. *Paměti 3: 1945-1972*. 2., rozš. vyd. Brno: Atlantis, 1992. 671 s. ISBN 80-7108-036-5.

Stalin's popularity rising in Russia, says poll. *Delfi EN - The main Lithuanian news portal in English - Delfi EN* [online]. 2016 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://www.delfi.lt/en/politics/stalin-s-popularity-rising-in-russia-says-poll-70099152>

FILIPÍ, Michaela. *Básnické dílo Františka Hrubína pro dospělé* [online]. Olomouc, 2021 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/63yxbt/>. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Petr Komenda, Ph.D., Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

HASAROVÁ, Zuzana. *Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovietskej spoločnosti občana*. *Kultúrne dejiny*. 2020, 329-354. Dostupné také z: <https://1url.cz/MrAyp>

HERTL, David. *Vítězslav Nezval. Něco bylo krásné, něčeho bylo dost*. [podcast]. In: *Český rozhlas Plus* [online]. Praha: 2022, Český rozhlas, 3. 4. 2013 [cit. 2022-05-02]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vitezslav-nezval-neco-bylo-krasne-neceho-bylo-dost-6512397>

HLAVATÝ, Pavel. *Jak zněl stalinismus? To nejlepší z oslav sovětského vůdce v československém éteru od 30. let* [podcast]. In: *Český rozhlas Plus* [online]. Praha: 2022,

Český rozhlas, 8. 4. 2022 [cit. 2022-05-02]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/jak-znel-stalinismus-nejlepsi-z-oslav-sovetskeho-vudce-v-ceskoslovenskem-eteru-8719900>

HOJDA, Zdeněk. *Pomníky a zapomínky*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1996. 280 s. ISBN 80 7185-050-0.

CHLEVŇUK, Oleg Vitaljevič. *Stalin: nový životopis*. Vydání první. V Praze: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-684-4.

Událost v Čihošti se stala záminkou k perzekuci církve. *Magazín Christnet.eu – zpravodajství, názory, teologie, kultura* [online]. Česká tisková kancelář, 2014 [cit. 2023-05-03].

KLAŠKOVÁ, Marie. Narození Páně. *České katolické biblické dílo* [online]. 2023 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://biblickedilo.cz/nabidka-materialu/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/narozeni-pane/>

KOLYADA, Irina Valerievna. Joseph Stalin and Russian literature during the period of 1991 – 2017. In: *Актуальные научные исследования в современном мире* [online]. 2018 [cit. 2023-05-02]. ISSN 2524-0986. Dostupné z: <https://1url.cz/brmLw>

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 978-80-7106-963-8

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: symboly, emblémy a mýty 1948-1989*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1992. ISBN 80-7110-100-1.

MAIER, Hans. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Politologická řada; sv. č. 3. Studium; sv. č. 120. ISBN 80-85959-43-7.

PEŠAT, Zdeněk. Vítězslav Nezval. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2007 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1085>

RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. In: *Kult osobnosti*. Vyd. 1. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, katedra společenských věd, 2007. ISBN 978-80-01-03713-3.

Lid naší vlasti se rozloučil s milovaným učitelem a otcem – soudruhem Stalinem. Rudé právo. 10. 3. 1953. Dostupné také z:

<https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1953/3/10/4.png>

RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci.* Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0957-4.

ŠEDIVÝ, Ivan. *T.G.M.: k mytologii první československé republiky.* Vydání první. Praha: NLN, 2022. 161 stran. Knižnice Dějin a současnosti; 72. svazek. ISBN 978-80-7422-885-8.

ŠINDELÁŘ, Jan. Výrobna kultu. In: *Marginalia historica: časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, 2010-. ISSN 1804-5367

VODÁKOVÁ, Alena. Kult. *Kult – Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kult>

VOEGELIN, Eric. *Politická náboženství.* Vydání první. Praha: OIKOYMENH, 2015. Oikúmené. Malá řada; svazek 18. ISBN 978-80-7298-216-5.

ZAHRÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XX. století: (literární proudy a osobnosti).* 1. vyd. V Olomouci: Periplum, 2003. 236 s. ISBN 80-86624-08-0.

ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století-díl 1.* Vydání první. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0921-4.

ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století-díl 2.* Vydání první. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-0964-1.

АЗАР, Илья. Трепещите, ядом плюйте Как Иосиф Сталин возвращается в жизнь современной России. *Новости — Meduza* [online]. 2016 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://meduza.io/feature/2016/02/25/trepeschite-yadom-plyuyte>

БЕРЛИН, Павел Абрамович. *Русские мыслители и евреи* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: http://russianway.rhga.ru/upload/main/51_Berlin.pdf

Великое прощание. [film]. Režie Grigorij Vasiljevič ALEXANDROV, Sergej Apollinarijevič GERASIMOV, Ilja Petrovič Kopalín et. al. SSSR, 1953. Dostupné z: <http://6b.cz/8hPR>

ВЕНЯВКИН, Илья. Коммунизм как новая религия. *Арзамас* [online]. 2023a [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://arzamas.academy/materials/1324>

ВЕНЯВКИН, Илья. Культ Сталина в СССР. *Арзамас* [online]. 2023b [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://arzamas.academy/materials/1367>

ДОБРЕНКО, Евгений Александрович. *Поздний сталинизм: Эстетика политики. Том 1* [online]. Новое литературное обозрение, 2020 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://avidreaders.ru/book/pozdny-stalinizm-estetika-politiki-tom-1.html>

МАЙОФИС, Мария. Хрущевская оттепель — демонтаж сталинской системы. *Арзамас* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://arzamas.academy/materials/1484>

МОЦИЭНОК, Вячеслав Эдуардович. *Первый Всесоюзный съезд советских писателей (1934 г.) и его место в литературной жизни СССР* [online]. Воронежский университет [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <http://www.hist.vsu.ru/cdh/Articles/07-04.htm>

ПАРФЕНОВ, Леонид. 70-летие Сталина. *Намедни | Леонид Парфенов* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://namednibook.ru/70-letie-stalina.html>

ПИХТИЛЬКОВ, Иван Леонидович. Культ личности: история и современность. *Достижения науки и образования* [online]. 2018 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/kult-lichnosti-istoriya-i-sovremennost/viewer>

ПАПАДОПУЛУ, Ирма. Сталинский миф: Официальный образ вождя в художественной литературе социалистического реализма. *РУДН* [online]. Москва: Российский университет дружбы народов, 2015 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://repository.rudn.ru/ru/records/article/record/40530/>

РЫКЛИН, Михаил Кузьмич. *Коммунизм как Религия* [online]. Москва: НОВОЕ ЛИТЕРАТУРНОЕ ОБОЗРЕНИЕ, 2009 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://www.rulit.me/books/kommunizm-kak-religiya-download-504682.html>

Батыр. *Словари и энциклопедии на Академике* [online]. [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/etno/60>

PŘÍLOHY

Obrázek 1: B. Iofan, Vladimir Šuko, Vladimir Gelfreich. Návrh Paláce sovětů, 1934

Zdroj: <https://1url.cz/jr8h9>

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Zdislava Hnízdilová

Název katedry a fakulty:

Katedra slavistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce:

Srovnání náboženských motivů v kultu J. V. Stalina v sovětské a české poezii

Vedoucí práce: Mgr. Patrik Varga, Ph.D.

Počet znaků: 184 505

Počet použitých zdrojů: 97

Počet příloh: 1

Klíčová slova: Stalin, české, sovětské, poezie, motiv, Bible

Charakteristika:

Tato diplomová práce se zabývá srovnáním náboženských motivů Stalina v kultu osobnosti v sovětské a české literatuře. Teoretická část se zabývá problematikou komunismu jako náboženství, kultem osobnosti Stalina v Sovětském svazu a v Československu, dále také kultickou literaturou obou zemí. Praktická část se pak zaměřuje na vlastní srovnání těchto motivů. Motivy se dělí na dvě skupiny, v první se nacházejí motivy poukazující na Stalinovu velikost a ve druhé pak motivy, ukazující Stalina a jeho vztah k člověku, lásku a dobrotu. Praktickou část doplňuje také podkapitola zaměřená na vývoj kultu Stalina v tvorbě českého básníka Vítězslava Nezvala.

ANNOTATION

Name and surname: Zdislava Hnízdilová

Name of department and fakulty:

Department of Slavonic Studies, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc

Name of work:

The Comparison of Religion Motives in the Cult of J. V. Stalin in Soviet and Czech Poetry

Work leader: Mgr. Patrik Varga, Ph.D.

Number of symbols: 184 505

Number of sources: 97

Number of attachments: 1

Key words: Stalin, Czech, Soviet, poetry, motive, Bible

Characteristic:

This master's thesis analyses the comparison of religious motives of Joseph Stalin's cult of personality in Soviet and Czech literature. The theoretical part examines the issue of communism as a religion, the cult of personality of Stalin in the Soviet Union and Czechoslovakia, and also with the leftist and cultic literature of both countries. The practical part of this thesis is focused on the comparison of these motives. The motives are separated into two groups, in the first one there are motives that focus on Stalin's magnitude, and the second one focuses on the motives which present Stalin and his connection with people, his love and grace. The practical part includes the subchapter that is focused on the development of the cult of personality of Joseph Stalin in the work of Czech poet Vítězslav Nezval.